

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

NUTNÁ OBRANA

zpracovala
Mgr.Ivana Hercová

konzultant
Doc.JUDr.Jiří Jelínek CSc.
(katedra trestního práva)

datum odevzdání práce
březen 2007

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklé.

Mgr. Ivana Hercová

OBSAH

ÚVOD.....	3
1. OBECNĚ O NUTNÉ OBRANĚ JAKO OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST.....	5
1.1. OBECNÁ CHARAKTERISTIKA OKOLNOSTÍ VYLUČUJÍCÍCH PROTIPRÁVNOST	5
1.2. VÝVOJ INSTITU NUTNÉ OBRANY V NOVODOBÝCH ČESKÝCH DĚJINÁCH.....	6
1.2.1. Trestní zákoník z roku 1852.....	7
1.2.2. Trestní zákoník z roku 1950.....	9
1.2.3. Trestní zákoník z roku 1961.....	10
1.3. PODSTATA A DEFINICE POJMU NUTNÁ OBRANA PODLE STÁVAJÍCÍ PLATNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY.....	11
1.3.1. Obecný výklad pojmu nutná obrana.....	11
1.3.2. Oprávněnost jednat v nutné obraně.....	14
1.3.3. Jednání v nutné obraně je právem či povinností občana?.....	15
1.3.4. Smysl nutné obrany.....	18
2. PODMÍNKY NUTNÉ OBRANY.....	19
2.1. OBECNÉ ROZČLENĚNÍ PODMÍNEK VZNIKU NUTNÉ OBRANY.....	19
2.2. CHARAKTERISTIKA ÚTOKU.....	20
2.2.1. Obecně k pojmu „útok“.....	20
2.2.2. Trvání nebo přímá hrozba útoku.....	26
2.3. PODMÍNKA PROTIPRÁVNOSTI ÚTOKU.....	29
2.3.1. Obecná ustanovení o protiprávnosti útoku.....	29
2.3.2. Nutná obrana proti útokům trestně neodpovědné osoby nebo osob jednajících ve skutkovém omylu.....	31
2.3.3. Nutná obrana proti vyprovokovaným útokům.....	34
2.3.4. Nutná obrana proti málo závažným útokům.....	35
2.4. PODMÍNKA REÁLNOSTI ÚTOKU.....	38
2.5. PODMÍNKA PŘIMĚŘENOSTI OBRANY VE VZTAHU K ÚTOKU.....	40
2.5.1. definice pojmu „přiměřenost“ nutné obrany v současné právní nauce.....	40
2.5.2. podrobný výklad pojmu „přiměřenost“ nutné obrany.....	42
2.5.3. objektivní a subjektivní hledisko posuzování přiměřenosti nutné obrany.....	43
2.5.4. proporcionalita v nutné obraně.....	45
2.5.5. potřebnost nutné obrany.....	47
2.5.6. subsidiarita jednání v nutné obraně.....	47
2.6. PŘEKROČENÍ MEZÍ NUTNÉ OBRANY.....	49
2.6.1. obecné vymezení pojmu překročení mezí nutné obrany.....	49
2.6.2. excés z mezí nutné obrany.....	50
2.6.3. subjektivní stránka excesu z mezí nutné obrany.....	51
2.6.4. důsledky překročení mezí nutné obrany	52
2.7. INSTITUT TZV.PREVENTIVNÍ NUTNÉ OBRANY.....	56

2.8. POHLED NA INSTITUT NUTNÉ OBRANY Z HLEDISKA KRIMINOLOGICKÉHO.....	61
3. DALŠÍ VYBRANÉ OTÁZKY TÝKAJÍCÍ SE NUTNÉ OBRANY.....	63
3.1. VÝVOJ NUTNÉ OBRANY A SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA V JINÝCH ZEMÍCH.....	63
3.1.1. Právní úprava nutné obrany a okolností vylučujících protiprávnost v německém a rakouském právu.....	63
3.1.2. Právní úprava nutné obrany ve francouzském právu.....	67
3.1.3. Právní úprava nutné obrany v právních systémech anglosaských zemí.....	68
3.1.4. Právní úprava nutné obrany ve švédském právu.....	69
3.2. PŘIPRAVOVANÁ REKODIFIKACE TRESTNÍHO PRÁVA VE VZTAHU K OKOLNOSTEM VYLUČUJÍCÍM PROTIPRÁVNOST.....	71
3.2.1. Obecně k připravované novelizaci okolností vylučujících protiprávnost.....	71
3.2.2. Návrh nové právní úpravy nutné obrany.....	72
3.2.3. Návrh nové právní úpravy krajní nouze.....	74
3.2.4. Návrh nové právní úpravy svolení poškozeného.....	76
3.2.5. Návrh právní úpravy přípustného rizika.....	78
3.2.6. Návrh právní úpravy oprávněného použití zbraně.....	80
4. DALŠÍ OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST PODLE SOUČASNÉ PLATNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY.....	81
4.1. KRAJNÍ NOUZE JAKO DALŠÍ OKOLNOST VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST.....	81
4.1.1. Definice krajní nouze.....	81
4.1.2. Exkurs do minulosti a současná úprava krajní nouze.....	82
4.1.3. Právní úprava institutu krajní nouze v dalších zemích.....	84
4.1.4. Stávající právní úprava krajní nouze.....	84
4.1.5. Nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem.....	86
4.1.6. Podmínka subsidiarity krajní nouze.....	88
4.1.7. Podmínka proporcionality krajní nouze.....	89
4.1.8. Vybočení (exces) z mezí krajní nouze.....	91
4.1.9. Nová právní úprava krajní nouze.....	91
4.1.10. Porovnání institutu nutné obrany a institutu krajní nouze.....	92
4.2. OPRAVNĚNÉ POUŽITÍ ZBRANĚ JAKO DALŠÍ OKOLNOST VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST.....	93
4.3. DALŠÍ OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST, KTERÉ NEJSOU VYSLOVNĚ TRESTNÍM ZÁKONEM UPRAVENY.....	95
4.3.1. Svolení poškozeného.....	96
4.3.2. Dovolené riziko.....	99
4.3.3. Výkon práv a povinností.....	102
ZÁVĚR.....	105
SEZNAM LITERATURY.....	108
SEZNAM POUŽITÝCH PRÁVNÍCH PŘEDPISU.....	111
SEZNAM JUDIKÁTU.....	111

Úvod

Tato rigorózní práce pod názvem „Nutná obrana“ se zabývá dle mého názoru velmi aktuálním tématem institutu nutné obrany a dalších okolností vylučujících protiprávnost, tak jak je zachycena v současné platné právní úpravě trestního práva hmotného, a dále v jeho připravované rekonstrukci. Rigorózní práce se v poměru spíše nepatrném k rozsahu pozornosti, která je věnována institutu nutné obrany, zabývá i dalšími instituty, které společně s nutnou obranou tvoří právní úpravu okolností vylučujících protiprávnost.

Problematika okolností vylučujících protiprávnost, zvláště potom problematika nutné obrany mě zaujala mimo jiné z důvodu bližšího pohledu na širší uplatňování občanských práv a svobod u nás, zejména uplatňování zásady zakotvené v článku 2 odstavci 3. Listiny základních práv svobod „Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“.

Zásadní změny politického režimu na konci roku 1989 přinesly občanům nejen široké možnosti na poli uplatňování práv a svobod, ale rovněž s tím související přijetí odpovědnosti jednotlivce za následky takového svého jednání. Meze svobody nejsou neohrazené, a zpravidla platí, že končí tam, kde mohou ohrožovat svobodu a oprávněné zájmy někoho jiného.

Na problematiku nutné obrany a ostatních okolností vylučujících protiprávnost považuji dále za zajímavé pohlédnout z hlediska možností občanů přistoupit k obraně ohrožených společensky chráněných zájmů. Taková obrana nastupuje v těch případech, kdy stát disponující donucovacími a represivními prostředky nemůže ochranu takových zájmů v konkrétním čase a na konkrétním místě realizovat, přičemž hrozí, že bude způsoben následek nevratného charakteru. V neposlední řadě mě ke skutečnosti zabývat se otázkou nutné obrany poněkud podrobněji vede čistě subjektivní důvod související se stavem rozmáhající se běžné kriminality v prvních letech 21. století, která obtěžuje a šikanuje občany České republiky. Dospěla jsem k názoru, že i z praktického hlediska se nejedná o téma ryze teoretické, které může být předloženo pouze k diskusi navýsost odborné veřejnosti, nýbrž o téma velmi živé a aktuální, které se bohužel týká kteréhokoli občana této země. Kdo z nás se v posledních letech neseťkal s odcizením vozidla, s jeho vykradením, s vykradením bytu, odcizením cennější věci, Ti nešťastnější z nás

s útokem na život či zdraví svůj nebo své blízké osoby . Sama jsem si v minulosti kladla otázku, jak se v takových okamžicích zachovat, jak se bránit, kam až v takové obraně z hlediska právního posouzení mezí obrany mohu zajít. Poté, kdy jsem zpracovala rigorózní práci na téma nutná obrana, mohu konstatovat, že je s podivem, jak se ve většině případů názory laické (někdy bohužel i odborné) veřejnosti na institut nutné obrany liší od záměru právní úpravy a zejména jednotlivých výkladových stanovisek Nejvyššího soudu ČR. Na tomto místě bych ještě ráda podotkla, že soudy případy nutné obrany příliš často neřeší, neboť ne každý případ nutné obrany se dostane až do stadia, kdy je řešen soudem. Povětšinou se případy nutné obrany vyřeší již v přípravném trestním řízení, kdy se rozhoduje, zda v konkrétních případech bude vůbec zahájeno trestní stíhání a ve věci podána obžaloba. Ostatní případy, které jsou soudem projednávány a rozhodovány jsou velmi často sledovány odbornou i laickou veřejností, což má zjevně pozitivní dopad na posilování preventivní úlohy trestního práva ve společnosti. Ve své rigorózní práci na téma „Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost“ jsem se snažila nabídnout komplexní pohled na institut nutné obrany popřípadě další okolnosti vylučující protiprávnost, které jsou zakotveny současnými trestněprávními předpisy.

Uvedenou práci jsem strukturovala prakticky do čtyř obsáhlejších částí. V úvodní části věnuji svoji pozornost obecné definici okolností vylučujících protiprávnost, zejména potom obecné charakteristice institutu nutné obrany a dále otázce historického vývoje institutu nutné obrany na našem území. Druhá část mé práce je věnována podrobnému výkladu podmínek, za kterých může být nutná obrana realizována, zvláště podrobné charakteristice útoku proti němuž obrana směřuje, přiměřenosti nutné obrany, překročení mezí nutné obrany a institutu tzv. preventivní nutné obrany. Ve třetí části zaměřuji svoji pozornost na některé další otázky týkající se problematiky nutné obrany jako je pohled na právní úpravu tohoto institutu ve vybraných trestně právních úpravách jiných zemí, nebo na jeho zachycení okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci českého trestního práva .Čtvrtá část rigorózní práce je věnována dalším okolnostem vylučujícím protiprávnost, které jsou respektovány platným českým právem, a to jak těmi které jsou výslovně upraveny trestním zákonem, tak těmi, které trestní zákon výslovně neupravuje, přičemž trestněprávní nauka je akceptuje a počítá s nimi počítá. Očekávám, že je pouze otázkou brzké budoucnosti, kdy se některý z uvedených institutů stane další okolností vylučující protiprávnost, která je trestním zákonem výslovně upravena.

1. Obecně o okolnostech vylučujících protiprávnost

1.1. Obecná charakteristika okolností vylučujících protiprávnost

Podstatou trestního práva je zejména zkoumat otázku trestnosti činu, vznikem a existencí trestnosti a dále požadovanou mírou trestnosti.

Trestní právo na druhé straně rozeznává skutečnosti, které způsobují nedostatek trestnosti činu, a které ve svém důsledku nezpůsobují trestní odpovědnost pachatele. Podle způsobu jakým tyto skutečnosti působí na trestnost činu, hovoříme buď o okolnostech vylučujících protiprávnost, které působí od samého počátku, kdy byl čin spáchán (*ex tunc*) a dále o okolnostech, které způsobují zánik trestnosti činu, které působí až dodatečně, poté co určitý trestný čin byl spáchán (*ex nunc*).

V obou zmíněných případech chybí jak materiální stránka trestného činu, tj., že se nejedná o čin, který by byl nebezpečný pro společnost, tak i formální stránka trestného činu, neboť takový skutek není trestným činem. V obou zmíněných případech nebude tedy pachatelovo jednání posuzováno jako trestný čin.

Podle trestněprávní nauky trestný čin je společensky nebezpečné jednání, které současně naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu.

V případech, kdy jednání pachatele nevykazuje nebezpečnost pro společnost, a tedy není naplněna materiální stránka trestnosti takového jednání, nejedná se o trestný čin. Takové jednání může být pouze nepatrně nebezpečné pro společnost, nebo odlišné od běžných standardů a nebo dokonce se může jednat o jednání, které je pro společnost prospěšné.

Právní teorie vytvořila a uznává soubor okolností, které vylučují společenskou nebezpečnost činu pro společnost a tudíž i jejich protiprávnost.

Jedná se tedy o okolnosti, které způsobují, že čin, který jinak naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu, není nebezpečný pro společnost a proto také ani není trestný.

Trestné činy mohou jednání, která jsou nedovolená, protiprávní. Ovšem právem nedovolený čin nemusí být současně trestným činem, mohou být právem postihovány jako přestupky nebo jiné správní delikty, nebo jsou postihovány v soukromém právu zejména pokud jde o náhrady škody.

Definice trestného činu uvedená v ustanovení § 3 trestního zákona vyžaduje, aby jednání právním řádem nedovolené bylo současně trestným činem, musí být společenská nebezpečnost takového jednání vyšší než nepatrná (srovnej ustanovená § 3 odstavec 2 tr.z.), za podmínky, že je splněna i formální stránka trestného činu, tj. že konkrétní nedovolené jednání naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu uvedené v trestním zákoně.

Obecně lze tedy říci, že nedovolenost se vyvozuje z právního řádu jako celku, zpravidla má oporu v právních předpisech mimo oblast trestního práva, přičemž protiprávnost se opírá výhradně o trestněprávní normy.

Jak již bylo výše zmíněno od okolností vylučujících protiprávnost činu je nutno odlišovat okolnosti způsobující zánik trestnosti.

U těchto okolností je trestnost činů na počátku dána, takové činy jsou společensky nebezpečné a naplňují konkrétní skutkovou podstatu trestného činu a odůvodňují trestní odpovědnost pachatele takového činu. Následně však trestnost takových činů zanikla z důvodů, se kterými zákon zánik trestnosti spojuje, například promíčení trestního stíhání, pozdějším zánikem nebezpečnosti činu pro společnost, účinnou lítostí apod..

1.2. Vývoj institutu nutné obrany v novodobých českých dějinách

Beztrestnost jednání v nutné obraně byla uznávána již od doby pozdního středověku, okruh zájmů, které lze beztrestně chránit byl postupem doby dále rozšiřován. Pokud srovnáme nutnou obranu s krajní nouzí jako další okolností vylučující protiprávnost, potom krajní nouze byla upravena daleko později a neúplněji.

1.2.1. Trestní zákoník z roku 1852 (císařský patent č.117/1852 ř.z.)

Poprvé v novodobých dějinách byla nutná obrana upravena trestním zákoníkem pro říši rakouskou, vydaným císařským patentem č.117/1852 ř.z.. Nutná obrana je v tomto právním předpise upravena v ustanovení § 2 písm. g) mezi okolnostmi vylučujícími tzv. zlý úmysl pod názvem „spravedlivá nutná obrana“ v následujícím znění.

„Konání či opomenutí se nepřičítá za zločin, když se skutek stal z neodvolatelného donucení, nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany. Že by však tu byla spravedlivá nutná obrana, zato se má míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil obrany toliko potřebné, aby odvrátil od sebe nebo od jiných protiprávní útok na život, svobodu nebo jmění, nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany. Vykročení takové může se však podle povahy okolností trestati za trestný čin z nedbalosti.“

Podle trestního zákona z roku 1852 bylo ustanovení o nutné obraně možné použít pouze na ochranu vybraných společenských zájmů jako je ochrana života, zdraví, svobody a jmění. Nutná obrana například proti útoku na čest není dovolena.

Např.A. Miřička uvádí, že „sluší se za dovolenou uznati obranu proti útoku na tělesnou integritu vůbec. Avšak obrana proti útoku na čest je vyloučena, leč pokud by v něm bylo spatřovati zároveň útok na tělesnou integritu nebo svobodu. Jen za téže podmínky je přípustná obrana také proti útoku na čest pohlavní nebo na mravnost.“¹. Ve výkladu tedy byla přípustná pouze nutná obrana proti útoku na čest pouze pokud byla spojena s útokem na tělesnou integritu.

Nutná obrana na čest byla rovněž vyloučena některými soudními rozhodnutími, např. judikátem č.3584/1929 *Sb. rozh.tr.* podle kterého zákon neuznává nutnou obranu proti útoku na čest, aniž záleží-li útok ve výhrůžce nebo zlém nakládání.

Zákon uvádí nutnou obranu mezi subjektivní důvody vylučující zlý úmysl, nepopírá tím však nutnou obranu jako objektivní důvod vylučující vinu. Právní důvod nutné obrany záleží v tom, že právo nemusí ustupovati bezpráví.

Je nepochybné, že při aplikaci ustanovení o nutné obraně při rozhodování soudů vycházela naše právní nauka z propracovanější německé právní nauky.

---

¹ A.Miřička: Trestní právo hmotné, část obecná i zvláštní, 1934, Praha

Například již zmíněný významný právní teoretik August Miřička považuje nutnou obranu za případ vyloučení bezprávnosti. Podle této teorie čin může naplňovat všechny znaky trestného činu, ale přitom není bezprávný, jelikož byl proveden za zvláštních okolností, které bezprávnost vylučují a nelze tudíž použít trestní hrozby.²

S poněkud odlišnou právní teorií nutné obrany vystupuje J.Kallab, který považuje nutnou obranu za právem upravený případ vyloučení protiprávnosti, který má za následek, že čin, který prokazuje všechny znaky zločinu není v konkrétním případě vůbec trestný. Podle názoru Kallaba spravedlivá nutná obrana činí čin nejen beztrestným, ale odnímá mu i protiprávnost, a proto proti spravedlivé nutné obraně není spravedlivá nutná obrana přípustná. Z hlediska formálního je tato teorie velmi blízká současnému zakotvení nutné obrany, neboť se uznává, že nutná obrana je okolností vylučující protiprávnost, nejen její trestnost.³

Důsledky výše popsané koncepce nutné obrany se projevily nejen v trestním právu ale i v právu soukromém, zejména neexistencí povinnosti k náhradě škody způsobené jednáním v nutné obraně.

Při posuzování nutné obrany dle trestního zákona z roku 1852 byla vyžadována proporcionalita a bylo přípustné chránit zájem méně společensky významný na úkor zájmu společensky významnějšího.

Uvedený trestní zákon rozlišoval exces neboli vybočení z mezí nutné obrany, a to jednak na asthenický exces neboli exces chabý, vznikající z poděšení, strachu nebo leknutí, při kterém byl obránce, který vybočil z mezí nutné obrany povětšinou beztrestný a dále potom sthenický exces neboli exces jarý, vzniklý ze zlosti, pomstychtivosti apod..

Například podle soudního rozhodnutí *Rt 2822/1927* „přičítání skutku předsevzatého k odvrácení protiprávního nebo domněle protiprávního útoku jako zločinu jest vyloučeno i při nadměrnosti skutku, bylo-li jedinou příčinou takového vykročení z mezí Nutné obrany poděšení, strach nebo leknutí, vyvolané v pachateli útokem, v jehož odvrácení nedodržel nutné míry (afekt).“

Úplně není jasná otázka, zda uvedená právní úprava a zejména následná aplikace nevyžadovala útěk před útokem. Např. *judikát č.1633/23 Sb.rozh.tr.* útěk nežadá, někteří autoři se o nutnosti útěku dovolávali.

² A.Miřička : Trestní právo hmotné, část obecná i zvláštní, Praha, 1934

³ J.Kallab : Trestní právo hmotné, část obecná i zvláštní, Praha, 1935

Nutná obrana však byla vyloučena ve rvačce, ledaže by se jednalo případ, kdy její účastník již z rvačky odcházel a byl znovu útočníkem napaden.

V případě útoku nepříčetné osoby nebo dítěte, kdy obránce ale nevěděl o stavu pachatele se jednání obránce posuzovalo jako putativní nutná obrana. V případě, kdy obránce znal stav pachatele, který byl osobou nepříčetnou či nedosahoval určité věkové hranice, bylo potom jednání obránce v nutné obraně beztrestné jen za podmínek nouze.

Proti úřednímu úkonu nebylo možno použít nutnou obranu, ledaže by takový úkon byl bezprávný, nedovolený nebo by nenáležel do působnosti takové osoby.

Například podle soudního rozhodnutí *Rt 3835/1929* „proti úřednímu výkonu jest vyloučena nutná obrana, leč by se výkon úřední osoby sám jevil bezprávným útokem“. Dále podle soudního rozhodnutí *Rt 3818/1929* „proti služebním výkonům vrchnostenských osob není přípustná nutná obrana“.

Dále je nutné uvést, že trestním zákonem z roku 1852 byli chráněni pouze jednotlivci, nikoliv skupiny osob nebo stát.

1.2.2. Trestní zákoník z roku 1950 (zákon č.86/1950 Sb.)

V roce 1950 byl vydán nový trestní zákoník, zákon č.86/1950 Sb., který reagoval na politické a společenské poměry té doby, což se mimo jiné rovněž projevilo i v právní úpravě institutu nutné obrany a dalších okolností vylučujících protiprávnost, a to zejména jejich ideologizací dle sovětského vzoru.

Podle tehdejšího § 8 trestního zákoníku byla nutná obrana upravena následujícím způsobem:

„Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidovědemokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu, nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže

- a) útok přímo trval nebo hrozil
- b) obrana byla útoku nepřiměřená“.

Jako reakce na tehdejší poměry došlo k rozšíření uplatnění nutné obrany na širší okruh společenských vztahů. Novinkou byla skutečnost, že zájmy kolektivní a zájmy státu se staví nad zájmy jednotlivce a v právní nauce tehdejší doby je takový postoj vyzdvihován jako velká vymoženost.

Komunistická státní moc v podstatě zneužívala institutu nutné obrany, a to zejména tím, že podstatným způsobem zúžila její hranice oproti předcházející právní úpravě. Navíc těžko definovatelné pojmy právní úpravy zneužívala ve snaze rozšiřovat trestní odpovědnost.

Právní úprava nutné obrany požadovala podmínku proporcionality, trestní zákon požadoval v ustanovení § 8 písmeno b) přiměřenou nutnou obranu. Uplatnění podmínky přiměřenosti nutné obrany v praxi specifikuje například soudní rozhodnutí *NS ČSR – 6 Nt 301/1958*:

„Předpokladem nutné obrany je přiměřenost obrany, přičemž je nutno zdůraznit, že se nevyžaduje úplná úměrnost mezi významem ohroženého společenského vztahu a vztahu dotknutého nutnou obranou. Proto nesmí být velký nepoměr mezi škodou, která společnosti vzniká odvracením útoku a škodou, která společnosti hrozí.“

K pojmu proporcionalita a subsidiarita nutné obrany se vztahuje následující soudní rozhodnutí *Rt 19/58*:

„U nutné obrany není podmínkou její proporcionalita ani subsidiarita. Obranu proti útoku přímo hrozícímu nebo trvajícím nelze tudíž považovat za nepřiměřenou jenom proto, že napadený se útoku vyhnul útekem, i když byl útek možný, anebo že nezvolil mírnější možnou obranu než obranu, jež nevybočila ještě z mezí přiměřenosti.“

Přiměřenost obrany je nutno posuzovat z hlediska konkrétní situace, v níž se vůči útočníkovi napadený ocitl“.

Na základě této právní úpravy nutné obrany bylo možné tuto použít již na obranu proti útokům na čtět jednotlivce.

Dále byla přípustná nutná obrana i proti útoku osoby nepřičetné a osoby mladší patnácti let.

1.2.3. Trestní zákon z roku 1961 (zákon č.40/1961 Sb.)

V roce 1961 byl vydán doposud platný trestní zákon č.40/1961 Sb., který byl přijat v době relativního uvolnění společensko-politických poměrů, a projevoval se tendencemi směřujícími k omezování trestní represe, která byla charakteristická v 50. letech minulého století.

Ustanovení § 13 citovaného trestního zákona definovalo nutnou obranu následujícím způsobem:

„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící, nebo trvajícím útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li nutná obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.“

Trestní zákon z roku 1961 podstatným způsobem uvolnil podmínky nutné obrany ve prospěch obránce oproti trestnímu zákoníku z roku 1950. Podmínky nutné obrany byly splněny, pokud obrana obránce byla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.

Obrana „zřejmě“ nepřiměřená je vyjádřením slova „hrubě“ nepřiměřená. Podle A.Dolenského „Zřejmé je to, co je nepochybné, očividné, jasné. Pochybné případy se posuzují ve prospěch toho, kdo zakročuje.“⁴

Podle V.Solnaře „Přiměřenost není zpravidla vyloučena neúměrností mezi napadnutým a obětovaným zájmem, je možno beztrestně chránit i zájmy nižší kategorie, nebo v konkrétním případě méně závažné, a to i obětováním zájmu v daném případě významnějšího. Je možno poranit i usmrtit na ochranu majetku.“⁵

Z titulu dalšího rozšíření podmínek nutné obrany a tím i k jejich zmírnění došlo ke změně ustanovení § 13 o nutné obraně novelou trestního zákona č.41/1961 Sb. zákonem č.290/1993 Sb., která zaměňuje sousloví „zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku“ za sousloví „zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku“, přičemž rozboru stávající platné právní úpravy v celém jejím rozsahu a souvislostech je věnována podstatná část této rigorózní práce.

1.3. Podstata a definice pojmu nutná obrana podle stávající platné právní úpravy

1.3.1. Obecný výklad

Stávající úprava institutu nutné obrany dle platného trestního zákona, charakterizuje nutnou obranu v ustanovení paragrafu 13 tak, že „Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“

⁴ A.Dolenský: Přiměřenost nutné obrany – Sborník prací z trestního práva, Praha, 1969

⁵ V.Solnař: Základy trestní odpovědnosti, Praha, Academia, 1972

Podstatou nutné obrany jako okolnosti vylučující protiprávnost je tedy odvrácení útoku na zájmy, které jsou chráněny trestním zákonem, a to za předpokladu, že je spáchán čin, který by byl jinak z pohledu trestního zákona rovněž trestným činem. Tento čin je namířený proti útočníkovi, který se dopouští útoku na zájmy chráněné trestním zákonem.

V případě, že jsou splněny požadavky zmíněné v ustanovení paragrafu 13 trestního zákona, potom nutná obrana, tj. čin obránce, vylučuje společenskou nebezpečnost a protiprávnost svého činu a vylučuje se tím trestní odpovědnost obránce. Obránce, který svým činem odvrací útok na společensky chráněný zájem, chrání stejné zájmy jako trestní zákon a tudíž nejedná v rozporu s trestním zákonem, ale ve shodě s takovým zákonem.

Zákonné ustanovení o nutné obraně způsobuje možnost, aby činy těch osob, které chrání své vlastní nebo cizí oprávněné zájmy nebyly posuzovány jako trestné činy i když mohou naplňovat znaky určité skutkové podstaty trestného činu. Pokud jsou splněny předpoklady nutné obrany předepsané trestním zákonem, nemůže být jednání osoby v nutné obraně postiženo trestem ani jinou obdobnou sankcí. Čin jednajících v nutné obraně, směřujících k zabránění společensky nebezpečného útoku, nahrazuje zásah veřejných orgánů (tzv. dovolená svémoc), a z tohoto důvodu nemůže být tedy postižen ani trestem ani jinou sankcí. Jedná se v podstatě o uplatnění práva proti bezpráví, neboť obránce jednajících v nutné obraně nahrazuje ochranu společensky chráněným zájmům, která měla být poskytnuta ze strany veřejné moci prostřednictvím veřejných orgánů.

Obránce jednajících v nutné obraně kromě výše zmíněného, ještě plní dále preventivní úlohu, kromě toho, že často svým činem ještě zachrání nevratné škody na životech, zdraví i majetku.

Nutnou obranu můžeme chápat jako zákonem tolerovaný střet zájmů na ochranu společenských vztahů. V jednom případě se jedná o společenský zájem, který byl napadený útokem útočníka, na druhé straně se jedná o zájem útočníka, který je napaden jednáním v nutné obraně, a který by za normálních okolností zůstal chráněn.⁶

V rámci zmíněného střetu zájmů jsou zřejmě preferovány zájmy toho, kdo odvrací útok útočníka tj. obránce před zájmy útočníka. To je dáno skutečností, že

---

⁶ J.Kuchta: Nutná obrana, Bmo, 1999

nebezpečná situace vyvolaná útokem jde k tíži útočníka, který ji vytváří a je schopen ji v průběhu útoku i regulovat. Na druhé straně i útočníkovi jsou ponechána určitá práva, která jsou chráněna. Je právě smyslem institutu nutné obrany stanovit intenzitu preferencí zájmu jedné či druhé strany při jejich vzájemném konfliktu.

Podle judikovaného soudního rozhodnutí R II/1965 :“ Je třeba, aby soudy zodpovědně objasňovaly všechny okolnosti rozhodné pro posouzení nutné obrany ve smyslu § 13 trestního zákona a zjištěné okolnosti také správně hodnotily z toho hlediska, zda obrana směřovala proti útočníkovi, zda šlo o útok přímo hrozící nebo trvající, a zda obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

O nutnou obranu nepůjde tam, kde útok již fakticky skončil nebo kde pachatel reaguje na útok takovým způsobem, že útok ve skutečnosti oplácí a nikoliv odvrací.

Dále je třeba, aby soudy měly na paměti zejména to, že u nutné obrany se nevyžaduje přiměřenost obrany ve smyslu naprosté proporcionality mezi významem chráněného společenského zájmu a zájmu dotčeného. Zákon to vyjadřuje slovy „zcela zjevně nepřiměřená“.

Proto o vybočení z mezí nutné obrany pro její zcela zjevnou nepřiměřenost půjde jen tehdy, jestliže pachatel použije prostředku podstatně silnějšího, než bylo třeba za dané situace k odvracení útoku, nebo když škoda způsobená nutnou obranou je v hrubém nepoměru ke škodě hrozící z útoku.

Každý případ nutné obrany je třeba posoudit komplexně ve všech souvislostech jeho okolností a přísně individuálně.“

Podle často prezentovaných názorů z řad současných právních teoretiků, čím zákonodárce více preferuje zájmy obránce nad zájmy útočníka, tím jsou meze nutné obrany nastaveny šířeji.

Ve vztahu k další okolnosti vylučující protiprávnost, a to ke krajní nouzi upravené v ustanovení § 14 trestního zákona je nutná obrana speciálním privilegovaným případem. Privilegovanost nutné obrany je dána tím, že nutná obrana směřuje proti útoku, tj. proti úmyslnému protiprávnímu jednání konkrétního útočníka, na rozdíl od krajní nouze, která odvrací jakékoliv nebezpečí hrozící chráněnému zájmu .

Důvodem privilegovanosti nutné obrany je jednak zájem na okamžité reakci obránce vůči útoku nahrazující výkon ochrany veřejnou mocí, ale také jak již bylo výše zmíněno zájem na bezprostřední ochraně společensky chráněných zájmů jako je život, zdraví nebo majetek.

Stávající platná právní úprava § 13 trestního zákona k naplnění jednání v nutné obraně vyžaduje splnění dvou předpokladů (a) nutnou obranou obránce odvrací útok přímo hrozící nebo trvající na zájem chráněný trestním zákonem, a dále (b) obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Připravovaná novela trestního zákona dále navrhuje zákonné zpřesnění předpokladů a podmínek, za kterých může být realizována nutná obrana, a to zejména pokud jde o kvalifikaci pojmu „způsob útoku“, tak aby byla zejména umožněna jednodušší aplikace ustanovení o nutné obraně v praxi. Více o navrhované úpravě institutu nutné obrany v rekonstrukci trestního zákona je uvedeno v části 3. odstavci 3.2. této práce pod názvem „Rekonstrukce trestního práva – okolnosti vylučující protiprávnost“.

1.3.2. Oprávněnost jednat v nutné obraně

K nutné obraně je zásadně oprávněn kdokoliv, každý člověk může v nutné obraně jednat aniž by byl sám takovým útokem dotčen. Trestní zákon v tomto ohledu nestanoví žádné výjimky.

Každý člověk je oprávněn odvrátit útok na zájem chráněný trestním zákonem, tudíž na společensky chráněný zájem, a to i v případě, že tento útok nesměřuje proti němu samotnému, a ani není tímto útokem sám nijak dotčen. V takových případech hovoříme o pomoci v nutné obraně.

Tento základní předpoklad nutné obrany vyplývá nejen ze zákonného ustanovení o nutné obraně již ve zmíněném ustanovení paragrafu 13, ale i ze základních přirozených práv člověka bránit se vůči útoku na svůj život, zdraví, majetek či svoji jinou hodnotu společensky chráněnou. Tyto základní principy ochrany práv člověka jsou formulovány v Základní listině práv a svobod, zejména článku 2 odstavce 3 („každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“), článku 3 odstavce 3 (nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod) a článku 6 odstavce 4 („porušením práv podle tohoto článku není, jestliže byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné“). V neposlední řadě můžeme do této oblasti zařadit i ustanovení článku 23. Listiny, podle kterého „Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže

činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny“, z čehož jasně vyplývá, že nutná obrana chrání i ústavní zřízení jako zájem chráněný trestním zákonem.

Dále předpoklady nutné obrany vyplývají z Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod, sjednané v Římě roku 1950 (Evropská úmluva o lidských právech, z.č. 209/1992 Sb.), podle článku 2 odstavec (1) „Právo každého na život je chráněno zákonem. Nikdo nesmí být úmyslně zbaven života kromě výkonu soudem uloženého trestu následujícího po uznání viny za spáchání trestného činu, pro který zákon ukládá tento trest.“ Podle odstavce (2) „Zbavení života se nebude považovat za způsobené v rozporu s tímto článkem, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není víc než nezbytné, při: a) obraně každé osoby proti nezákonnému násilí, b) provádění zákonného zatčení nebo zabránění útěku osoby zákonně zadržené, c) zákonně uskutečněné akci za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury.“

Není úplně ovšem zřejmé, zda úmluva neupravuje pouze vztah státní moci k občanům, nebo zda platí i na poměry mezi občany. Nicméně podle dikce odstavce 2, článku 2 Úmluvy je zřejmé, že není dovoleno usmrtit útočnicka při pouhé obraně majetku.

Stejně významně je právo člověka jednat v nutné obraně ovlivněno obecným principem solidarity lidí ve společnosti, ze kterého vychází čin obránce, který odvrací bezprostředně hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem jiného člověka nebo společnosti.

1.3.3. Jednání v nutné obraně je právem či povinností občana?

Nutná obrana je právem člověka (občana) nikoliv však jeho povinností. Nutná obrana je chápána tak, že obránce může v konkrétním případě použít prostředky nutné obrany, které jsou nutné k odvrácení přímo hrozícího nebo trvajícího útoku na zájem chráněný trestním zákonem. V ideálním případě by měl být útok útočnicka odvrácen s minimálním zásahem obránce do sféry zájmů útočnicka.

Z tohoto pohledu záleží na vůli obránce, na vyhodnocení jeho pohledu na útok útočnicka, zda právo nutné obrany, kterou mu ve zmíněné podobě stávající znění trestního zákona umožňuje, využije či nikoliv. Je rozhodnutím konkrétního člověka v konkrétní situaci, zda se rozhodne využít právo nutné obrany, nebo zda se

odmítne útoku útočníka bránit a bude snášet nepříjemné důsledky jeho útoku, nebo zda se spokojí s pouhým útekem před útočníkem, aniž by se postavil jeho útoku. V takovém případě nebude samozřejmě trestně odpovědný, neboť trestní zákon nespojuje nevyužití nutné obrany k odvrácení útoku útočníka s trestní odpovědností. Zákon v žádném případě nestanoví povinnost občana využít nutnou obranu při odvrácení útoku na společensky chráněný zájem.

V dnešní společnosti není možné přikázat občanovi, aby sám za sebe zajišťoval ochranu zájmů chráněných tímto zákonem, toto není samozřejmě možné ani s ohledem na posouzení subjektivních okolností, zejména vlastností potenciálního obránce, ani s ohledem na objektivní okolnosti takového útoku ze strany útočníka. Každý člověk je jinak psychicky i fyzicky disponován, ne každý člověk je schopný se postavit útočníkovi proto je také nemožné, aby nutná obrana byla zákonem jakkoliv předepsána. Stejně tak i z hlediska objektivního posouzení okolností nutné obrany si je nutné uvědomit, že ne vždy musí být nutná obrana z hlediska ochrany společenských zájmů pro obránce nebo pro společnost výhodná, neboť v některých případech může být jednáním v nutné obraně způsobena větší škoda, než která hrozila ze samotného útoku, v těch nejhorších případech i škoda nenahraditelná.

Trestní zákon dle své stávající právní úpravy zákona ukládá občanům tyto povinnosti:

- a) na základě ustanovení § 167 trestního zákona sdělovat příslušným orgánům v zákoně uvedeným údaje o tom, že se připravuje nebo má být spáchán trestný čin (taxativní výčet trestných činů je uveden v citovaném ustanovení trestního zákona)
- b) na základě ustanovení § 168 trestního zákona oznámit příslušným orgánům v zákoně uvedených spáchání konkrétního trestného činu, o kterém se hodnověrným způsobem dozvěděl (taxativní výčet trestných činů podléhajících této oznamovací povinnosti je uveden v citovaném ustanovení trestního zákona).

Kromě takto vymezených povinností neexistuje dle současné právní úpravy žádná další povinnost, kterou by stát ukládal občanovi ve sféře ochrany jeho vlastních zájmů, popřípadě jiných společenských zájmů.

I takto trestním zákonem definované povinnosti jsou v jednotlivých případech omezeny, zejména (i) jde-li o povinnost uloženou občanům, v případě, kdy by

překažení nebo oznámení taxativně vymezeného trestného činu dle ustanovení §§ 167, 168 mohlo vést ke značným nesnázím občana nebo osoby blízké (až na výjimky zákonem stanovené), (ii) vykonává-li občan, jehož se povinnost uložená trestním zákonem týká profesi uvedenou trestním zákonem v souvislosti se slibem mlčenlivosti (advokát, advokátní koncipient, a dále v souvislosti výkonem zповědního nebo obdobného tajemství (duchovní registrované církve)).

Veškeré další zákonné požadavky jsou směřovány na speciální orgány a jejich působení na poli ochrany zdraví, života a majetku občanů a jsou upraveny speciálními právními předpisy.

Příkladem je možno uvést:

zákon o policii České republiky – zákon č.283/1991 Sb.

zákon o bezpečnostní informační službě – zákon č.154/1994 Sb.

zákon o vojenské policii – zákon č.124/1992 Sb.

zákon o obecní policii – zákon č.553/1991 Sb.

zákon o vojenském obranném zpravodajství – zákon č.67/1992 Sb.

zákon o vězeňské službě justiční stráží ČR – zákon č.555/1992 Sb.

Povinnost těchto osob chránit společensky oprávněné zájmy chráněné trestním zákonem je založena na jiném principu než na principu nutné obrany.

Povinnosti takovýchto osob jsou dány speciálními zákony nebo služebními předpisy. Tyto osoby jsou k zásahům odvracející útok na společensky chráněné zájmy odborně připravovány, jak po fyzické, tak i po psychické stránce. Navíc tyto osoby jsou přiměřeně vyzbrojeny k odvracení k hrozícím nebo trvajícím útokům na zájmy společensky chráněné. Je tedy pravděpodobné se domnívat, že při takovém odvracení útoku bude způsobena menší škoda na zájmech útočníka, než by se tomu očekávalo od běžného občana.

Osoby, které jsou na základě služebního poměru povinny k ochraně společensky chráněných zájmů jsou (zejména se jedná o Policii ČR ale i jiných veřejných činitelů) v souladu s ustanovením § 158 trestního zákona nejen oprávněny k takové ochraně, ale jsou k ní i povinny. V případě nesplnění povinnosti takových osob, vyplývajících z jejich pravomoci, podléhají tyto osoby trestní odpovědnosti.

Jak jsem již uvedla výše, povinnosti a postup těchto osob při odvracení útoku na zájmy společensky chráněné, se neřídí zásadami nutné obrany, ale jsou upraveny

speciálními právními předpisy, které vymezují většinou podmínky takového postupu přísněji než je ustanovení o nutné obraně, a při kterých jsou rovněž uplatňovány principy přiměřenosti, popřípadě i subsidiarity. Ovšem ani v tomto případě nemůže být chápána povinnost čelit útoku absolutně, a vždy se v konkrétním případě bude posuzovat jak konkrétní osoba mohla čelit konkrétnímu útoku za daných podmínek. Pokud by běžný občan participoval na zásahu veřejného činitele tím, že by zasahoval společně s ním nebo by ho při zásahu podporoval, požívá na základě ustanovení § 157 trestního zákona stejnou právní ochranu jakou tento zákon poskytuje veřejnému činiteli. Tzv. běžný občan ale může jednat okamžitě, jakmile jsou naplněny podmínky nutné obrany.

1.3.4. Smysl nutné obrany

Pokud pátráme po smyslu institutu nutné obrany ve stávajícím trestním právu, nalezneme dva zdroje odůvodnění jeho existence. V první řadě se jedná o sebeobranu konkrétní osoby, která je ohrožena útokem útočníka, a druhým důvodem je prosazování právního řádu jako celku. Prvně jmenovaný důvod je důvodem individuálním a převažujícím. Druhý důvod je důvodem sociální povahy.⁷

Podle názoru A.Dolenského se individuální hledisko nutné obrany jeví v tom, že není možná nutná obrana k ochraně veřejného pořádku či právního pořádku vůbec, chybí-li ochrana individuálního zájmu. Dále že poměr hodnoty ohrožené a při obraně obětované by v principu neměl hrát roli, a konečně, že nelze od nikoho žádat, aby utekl.⁸

Dále dle názoru A.Dolenského se sociální hledisko nutné obrany jeví v tom, že lze bránit nejen sebe, ale i jiného. Nutná obrana není přípustná tam, kde by šlo o zneužití práva, ani tam, kde by nebyl zároveň ohrožen zájem vyjádřený sociální hlediskem, tj. ochrana právního řádu jako celku.⁹

---

⁷ J.Kuchta: *Nutná obrana*, Brno, 1999

⁸ A.Dolenský: *Přiměřenost nutné obrany*, In: *Sborník k 70.narozeninám V.Solnaře*, Praha, 1969

2. Podmínky nutné obrany

2.1. Obecně k podmínkám nutné obrany

Aby se mohlo uplatnit v konkrétní situaci právo nutné obrany, je třeba existence předem stanovených podmínek daných rámcem stávající právní úpravy. Nutná obrana je v podstatě jednáním člověka v konkrétní situaci.

Z tohoto hlediska můžeme podmínky nutné obrany členit na

- 1) podmínky, které jsou nezbytné k navození stavu nutné obrany, nebo také podmínky vzniku situace nutné obrany, přičemž do této kategorie podmínek náleží
  - o samotný útok
  - o protiprávnost, popřípadě nebezpečnost útoku
  - o trvání nebo přímá hrozba útoku
  - o reálnost (skutečnost) útoku

- 2) podmínky, které vymezují jednání člověka za stavu nutné obrany, nebo také podmínky určující jednání obránce, přičemž do této kategorie podmínek náleží
  - o podmínky vážící se k osobě obránce
  - o podmínky vážící se k formě obranného jednání
  - o zaměření obrany proti útočníkovi
  - o potřebnost nutné obrany
  - o přiměřenost nutné obrany
  - o subjektivní zaměření obránce k obraně

V případě, že by některá z uvedených podmínek v odstavci 1 a 2 nebyla splněna, nejednalo by se u obránce o jednání v nutné obraně, takové jednání by se posuzovalo jako jednání trestné, s případným použitím polehčujících okolností dle ustanovení § 33, písmeno a), d), f) trestního zákona (pachatel spáchal trestný čin v silném rozrušení, spáchal trestný čin pod vlivem hrozby nebo nátlaku, spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž by byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze).

2.2. Charakteristika „útoku“

2.2.1. Obecně k pojmu „útok“

Stávající úprava trestního zákona neobsahuje výslovnou definici pojmu „útok“ popřípadě „způsob útoku“.

V souladu s trestně-právní teorií můžeme útok charakterizovat jako jednání konkrétního člověka, které spočívá v konání nebo opomenutí. Takové jednání člověka musí být úmyslné, protiprávní a musí vykazovat určitou míru své nebezpečnosti pro společnost. Míra nebezpečnosti takového jednání pro společnost musí být alespoň vyšší než nepatrná (v souladu s ustanovením § 3 odstavec 2 trestního zákona). Útok má zpravidla znaky konkrétního trestného činu, ale není nutné aby byl takový předpoklad naplněn.

Podle V.Solnaře, útok jinými slovy můžeme definovat jako ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem, které je vyvoláno protiprávním konáním nebo opomenutím konkrétní fyzické osoby. V. Solnař rovněž zdůrazňuje, že útokem musí být čin protiprávní, ale vůbec už se nemusí jednat o čin trestný.¹⁰

Útok ale zpravidla trestným činem je. Jedná se o trestné činy, jejichž trestnost zanikla, trestné činy, které nemohou být stíhány z procesních důvodů, nebo trestné činy, které znaky trestných činů vůbec nemají (například slabší útoky proti fyzické integritě člověka). U některých trestných činů je ovšem obrana povahou věci vyloučena. Jedná se například o trestný čin nedovolená výroba lihu podle § 194a tr.z., zanedbání povinné výživy podle § 213 tr.z. nebo trestného činu pomluvy podle § 206 tr.z.

Jak již bylo výše uvedeno, útok nemusí být trestným činem, a proto se ani nevyžaduje, aby útočník byl osobou trestně odpovědnou. Útok tudíž může být veden i osobou nepříčetnou, dítětem, osobou jednajícím ve skutkovém omylu.

Útok z pohledu právní teorie je tedy pojmem poměrně širokým a do značné míry velmi abstraktním.

Útok můžeme v podstatě charakterizovat jako určitý druh nebezpečí.

Z hlediska ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem jsou možné čtyři alternativy takového jednání (útoky)

---

¹⁰ V.Solnař: Základy trestní odpovědnosti, Praha, 1972

- nově vzniklé ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem
- zvýšení již existujících ohrožení nebo rizik
- udržování již existujících ohrožení či rizik
- udržování již vzniklých porušení chráněných zájmů.

Podle názoru J.Kuchty je možné realizovat nutnou obranu pouze u prvních dvou alternativ, protože potřeba obranného jednání je vyšší než u dalších dvou uvedených alternativ. Změna nežádoucího stavu u dalších dvou alternativ není tak naléhavá a nemusí být takový stav odstraňován okamžitým zásahem konkrétního člověka.

Útokem jako jedním z pojmových znaků nutné obrany může být pouze jednání, které ohrožuje chráněné zájmy, ne to které již chráněné zájmy porušilo. Toto pravidlo, je tzv. časovou podmínkou nutné obrany.¹¹

Pro posouzení možnosti použití nutné obrany v praxi je z výše uvedeného patrné, že nutnou obranu není možné použít u všech trestných činů jako např. u tzv. trvajících trestných činů, nebo u téměř již dokončených trestných činů.

Při posuzování útoku z objektivního hlediska, je posuzována každá skutečnost, tedy i zda konkrétní jednání člověka je skutečně útokem a vyvolává nebezpečí pro společensky chráněné zájmy.

Z přesné citace ustanovení § 13 trestního zákona vyplývá, že zákon požaduje útok na zájmy chráněné trestním zákonem. Pokud by tudíž někdo jednal v omylu o okolnostech, které zakládají možnost jednat v nutné obraně, potom se takové jednání bude posuzovat podle pravidel o skutkovém omylu.

V případě tzv. nezpůsobilého pokusu, kdy v okamžiku neexistuje konkrétní společenský zájem, vůči kterému by útok směřoval, nebo by nebyl takové kvality, jak si pachatel představoval, nebo nemohl být konkrétní zájem nezpůsobilými prostředky zasažen je posuzování situace nutné obrany složitější. Přesto má být takový nezpůsobilý pokus trestný, pouze při posuzování konkrétní společenské nebezpečnosti je třeba přihlížet k povaze nikoli skutečného společenského zájmu, ale toho, který chtěl pachatel postihnout.¹²

Útok na zájmy chráněné trestním zákonem je třeba v souladu s ustanovením § 13 trestního zákona vykládat objektivně v tom smyslu, že se jedná o útok na existující chráněný zájem, který je schopen porušení, a to objektivně způsobilými prostředky.

¹¹ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, Masarykova univerzita, 1999

¹² Z.Šámal, Rizman, Púry: Trestní zákon, komentář, Praha, C.H.Beck, 1998

Útokem může být pouze jednání člověka, fyzické osoby, která svým jednáním ve formě konání či opomenutí naplnila všechny obligatorně požadované znaky útoku, tj. společenskou nebezpečnost a protiprávnost.

V případě opomenutí se může jednat například o neopuštění cizího bytu a setrvání v něm i poté co byla taková osoba důrazně vyzvána k jeho opuštění. V takovém případě útok trvá až do té doby, než se podaří útočníka z bytu vyhnat.¹³

Pojem útočníka bývá většinou totožný s pojmem pachatele trestného činu v souladu s ustanovením § 9 odstavec 1 trestního zákona. Podle tohoto ustanovení je pachatelem trestného činu, ten kdo trestný čin spáchal sám.¹⁴ Vždy se jedná o konkrétní fyzickou osobu.

Pojem útočníka je z hlediska nutné obrany významný z toho důvodu, že jednání v nutné obraně je možné zaměřit vůči útočníkovi, nikoliv však vůči tzv. třetím osobám, které se útoku nezúčastňují.

Je-li útočníků více, může nutná obrana směřovat proti kterémukoliv z nich, nikoliv jen proti tzv. hlavnímu útočníkovi (v souladu s rozhodnutími Nejvyššího soudu publikovanými ve Sbírce zákonů č.75/1956, 19/1958). Podle R/1956 „I když jedna osoba napadená více útočníky jako spolupachatel se společnému útoku brání, potom nejde o rvačku ve smyslu příslušného ustanovení trestního zákona. Dále podle judikovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu R 36/ 1960 „jestliže obžalovaný napomenul neukázněné občany, aby se slušně chovali, nebyl povinen trpět útoky vůči své osobě, zejména byl-li útočník ozbrojen. Jestliže byl napaden, nelze ho považovat za účastníka rvačky ve smyslu ustanovení § 225 trestního zákona.“ Sporná může být to, kdo je hlavním útočníkem. Bude to zřejmě jednající osoba, která svým jednáním naplňuje znaky útoku (viz. výklad o útoku výše).

Použijeme-li analogii o spolupachatelství (ustanovení § 9 odstavec 2 TZ), nepřímém pachatelství, účastenství (ustanovení § 10 TZ) na trestném činu můžeme dovodit, že útočníkem může být i osoba, která se podílí na přípravě a realizaci trestného činu. Nebude možné použít nutnou obranu vůči pomocníkovi, organizátorovi či návodci trestného činu, pokud svým jednáním už nemohou zabránit útoku faktického útočníka.

¹³ Z.Šámal,Púry,Rizman: Trestní zákon, komentář, Praha, C.H.Beck

¹⁴ D.Čiřáková, J.Čížková: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC 1/1986

Nutnou obranu nelze dále připustit proti takovým osobám, které se útoku útočnicka neúčastní, ale z nějakého důvodu takovému útoku útočnicka přihlížejí. V takto vymezených případech by bylo obranné jednání obránce vůči třetím osobám posuzováno jako jednání v krajní nouzi při splnění jejich zákonem předepsaných podmínek (ustanovení § 14 TZ).

Při splnění konkrétních podmínek lze za útočnicka považovat i obránce odvracejícího útok útočnicka, který sám přejde do útoku vůči útočnickovi. Pokud obránce přejde do útoku proti útočnickovi, i přesto, že mu už od něho žádné nebezpečí nehrozí, obránce tímto svým jednáním ohrožuje společensky chráněné zájmy obránce. Sám útočnick se pro tuto chvíli může stát obráncem.

V případě, že při odvracení útoku užívá obránce při jednání v nutné obraně násilnější a aktivnější prostředky, a celá situace může v určité fázi připomínat protiútok obránce, je odpovědný za takovou situaci útočnick. Obránce sám může útočnicka zbít, zranit, aniž by se stal sám útočnickem, pokud sám nevybočí z mezí nutné obrany.

Pokud vzájemný konflikt mezi dvěma osobami probíhá tak, že má z hlediska forem a intenzity používaného násilí určitý rámec, který jeden z účastníků podstatně překročí tím, že do probíhajícího konfliktu vnese podstatně jinou formu či intenzitu násilí, čímž zcela změní razanci svého útoku a začne bezprostředně ohrožovat chráněný zájem, který v dosavadním konfliktu nebyl ohrožen, není nutné vylučovat nutnou obranu útočnicka proti tomuto dílčímu útoku.

Pokud se dvě nebo více osob na sebe vzájemně útočí, tak že střídá útok s obranou, nejedná se o nutnou obranu, ale o vzájemné napadení. Pokud budou takové osoby alespoň tři, potom se bude jednat o trestný čin rvačky podle ustanovení § 225 TZ, i když nedojde k újmě na zdraví.

V případě, že dojde k ublížení na zdraví budou oba pachatelé potrestáni podle ustanovení § 221 a násl. trestního zákona (úmyslné ublížení na zdraví).

Pokud je jedna osoba (nebo více osob) napadena více útočnickými a brání se v mezích nutné obrany, potom nejde o rvačku, a to ani na straně útočnicka(ů) ani na straně obránce(ů).

Pokud útočnicki jednali jako spolupachatelé, budou za způsobený následek odpovídat každý samostatně. Rozdíl mezi nutnou obranou a rvačkou spočívá v tom, že nutná obrana předpokládá rozdělení osob, které vedou střet na dvě strany, přičemž jedna je v roli útočnicka a druhá je v roli obránce. Pro postavení útočnicka je určující jeho

počáteční iniciativa, tj. kdo dříve začal přičemž se mohou uplatnit i další kriteria, např. pohnutka, motiv atd..

Pro posouzení trestného činu rvačky a jednání obránce(ů) v nutné obraně je určující, že trestného činu rvačky se nedopouští ten, kdo se brání útoku, ale ten kdo se účastní rvačky za účelem úmyslného ohrožení života nebo zdraví jiného.

Zájmy, které jsou chráněny trestním zákonem jsou ohrožovány i tzv. vyprovokovaným útokem. Pokud se obránce snaží úmyslně vyprovokovat útok, aby poté mohl spáchat trestný čin vůči útočníkovi, potom se nejedná o případ nutné obrany. Vyprovokování útočníka k útoku je tak pouze prostředkem ke spáchání trestného činu. Následné odvracení taktu vyprovokovaného útoku ze strany obránce není nutnou obranou. Dále se budu podrobněji věnovat této otázce při rozboru protiprávnosti útoku v odstavci 2.3. této práce.

Dle současné právní teorie nemůže být útočníkem neživá věc. Pokud jde o věci živé, tj. o zvířata platí, že zvíře nejedná ze své podstaty protiprávně, neboť zvířeti samotnému chybí jednání. Zvíře samo nemá relevantní zájmy, kterých by chtěl dosahovat a nemůže se tudíž dostat do střetu se zájmy jinými.¹⁵

Zvíře samotné nemůže být ani útočníkem ve smyslu nutné obrany, neboť je pouhou věcí, nikoliv subjektem práva jako fyzická osoba.

Obrana před zvířetem, které nemá vlastníka, a které tudíž neútočí z důvodu protiprávního jednání, ale z důvodu působení pudů nebo nějakého momentálního vnějšího či vnitřního podnětu, nemůže být uskutečněna jako nutná obrana, a to z toho důvodu, že v konkrétním případě neexistuje útočník (zvíře v takovém případě neútočí na zájem chráněný trestním zákonem, ale z jiných zmíněných důvodů).

Jiná situace nastává v případě, kdy na člověka zaútočí zvíře, které má vlastníka, a je tímto vlastníkem poštváno k útoku vůči této osobě. Jak uvádí J.Kuchta, zvíře je prostředkem, nástrojem útoku a zbraní v ruce svého majitele, a v tomto případě je nutná obrana proti takovému útoku přípustná.¹⁶ Tato teze platí pravděpodobně i v případě, kdy by bylo zvíře poštváno k útoku i osobou, která není jeho vlastníkem.

Útočníkem rovněž nemůže být právnická osoba. Právnická osoba nemá (prozatím, neboť se s touto možností počítá při rekonstrukci trestního práva) způsobilost

¹⁵ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, Masarykova univerzita, 1999

¹⁶ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, Masarykova univerzita, 1999

k trestněprávnímu jednání, nemůže jednat ve smyslu trestního práva. Teorie trestního práva trestněprávní odpovědnost právnických osob doposud nepřipouští. Není tudíž možné ani jednat v nutné obraně přímo proti právnickým osobám, společně soukromého či veřejného práva nebo proti státu.

Je ovšem samozřejmě přípustné použít institut nutné obrany vůči konkrétním fyzickým osobám, které tvoří např. statutární orgány obchodních společností nebo jsou zaměstnanci takových společností a při výkonu své funkce nebo zaměstnání se dopustí útoku vůči chráněnému zájmu.

Pokud jde o použití nutné obrany vůči útoku osoby jednající v nepřičetnosti (osoby duševně nemocné) nebo útoku dítěte neexistují na tuto otázku zcela shodné názory.

Podle některých publikovaných názorů je nutná obrana přípustná za splnění všech zákonných podmínek na ni kladených i proti útoku dítěte, osoby nepřičetné nebo jednající ve skutkovém omylu.¹⁷

Podle jiného názoru nejlépe zohledňuje objektivní stav a subjektivní stav útočnicka úprava kompromisní, vycházející z krajní nouze a její podmínky subsidiarity, za rozšíření podmínky proporcionality ve smyslu nutné obrany tak, že obrana proti takovým útokům nesmí být zcela zjevně nepřiměřená povaze útoku.¹⁸

Útokem ve smyslu nutné obrany nemohou být pouhé tělesné reflexy například nemocného člověka, nebo člověka v bezvědomí, protože taková osoba není schopna vně ovlivňovat svoje jednání.

Jednání obránce, který odvrací útok útočnicka na zájem chráněný trestním zákonem, splňující podmínky nutné obrany dle ustanovení § 13 trestního zákona, nemůže být považováno za útok, neboť se nejedná o protiprávní jednání ze strany obránce.

Z tohoto důvodu „není proti jednání v nutné obraně nutná obrana přípustná. Jednání útočnicka, které je namířené proti osobě, která jedná v nutné obraně je třeba posuzovat jako pokračování útoku, bez ohledu na to, zda byl od počátku namířený proti osobě, která jedná v nutné obraně, nebo proti jiné osobě. Osoba, která jedná v nutné obraně, je proto oprávněna překonat i tento pokračující útok proti své osobě způsobem, který není zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku“ (R 9/1980).

Obránce jednající v nutné obraně je proto oprávněn překonat i tento pokračující útok proti své osobě způsobem, který není zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku.

¹⁷ Šámal-Rizman: Trestní zákon-komentář, Praha, C.H.Beck, 1996

¹⁸ J.Kuchta: Trestní zákon-komentář § 13, ASPI, 1999

V případě, že se obránce snaží v rámci útoku útočníka kromě činů nezbytných k odvrácení útoku ještě vyrovnat s útočníkem, nebude jeho jednání posuzováno dle ustanovení § 13 tr.z. o nutné obraně. Dle výše uvedeného výkladu Nejvyšší soud judikoval svůj názor publikovaný pod R 26/1967 „beztrestností dle ustanovení § 13 TrZ se nemůže dovolávat ten, kdo se při obraně proti útoku neomezí na odvrácení útoku, ale podnikne další útočné činy, neodůvodněné pouze nutností obrany, a kdo se popř. dá s útočníkem do vzájemné pŕtky, takže u něho již nejde o obranu, ale o vypořádání s útočníkem.“

2.2.2. Trvání nebo přímá hrozba útoku

Při výkladu této podmínky nutné obrany se jedná o stanovení časové hranice konkrétního protiprávního útoku na zájmy společensky chráněné, ve které lze připustit nutnou obranu, ve které se prosazuje právo.

Z hlediska nutné obrany se za přímý útok pokládá útok, který jednak trvá v okamžiku obrany obránce, a dále také útok, kterým útočník bezprostředně ohrožuje zájmy chráněné trestním zákonem.

V souladu s právní teorií se musí tedy jednat o útok, který buď bezprostředně hrozí, nebo právě přímo probíhá, popřípadě ještě trvá (pokračuje).

Ustanovení § 13 TZ vyžaduje přímo hrozící nebo trvajcí útok. Pokud jde tedy o vyjádření časové hranice útoku, potom na jedné straně za tuto hranici považujeme okamžik, kdy se z hrozícího útoku stane útok přímo hrozící, a na straně druhé okamžik, kdy už obránce svoji obranou útok nemůže odvrátit. Podle okolností případu musí být tedy jasné, že útok musí bez prodlení a určitě následovat za hrozbou, přitom však to nemusí být neočekávaný.

Aby proti útoku byla z pohledu trestního zákona obrana přípustná nesmí být takový útok ukončený nebo přerušený, pokud by se tak stalo, je nutná obrana proti takovému jednání pachatele nepřípustná. Podle judikovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu R 77/1952 „nemůže jít o případ nutné obrany, jestliže pachatel se dopustí činu v době, kdy útok na něho byl již ukončen.“

O nutné obraně hovoříme i tehdy, jestliže útok ještě nenastal, ale jeho reálný začátek je natolik očividný a nevyhnutelný, že činnost obránce by ho dovedla do zjevného, bezprostředního a neodvratného nebezpečí.¹⁹

Právní teorie v některých případech rovněž hovoří o „tzv.bezprostřednosti útoku“. Podle již zmíněného V.F.Kiričenko je útok bezprostřední, pokud existuje vysoká pravděpodobnost porušení chráněného zájmu, přičemž tento moment se nejčastěji váže k časové blízkosti porušení zájmu. Při posuzování podmínek nutné obrany s ohledem na konkrétní objektivní okolnosti, musí být zřejmé, že útok bude bezprostředně následovat za hrozbou útoku (např. napřažením zbraně), přičemž takový útok ještě nastat nemusel.

Obránce nemusí však čekat až útočník zaútočí jako první, kriteriem je však iniciativa k útoku ze strany útočníka. Právě podle této iniciativy se určuje, kdo je v nutné obraně obráncem a kdo útočníkem a posuzuje se celkově jednání obou stran při útoku a obraně.

Pomocným kriteriem při určování této hranice může být vývojové stadium trestného činu, do kterého útok dospěl.

Přípravu trestného činu nelze považovat za přímo hrozící útok, za tohoto stadia trestného činu je možné se na nutnou obranu připravit nebo jednat i bez způsobení škody. Přesto v některých případech může být přímou hrozbou útoku i příprava trestného činu, za podmínky, že útok útočníka nastoupí okamžitě. Počátek nutné obrany bude zpravidla spadat v jeden okamžik, kdy útok přejde do stadia pokusu.

Pokus je jednáním, které je již bezprostředně zaměřeno k dokonání trestného činu, proto pokus považujeme za přímo hrozící útok, který vyvolává situaci nutné obrany.

V této situaci je však nutné poznamenat, že rozlišení útoku hrozícího a bezprostředně hrozícího závisí na objektivním posouzení každého konkrétního případu. Použití analogie vývojových stadií trestného činu, jak již bylo výše zmíněno pouze pomocný charakter.

Dále je nutné si uvědomit, že vývojová stadia trestného činu je možné aplikovat pouze na úmyslné trestné činy, nikoliv na trestné činy nedbalostní.

Pokud jde o postižení časového okamžiku zániku situace nutné obrany, je nutné říci, že nutnou obranu je možné realizovat až do faktického (skutečného) ukončení útoku, tj. až do okamžiku když již přestalo hrozit nebezpečí pro chráněné zájmy.

---

¹⁹ V.F.Kiričenko: Základní otázky teorie nutné obrany v sovětském trestním právu, Moskva, 1948

V současné právní teorii převládá názor, že útok končí dokončením trestného činu, nikoliv jeho dokonáním (například u trestného činu trvajícím, u kterého je dosud uchováván protiprávní stav). Ukončení útoku není totožné s dokonáním činu, tj. naplněním všech znaků skutkové podstaty trestného činu v případě trestného činu.

Příkladem rozdílu mezi dokončením a dokonáním trestného činu je následující situace kdy je možné použít nutnou obranu například proti pachateli trestného činu loupeže dle § 234 tr.z. nebo proti pachateli trestného činu krádeže dle § 247 tr.z., kteří odnášejí naloupené či ukradené předměty a útok na majetkové zájmy ještě trvá, i když trestný čin loupeže resp. krádeže je skutkově dokonán. Pokud by obránce pronásledoval lupiče či zloděje, který odnáší uloupené předměty bezprostředně po loupeži či krádeži, je možné užít nutnou obranu. Pokud od spáchání trestného činu pachatel ustoupil, potom již nebude nutná obrana přípustná. Lupič či zloděj, který se s uloupenými či nakradenými předměty dostal do bezpečí již ukončil protiprávní útok. Základní podmínkou trvání protiprávního útoku je, aby obrana obránce proti protiprávnímu útoku byla v těsné místní a časové souvislosti s útokem.²⁰

Podle téhož autora je útok ukončen, pokud již nehrozí další nebezpečí společensky chráněným zájmům. Nutná obrana je tedy nepřipustná v následujících případech :

- o pokud byl útok útočnicka úspěšně odvrácen a útočník nemůže dosáhnout cíle útoku, proto rezignuje a dále nepokračuje v útoku,
- o byl-li útok úspěšný, útočník dosáhl svého cíle, porušil chráněné zájmy a na dalším porušování nemá již zájem
- o jestliže útočník dobrovolně upustí od svého jednání.

Pokud vzniknou pochybnosti o tom, zda útok útočnicka skončil či neskončil, potom podle rozhodnutí Nejvyššího soudu judikovaného ve Sbírce soudních rozhodnutí R 16/1994-I platí, že „Při užití důvodu vylučujícího protiprávnost podle § 13 TrZ o nutné obraně nemůže soud vycházet ze závěru, že útok ze strany poškozeného „velmi pravděpodobně neskončil“

Nelze-li tuto otázku provedenými důkazy zjistit zcela bezpečně, je nutno vycházet ze zásady in dubio pro reo a stran skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době činu obviněné, která se bránila trval.“

Pokud útočník již ustal ve svém útoku, jeho útok již přímo nehrozí, potom by další jednání obránce mohlo být charakterizováno jako msta. Pokud by útočník svůj útok

²⁰ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, Masarykova univerzita, 1999

pouze přerušil a je zřejmé, že v něm bude pokračovat (např. aby načerpal síly nebo si opatřil další zbraň), potom i stav nutné obrany trvá. Pokud útočník dobrovolně natrvalo upustil od dalšího protiprávního jednání, pokud svůj záměr již zrealizoval a nehrozí od něho další útok, potom oprávněnost obránce jednat v nutné obraně zaniká.²¹

2.3. Podmínka protiprávnosti útoku

2.3.1. Obecná ustanovení o protiprávnosti útoku

Protiprávnost útoku spočívá zejména ve společenské nebezpečnosti útoku. Jak již bylo zmíněno v jiné části této práce, z definice trestného činu jasně vyplývá, že ne každý společensky nebezpečný čin musí být trestný, ale nutnou obranu je možno realizovat pouze za předpokladu, že sám útok byl nebezpečný pro společnost.

Útok musí směřovat proti zájmům chráněným trestním zákonem, které jsou uvedeny v ustanovení §1 tr.z.. Pokud jde o ochranu zdraví či života, připouští se nutná obrana i proti vůli toho, jehož zájmy jsou poškozovány.

Naše trestní právo vyžaduje k přípustnosti nutné obrany útok na jakékoliv zájmy chráněné trestním zákonem. Okruh zájmů chráněných trestním zákonem je vymezen v ustanovení § 1 trestního zákona široce a bez omezení, zahrnuje tak veškeré zájmy.

Chráněny mohou být zájmy jak individuální (jednotlivých osob), tak i zájmy kolektivní (zájmy právnických osob, společnosti, státu).

Pod skupinu individuálních zájmů chráněných trestním zákonem patří například život, zdraví, svoboda, majetek, důstojnost, čest. Podle judikovaného rozhodnutí *R 1633/1923* „Čest a nedotknutelnost lidského těla náleží ke chráněným zájmům.“

Podle jiného judikovaného rozhodnutí *B 3/1983 – 14* je „Nutná obrana je přípustná proti útoku přímo ohrožujícímu jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem, tedy i zájem na ochraně majetku.“

Pod skupinu kolektivních zájmů chráněných trestním zákonem je možno přiřadit například státní tajemství.

---

²¹ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, Masarykova univerzita, 1999

Z povahy věci však ne proti každému útoku ohrožujícímu nebo porušujícímu zájem chráněný trestním zákonem je možné použít nutnou obranu, protože to povaha věci vylučuje

K nutné obraně je oprávněn kdokoli, nejen ten, kdo byl bezprostředně sám napaden útokem proti zájmům chráněným tímto zákonem. Ustanovení § 13 umožňuje ochranu zájmů vlastních, ale i ochranu zájmů jiných osob, než je sám obránce (tzv. pomoc v nutné obraně). Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu judikovaného pod *R 9/1980* „O nutnou obranu jde i tehdy, jestliže osoba činem jinak trestným odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok, který je zaměřen proti tělesné integritě jiné osoby. Nutná obrana je přípustná i proti útoku, který směřuje proti domovní svobodě způsobem uvedeným v § 238 odstavec 1 TrZ.“

Není ovšem již řešena otázka, zda právo nutné obrany vzniká u jiných osob též tehdy, když napadený souhlasí se ztrátou práva nebo se způsobením škody.

Je možno předpokládat, že v případě, že souhlas poškozeného není vynucen ani získán podvodně, právo na nutnou obranu této osobě ani dalším pomocníkům takto nevzniká, neboť jde o svolení poškozeného jako okolnost vylučující protiprávnost. Pokud jde o ochranu zdraví či života, připouští se nutná obrana i proti vůli toho, jehož zájmy jsou poškozovány.

Dále není možné, aby ten kdo vystupuje v nutné obraně na obranu zájmů napadeného, se chtěl více bránit než samotný napadený.

Pokud jde o nutnou obranu proti úkonům veřejných činitelů je nutné takovou nutnou obranu posuzovat z hlediska protiprávnosti takových úkonů.

Je logické, že pokud jsou takové úkony perfektní a bez závad potom proti takovým úkonům není možno použít jednání v nutné obraně a osoba vůči které je takový úkon veden je povinna jej strpět. Oproti tomu, pokud provedení úkonů veřejných činitelů není perfektní a trpí z pohledu platného práva vadami, potom takové jednání ztrácí výsadu úkonu veřejného činitele a jednání v nutné obraně proti takovému jednání je přípustné. Podle V.Solnaře, pokud veřejný činitel provádí takové úkony, které ovšem vůbec nespádají do jeho věcné pravomoci a přesto zakročuje a použije k tomu veřejnou moc, může být takovým jednáním veřejného činitele naplněna skutková podstata trestného činu.²²

---

²² V.Solnař: Základy trestní odpovědnosti, Praha, 1972

Podle judikovaného rozhodnutí *R 47/1980*, jestliže policista překročí svoji pravomoc a uskutečňuje zákrok, ke kterému není podle zákona oprávněn, nepožívá ochrany veřejného činitele podle ustanovení § 155 a § 156 tr.z.. Útok na jeho zdraví při takovém zákroku, pokud občan překročí hranice nutné obrany, je možno případně posoudit jako trestný čin proti zdraví (ustanovení § 221 a následující trestního zákona).

Dále není na případném adresátovi zákroku veřejného činitele, aby posuzoval správnost vykonávaného rozhodnutí. Pokud tak učiní, ponese následky svého jednání. Podle *R 11/88* „Při zabezpečování výkonu rozhodnutí státního orgánu požívají příslušníci SNB ochrany veřejných činitelů, i kdyby bylo toto rozhodnutí věcně nesprávné. Zákrok příslušníků SNB vůči tomu, kdo brání výkonu rozhodnutí, je zákonný i tehdy, kdyby samo rozhodnutí bylo nezákonné.“

Podle jiného judikovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu *R 55/1977* „Překonáním odporu, který směřuje k maření oprávněného služebního zákroku (použití síly na předvedení řidiče motorového vozidla, důvodně podezřelého z požití alkoholických nápojů, který odmítá dobrovolně se nechat předvést a zákroku policistů se vzpírá), je právem a povinností policistů. Proto nutná obrana proti takovému zákroku policistů není přípustná a použití násilí k zamezení zákroku je třeba považovat za trestný čin útoku na veřejného činitele podle ustanovení § 155 odstavce 1 tr.z.

2.3.2. Nutná obrana proti útokům trestně neodpovědné osoby nebo osob jednajících ve skutkovém omylu

V současné době právní teorie nemá jednotný názor na to, zda útok, proti němuž je přípustná nutná obrana, musí spáchat osoba, která je trestně odpovědná.

Je problematique určit, zda útok osoby nepřičetné, dítěte nebo osoby jednajících ve skutkovém omylu je třeba považovat za nebezpečí odůvodňující stav nutné obrany nebo krajní nouze.

V minulosti podle názoru právní nauky byl takový útok posuzován převážně podle zásad o krajní nouzi, byla vyžadována podmínka subsidiarity, tj. že hrozící nebezpečí nemohlo být odvráceno jinak.

Tento názor právní nauky vycházel z teze, že jednání v nutné obraně proti útoku osoby nepřičetné, dítěte nebo osoby jednajících ve skutkovém omylu, není přípustné,

ledaže by osoba obránce o takovém stavu nevěděla (tzv.putativní neboli domnělá nutná obrana).

Tento názor však narážel na jistá úskalí, a to s ohledem zejména na požadavek proporcionality, který je vyžadován u krajní nouze, tj. že následek způsobený při odvrácení nebezpečí nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.

Proto při posuzování možnosti jednání, kterým osoba odvrací útok osob trestně neodpovědných a jednajících ve skutkovém omylu, byly zmírněny podmínky krajní nouze, pokud jde o její proporcionalitu, že lze beztrestně odvracet i hrozící škodu způsobením škody téže závažnosti, jaká byla ta, která hrozila.

Pokud jde o otázku proporcionality, je možno při odvrácení útoku uvedených osob připustit způsobení takové škody, jako je dovoleno způsobit v nutné obraně. Taková to analogie je ve prospěch pachatele, a tudíž je přípustná.

Například podle O.Novotného a kol. je čin těchto osob (tj. trestně neodpovědných nebo jednajících ve skutkovém omylu) třeba pokládat za nebezpečí odůvodňující stav krajní nouze, přičemž se vyžaduje i splnění podmínky, že toto nebezpečí nebylo možno odvrátit jinak (podmínka subsidiarity).²³

Dále např. V.Solnař se rovněž domnívá, že protiprávnost útoku je třeba – vzhledem k samému pojmu útoku – vykládat z hlediska subjektivního pojetí protiprávnosti. Z tohoto důvodu nepokládá nutnou obranu za přípustnou proti útokům choromyslných osob, dětí, zvířat, leč by obránce nevěděl, že jde o takovou osobu.²⁴

Výše popsané pojetí protiprávnosti útoku a jejich vztahu k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných a jednajících ve skutkovém omylu můžeme nazvat subjektivním pojetím protiprávnosti útoku trestně neodpovědných osob.

Naproti tomu se část právní teorie přiklání k objektivnímu pojetí protiprávnosti útoku osob trestně neodpovědných a osob jednajících ve skutkovém omylu.

Podle zastánců tohoto právního názoru (např.J.Kuchta, Šámal) pro naplnění znaku protiprávnosti útoku postačuje protiprávnost objektivní, tj. že útok je jednáním, které je protiprávní, pro společnost nebezpečné a ohrožující zájmy chráněné trestním zákonem. Proti takovému útoku je možné jednat v nutné obraně, i když se ho dopustil útočník nepříčetný nebo pro nedostatek věku trestně neodpovědný. K tomu

²³ O.Novotný a kol.: Trestní právo hmotné, I.část, Praha, 1997

²⁴ V.Solnař: Základy trestní odpovědnosti, Praha, 1972

je nezbytné podotknout, že nutná obrana je přípustná při splnění podmínek dle ustanovení § 13 trestního zákona. Útok může mít znaky trestného činu, ale není to podmínka, neboť každý útok nemusí být současně trestným činem. Dále je nutné podotknout, že povaha některých trestných činů nutnou obranu z podstaty vylučuje. Ustanovení § 13 proto neváže nutnou obranu na spáchání trestného činu, ale na útok na zájmy chráněné trestním zákonem.^{25 26}

Pokud se tedy nevyžaduje, aby útok byl trestným činem, není odůvodněn ani požadavek, aby útočník byl osobou trestně odpovědnou.²⁷

Při útoku trestně neodpovědných osob a osob jednajících ve skutkovém omylu je třeba uplatnit hledisko nebezpečnosti útoku, které je rovněž podmínkou nutné obrany a má objektivní charakter.

Útok trestně neodpovědné osoby může být velmi silný, jeho chování při útoku nepředvídatelné a neovladatelné, a z tohoto důvodu může být i nutná obrana obránce vůči takovému útoku velmi obtížná a problematická. Pro obránce, který takový útok odráží může znamenat silný psychický tlak a rychlé rozhodování. Pokud by na obránce byl kladen ještě požadavek, aby přemýšlel o tom, zda může útok útočníka odvrátit jinak, či zda je obrana zcela přiměřená útoku, potom se domnívám, že by požadavky kladené na obránce mohly být zcela nepřiměřené.

V této souvislosti je třeba souhlasit s názorem I.Nývltové, že není vhodné omezovat možnost posouzení jednání občanů jako nutné obrany jen proti útokům vymezené kategorie útočníků. Uplatňování subjektivní koncepce protiprávnosti v podstatě představuje rozdělení útočníků do kategorií. V první kategorii jsou útočníci trestně odpovědní, proti jejichž útoku se mohou občané beztrestně bránit za podmínek nutné obrany. Druhou kategorií jsou útočníci osoby nepřičetné, děti a osoby jednající ve skutkovém omylu, jejichž útok je považován za nebezpečí, a zákroky proti jejich jednání je třeba posuzovat podle podmínek krajní nouze (tj. při uplatnění principu subsidiarity charakteristickém pro krajní nouzi).²⁸

Takovéto kategorizování by mohlo ve svém důsledku znamenat pokles ochoty občanů aktivně přistupovat k obraně proti útokům společensky nebezpečím a ke

²⁵ J.Kuchta: Nutná obrana, Masarykova univerzita, Brno, 1999

²⁶ Šámal,Púry,Rizman: Trestní zákon-komentář, C-H-Beck, Praha, 2002

²⁷ D.Císařová, J.Čížková: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, Praha, 1986

²⁸ I.Nývltová: Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných, Trestněprávní revue, Praha, 2003,2/7

spoléhání se pouze na zásah orgánů státní moci, což jistě není ku prospěchu společnosti jako celku. Podle judikovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu NS 13/2002-Z 320 „Předpokladem jednání v nutné obraně podle ustanovení § 13 tr.z. není tzv. subsidiarita. Proto tomu, kdo se dovolává nutné obrany, nelze její přiznání odmítnout s poukazem na skutečnost, že se přímo hrozícímu nebo trvajícím útoku jiné osoby nevyhнул útekem z místa konfliktu, přestože byl útek možný.“

Stále více autorů se přiklání ke stanovisku, že pro samotné posuzování a řešení jednotlivých případů útoku osob trestně neodpovědných a osob jednajících ve skutkovém omylu v praxi je přijatelnější zaujetí stanoviska, že protiprávnost je kategorií objektivní a tudíž je možné proti takovým útokům jednat v nutné obraně, neboť dokazování, že občan svým jednáním proti útoku splnil podmínky nutné obrany a nepřekročil stanovené meze, je velmi náročné a mohlo by vést ke zbytečnému protahování trestně-právních řízení.

Závěrem je možno říci, že nutná obrana je přípustná za splnění všech zákonem stanovených podmínek na ní kladených i proti útoku osoby nepřičetné, dítěte nebo osoby, jednající ve skutkovém omylu.

2.3.3. Nutná obrana proti vyprovokovaným útokům

O případy vyprovokované nutné obrany se jedná v případě, kdy určitá osoba svým jednáním vyvolá protiprávní útok jiné osoby, a proti takovému útoku se následně sama brání.

Otázka vyprovokovaného útoku nebyla doposud v teorii a praxi trestního práva řešena, ale obecně se má za to, že zaviněně vyprovokovaný útok zůstává útokem a proto nevylučuje nutnou obranu.

Ten, kdo útok záměrně vyvolal, tak učinil proto, aby mohl „útočníkovi“ pod záminkou obrany způsobit újmu, a unikl tak potrestání za vlastní útok, je-li tedy vyvolání útoku součástí plánovaného útoku vlastního, pak nejde o nutnou obranu.

Naše trestní právo odmítá princip zneužití práva a dále odmítá zásadu prosazení se právního řádu při obraně provokatéra.

Podle J.Kuchty (Nutná obrana 1999) je problém nutné obrany vůči vyprovokovaným útokům nutno posuzovat ve dvou rovinách, a to ve vztahu provokatér – provokovaný, a následně provokovaný – provokatér, přičemž jeden vztah podmiňuje vztah druhý. Vždy bude primárně záležet na povaze jednání provokatéra. V případě, že podnět ze

strany provokatéra k provokovanému není protiprávním útokem a neútočí na zájmy provokovaného chráněné trestním zákonem, nemůže být proti němu nutná obrana přípustná, neboť jednání provokatéra je v souladu s právem (resp. není nedovolené). Pokud v takovém případě provede provokovaný útok na provokatéra, jde z jeho strany o protiprávní útok a provokatér má proti němu přípustnou nutnou obranu. K prvotní pohnutce provokatéra se v takovém případě nepřihlíží. Pokud provokovaný na základě vyprovokovaného útoku spáchá trestný čin, může být použita v jeho prospěch polehčující okolnost podle § 33 písmeno d) trestního zákona.²⁹

Obecně tedy platí, že pokud osoba útok, kterému se brání zavinila, a to ve formě úmyslu ale i nedbalosti zůstává útokem, a proto nevylučuje nutnou obranu obránce proti takovému vyprovokovanému útoku.

V případě, že ten, kdo útok záměrně vyvolal, tak učinil jen proto, aby mohl následně „útočníkovi“ pod záminkou obrany způsobit újmu a současně by tak unikl trestu za vlastní útok („obraně jednání“), potom se nejedná o případ nutné obrany.

Jinými slovy, v případě, že vyvolání „útoku“ tzv.“obránce“ je součástí vlastního naplánovaného útoku, potom se nejedná o případ nutné obrany.

2.3.4. Nutná obrana proti málo závažným útokům

Při posuzování některých případů jednání v nutné obraně je nutné zabývat se i otázkou, zda je možné užít nutnou obranu v případech, kdy ohrožení právem chráněných zájmů je na tak malé, že není naplněn materiální znak trestného činu, a jednání pachatele není trestným činem, ale například pouhým přestupkem.

Právní názory na tuto otázku se dříve velmi lišily. Např. podle názoru A.Dolenského je nutnou obranu potřeba omezit pouze na závažnější případy protiprávního jednání, neboť pouze u takových jednání je dán zájem státu a společnosti na tom, aby občané sami svojí aktivitou ohrožené či porušené zájmy chránili. Žádá-li se, aby byl útok nebezpečný pro společnost, je správné to v zásadě chápat jako omezení na takové útoky, jež mají závažnost trestného činu. Je pochybné přenášet mechanicky zásady nutné obrany z trestního zákona na provinění a přestupky.³⁰ Nutná obrana proti přestupkům se tedy v zásadě připouštěla.

Tato otázka vztahu méně závažných útoků a jednání v nutné obraně proti nim byla

²⁹ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, Masarykova univerzita, 1999

³⁰ A.Dolenský: Přiměřenost nutné obrany, Praha, 1969, str.29

vyřešena přijetím přestupkového zákona č.200/1990 Sb. ve znění pozdějších právních předpisů, které zohledňují okolnosti vylučující protiprávnost, nutnou obranu a krajní nouzi, a to i přesto, že zákon nepodává jejich výslovnou definici.

Ustanovení § 2 přestupkového zákona upravuje pojem „přestupek“ následujícím způsobem :

(odst.1) „Přestupkem je zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti a je za přestupek výslovně označeno v tomto nebo jiném zákoně, nejde-li o jiný správní delikt postižitelný podle zvláštních právních předpisů anebo o trestný čin.

(odst.2) „Přestupkem není jednání, jímž někdo odvrací

- i. přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný zákonem nebo (nutná obrana)
- ii. nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému zákonem, jestliže tímto jednáním nebyl způsoben zřejmě stejně závažný následek, než ten, který hrozil, a toto nebezpečí nebylo možno v dané situaci odvrátit jinak (krajní nouze)

Z výše uvedeného jednoznačně vyplývá, že nutná obrana je podle přestupkového zákona přípustná a nemůže být ani proti přestupkům vyloučena.

Domnívám se, že důvodem pro připuštění nutné obrany u méně závažných případů protiprávního jednání je zájem společnosti na tom, aby byla vytvořeno prostředí pro zvýšení iniciativy a aktivity občanů při prosazování práva v běžném životě.

Nutná obrana je dále upravena i v ustanovení občanského zákoníku zákona č.40/1964 Sb. občanský zákoník, ve znění pozdějších právních předpisů, a to konkrétně ustanovení § 6 občanského zákoníku o svépomoci, podle kterého ten, kdo je bezprostředně ohrožen neoprávněným zásahem do práva, může přiměřeným způsobem tento zásah sám odvrátit.

Proto, aby byla svépomoc oprávněná, musí být splněny její podmínky definované ve zmíněném ustanovení § 6 občanského zákoníku, tj. zásah práva musí být neoprávněný a musí hrozit bezprostředně. Svépomoc může vykonávat pouze sám ohrožený, resp. jeho zákonný zástupce nebo zmocněnec. Odvrácení zásahu se potom musí dít přiměřeným způsobem. Podstatou ustanovení § 6 občanského zákoníku je zásada přiměřenosti, při vybočení z mezí svépomoci jde o exces a kdo

se ho dopustí, odpovídá podle ustanovení § 420 a následující občanského zákoníku, podle obecné odpovědnosti za škodu.

Zvláštní právní úprava nutné obrany a krajní nouze je dána v ustanovení § 418 občanského zákoníku o zproštění odpovědnosti za škodu v soukromém právu. Konstrukce nutné obrany obsažená v uvedeném ustanovení je v zásadě v souladu s úpravou trestního práva, s tím, že jde o úpravu přísnější než v trestním právu.

Podle ustanovení § 418 občanského zákoníku odstavec (1) ten, „kdo způsobí škodu, když odvracel přímo hrozící nebezpečí, které sám nevyvolal, není za ni odpovědný, ledaže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak, anebo jestliže je způsobený následek zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.“

Podle odstavce (2) „za škodu rovněž neodpovídá, kdo ji způsobil v nutné obraně proti hrozícímu nebo trvajícím útoku. O nutnou obranu nejde, byla-li zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.“

Podle tohoto ustanovení se z odpovědnosti vylučuje ten, kdo způsobil škodu, když odvracel hrozící nebezpečí, které sám nevyvolal, a které mohlo způsobit závažnější následky. Ustanovení v podstatě po občanovi požaduje, aby se svým jednáním snažil zabránit vzniku hrozící značné škody, a to i za cenu toho, že přitom způsobí škodu méně závažnou.

Jak již bylo výše zmíněno, oba instituty jsou upraveny analogicky s tím, jak jsou upraveny v ustanovení § 13 a 14 trestního zákona. Dá se říci, že soukromé právo přejímá výklad trestního práva. U nutné obrany je potřeba upozornit na zásadní odlišnost, kdy trestní právo při posuzování nutné obrany (případně při excesu z ní) operuje s termínem zcela zjevné nepřiměřenosti způsobu útoku, přičemž občanský zákoník operuje s termínem zřejmě nepřiměřenosti povaze a nebezpečnosti útoku. Z tohoto vyplývá, že meze nutné obrany jsou v soukromoprávní úpravě dány úžeji než jsou dány úpravou trestněprávní.

V rámci zachování principu právní jednoty je tedy možné aplikovat ustanovení o nutné obraně obsažené v trestním právu i na tento institut obsažený v jiných právních předpisech.

V rámci celého právního řádu platí zásada, že nikdo není povinen ustupovat bezpráví, ať je jakékoliv intenzity. Není to však důvod k tomu, aby proti všem takovým deliktům byla nutná obrana umožněna ve stejné míře, skutečnost, že je třeba omezit jednání obránce proti méně závažným útokům je obecně akceptována.

Dle je nutné se ještě zmínit o tom, že v některých právních řádech jsou z práva nutné obrany vylučována drobná omezení a ohrožení zájmů, které lze řešit v rámci mezilidských vztahů nikoliv násilím. Jedná se například o omezování při kolektivních sportech, fyzické dotyky v dopravních prostředcích a na sportovištích, obtěžování imisemi, hlukem atd.

Česká právní nauka vychází z toho, že činy nepatrné závažnosti, resp. bagatelní případy, pouhé nepřístojnosti nejsou vůbec útokem.

Podle některých názorů se i v těchto případech jedná o protiprávní útoky, i když výjimečně malé intenzity a malé míry společenské nebezpečnosti. Případná obrana proti nim je možná, musí být však přiměřená charakteru a způsobu útoku.³¹

..

2.4. Podmínka reálnosti útoku

Podle části právní teorie útok nemusí být reálný, tj. skutečný.³²

Podle této části právní teorie se obrana proti domnělému útoku (tzv. putativní obrana) se posuzuje podle zásad o skutkovém omylu. Nauka o omylech je uplatňována tam, kde je rozpor mezi skutečností a představou obránce o reálnosti útoku pachatele.

Jednání obránce vylučuje trestní odpovědnost, pokud jde o obráncovo zavinění ve formě úmyslu a vědomé nedbalosti, tj. že obránce neví že nejde o reálný útok, a snaží se takový domnělý útok pachatele odvrátit.

Jestliže se pachatel mylně domníval, že zde existuje reálný útok, nepřičítá se mu trestný čin úmyslný, ale zjišťuje se, zda zde není dána nedbalost s ohledem na skutečnost, že pachatel správně nerozpoznal situaci. Nedbalost tedy závisí na skutečnosti, do jaké míry obránce správně rozpoznal situaci útoku a obrany.

To. bude v případě, jestliže pachatel sice nevěděl, že ve skutečnosti o útok nejde, avšak podle svých osobních poměrů a okolností měl a mohl rozpoznat, že jde jen o útok zdánlivý. Uvedený Beckův komentář k trestnímu zákonu uvádí případ, kdy osoba, která v noci vstoupila do střeženého objektu není zlodějem, chce se např. jen informovat na cestu nebo se chce schovat před nepřízní počasí.

R 2196/1925

---

³¹ J.Kuchta: Nutná obrana, 1999, Brno, Masarykova univerzita, str.101

Podle judikovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu *R 2196/1925* „Putativní nutná obrana spočívá v tom, že pachatel má subjektivně za to, že jsou tu ve skutečnosti podmínky nutné obrany, totiž útok nespravedlivý, přítomný, směřující proti zájmům chráněným trestním zákonem, proti nimž je nutná obrana potřebnou, ač těchto podmínek ve skutečnosti tu není. Pachatel tedy pojmá při putativní obraně mylně situaci, tak jako by pro něj odůvodňovala právo nutné obrany. Soud musí tudíž při uvažování o putativní obraně zabývat se otázkou, zda tu byl nesouhlas mezi představou a skutečností, musí uvažovat o tom, zda a jak mohl tento nesouhlas se zřetelem na duševní rozpoložení pachatele (putativní obránce) přivozen.“

Pokud by nebylo možno z obráncova jednání dovodit ani nevědomou nedbalost, není možné posuzovat obráncovo jednání z hlediska trestní odpovědnosti.

Jiná část právní teorie zaujímá k této otázce odlišné stanovisko, s poukazem na skutečnost, že aby situace nutné obrany mohla vůbec nastat, je k tomu nezbytný přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem.

Pouze v takovém případě vzniká obránci oprávnění jednat v nutné obraně.³³ Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu *R 208/1941* „Nejde o putativní obranu, pokud obžalovaný po odzbrojení útočnicka nemá důvod k domněnce, že by byl i potom ohrožen jeho život nebo zdraví, nebo život či zdraví jiných osob“.

Pokud totiž útok není skutečný, neohrožuje zájmy chráněné trestním zákonem a není společensky nebezpečný (např. typické pro jednání v žertu, aniž by útočník měl úmysl útočit proti společensky chráněným zájmům). Podle názoru V.Kratochvíla a kol. útok musí existovat v realitě, nikoliv pouze ve fantazii a obrazotvornosti obránce.³⁴

Současná právní teorie a praxe se jednoznačně přiklání k první skupině názoru, tj., že útok nemusí být reálný, připouští se obrana proti domnělému útoku, která se posuzuje podle zásad o skutkovém omylu, s čímž nelze jinak než souhlasit.

---

³² D.Císařová, J.Čížková: Komentář k trestnímu zákonu, Praha, C.H.Beck, 1998

³³ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, Masarykova univerzita, 1999

³⁴ V.Kratochvíl a kol.: Trestní právo hmotné, obecná část, Masarykova univerzita, Brno, 1996

2.5. Podmínka přiměřenosti obrany ve vztahu k útoku

2.5.1. Definice pojmu „přiměřenosti nutné obrany“ v současné právní nauce

Podle stávající právní úpravy trestního zákona provedené zákonem č.290/1993 Sb. nutná obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená útoku.

Přiměřenost nutné obrany se posuzuje především z hlediska intenzity obou akcí (tj. útoku a obrany), což vyjadřuje právě pojem „způsob útoku“.

Podle J.Jelínka³⁵, přiměřenost obrany znamená, že obrana je schopná odrazit útok, tj., že obrana je způsobitelná k jeho spolehlivému odvrácení. Z uvedeného plyne, že obrana musí být tak intenzivní, aby útok odvrátila, tj. musí být silnější než útok, jinak by ztrácela smysl.³⁶

Obrana je reakcí na protiprávní útok ze strany útočníka na zájmy chráněné trestním zákonem, tudíž i rizika, která sebou nese realizovaná nutná obrana obránce by měl vždy v plném rozsahu nést útočník. Obrana obránce musí být takové intenzity, aby útok útočníka s jistotou a bez zbytečného rizika odvrátila, z čehož plyne základní premisa přiměřenosti nutné obrany, tj. že obrana obránce musí být silnější než je útok útočníka, avšak nesmí se jednat o obranu zjevně přehnanou (nepřiměřenou).

Na druhé straně pouhá skutečnost útoku ještě nezabavuje útočníka všech jeho práv, a to především těch, které není nutno poškozovat k odvrácení útoku. Škoda způsobená obráncem může být větší než ta, která hrozí z útoku, ovšem není možno připustit výrazně hrubý nepoměr mezi škodou, která hrozí z útoku a škodou, která je způsobena v obraně. Kdyby takový nepoměr nastal jednalo by se o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku. Příkladem takové zcela zjevně nepřiměřené obrany může být případ, kdy obránce úmyslně zabije zloděje ovoce na své zahradě. Novelizací institutu nutné obrany došlo k jakési liberalizaci tohoto institutu. Je zřetelné, že účelem právní úpravy bylo nastavit poměrně široké hranice nutné obrany pro obránce, který brání zájem chráněný trestním zákonem, přičemž je současně nezbytné možnosti jednání obránce do určité míry omezit, tak aby nedocházelo ke zneužívání institutu nutné obrany ze strany obránce, především s cílem vypořádat se s útočníkem.

Definice „přiměřenosti“ není v právní teorii jasně formulována. Např. podle A.Dolenského je přiměřenost vztah mezi obranou a útokem. Podle jeho jiné definice je přiměřenost poměrem intenzity útoku a obrany, na rozdíl od proporcionality, která je vztahem mezi škodou z útoku hrozící a v obraně způsobenou.³⁷

Podle definice V. Solnaře je proporcionalita poměr mezi napadeným a obětovaným zájmem a je znakem krajní nouze, přiměřenost naproti tomu není poměr mezi těmito zájmy, nýbrž poměr mezi jednáním zaměřeným k obraně a povahou i nebezpečností útoku.

Přiměřenost proto není vyloučena neúměrností mezi napadeným a obětovaným zájmem, neboť je možno beztrestně chránit i zájem nižší kategorie nebo v konkrétním případě zájem méně závažný, a to i obětováním zájmu vyššího nebo v daném případě významnější.³⁸ Při zachování zákonných podmínek nutné obrany je přípustné poranit či usmrtit na ochranu majetku, na zachování domovní svobody či svobodného rozhodování o pohlavním životě.

Obrana je zcela zjevně nepřiměřená útoku, pokud není podle poznatků a úsudku obránce, k jehož psychickému stavu vyvolanému útokem je nezbytné rovněž přihlížet, k odvrácení útoku potřebná a kromě toho též, je-li zcela neúměrná jeho intenzitě a významu. Podle této teze se v zeslabené míře uplatňuje v nutné obraně prvek proporcionality, protože intenzita útoku je spoluurčována významem ohroženého zájmu a intenzitou zavinění.

Proto podle výkladu současné právní teorie a praxe nebudou zachovány meze nutné obrany, jestliže obránce usmrtil útočnicka úmyslně, přičemž ho stačilo poranit, nebo pokud obránce usmrtil útočnicka, aby odvrátil útok na majetek malé hodnoty.

Podle jiné teorie současné trestněprávní nauky je „přiměřenost“ chápána jako poměr intenzity útoku a obrany od proporcionality, jež je vztahem mezi škodou hrozící a v obraně způsobenou.

Podle J.Kuchty přiměřenost pro účely § 13 trestního zákona je určitým vztahem mezi útokem a obranou, resp. mezi jejich jednotlivými prvky a komponenty, jejichž vzájemné hodnocení a porovnávání zákon vyžaduje pro stanovení konečného úsudku o přípustnosti nutné obrany.³⁹

---

³⁶ J.Jeřábek: Trestní právo hmotné, obecná část, Praha, 2004

³⁷ A.Dolenský: Přiměřenost nutné obrany, Praha, 1969, str.34

³⁸ V.Solnař: Základy trestní odpovědnosti, Praha, 1972, str.105,106

2.5.2. Podrobný výklad pojmu „přiměřenosti“ nutné obrany

Jak již bylo zmíněno na několika místech této práce, důvodová zpráva k zákonu č.290/1993 Sb. zdůrazňuje potřebu v novelizovaném ustanovení § 13 trestního zákona rozšířit meze nutné obrany.

Podle provedené novely se měly meze nutné obrany rozšířit tak, aby její podmínky nebyly splněny jen tehdy, jestliže obrana je zcela zjevně nepřiměřená povaze útoku. Slovy „způsob útoku“ má být vystižena celá nebezpečnost útoku. Provedená novela tak zohledňuje skutečnost, že osoba jednající v obraně nemůže v častých případech náležitě zhodnotit útok se všemi jeho aspekty a zvolit k němu odpovídající prostředky a způsoby obrany.

Novelizované ustanovení § 13 trestního zákona mělo za cíl rovněž zjednodušit kritéria pro posuzování hranice nutné obrany.

Pojem „způsob útoku“ je podstatně širší než pojem „způsob provedení útoku“. Pojem „způsob útoku“ nelze také zaměňovat s pojmem „intenzita útoku“, a to i přesto, že při posuzování termínu způsobu útoku se posuzuje rovněž jeho intenzita. Intenzita útoku je rovněž dána skutečností, zda je útok individuální nebo skupinový. Způsob provedení útoku přesně nevyjadřuje všechny okolnosti, které musí obránce a posléze orgán činný v trestním řízení (soud) komplexně hodnotit. Způsob útoku je pojmem širším, přičemž zahrnuje i pojem způsob provedení útoku, ale rovněž i osobu útočnicka, poměr osoby útočnicka a obránce, posouzení osoby útočnicka s jeho vlastnostmi a úmysly, které se během útoku projeví, použité zbraně, hrozící součinnost dalších osob provázejících útočnicka, místo kde k útoku došlo a další okolnosti, za kterých byl útok spáchán, za podmínky, že je lze zahrnout pod pojem „způsob útoku“ a dále že byly známé a zcela zjevné obránci.⁴⁰ V neposlední řadě je pro posouzení otázky přiměřenosti útoku rovněž významné, zda je útok veden proti životu a zdraví, popřípadě proti majetku, nebo proti oběma uvedeným objektům.

Rozsáhlá rekodifikace trestního práva hmotného se snaží usnadnit výklad pojmu přiměřenosti nutné obrany, a to tak, že v ustanovení § 29 odstavec druhý návrhu novely trestního zákona se uvádí, že „nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku, anebo okolnostem

³⁹ J.Kuchta: J.Kuchta, Nutná obrana, Brno, 1999, str.148

⁴⁰ Z.Šámal,Púry,Rizman: Trestní zákon, komentář, Praha, 2004, C.H.Beck

vztahujícím se k osobě útočníka nebo osobě obránce.“ Podle tohoto ustanovení se otázka posuzování přiměřenosti nutné obrany rozšířila o další kriteria nad rámec způsobu útoku, a to jednak o objektivní kategorie jako jsou místo a čas útoku útočníka a dále o subjektivní kategorie jako je okolnosti vztahující se k osobě útočníka nebo k osobě obránce.

2.5.3. Objektivní a subjektivní hledisko posuzování přiměřenosti nutné obrany

Podle ustanovení § 8 trestního zákona z roku 1950 bylo vyžadováno, aby obrana byla přiměřená útoku. Následující právní úprava trestního zákona z roku 1961 vyžadovala, aby obrana nebyla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Podle poslední novely trestního zákona z roku 1961, provedená zákonem č.290/1993 Sb. nejde o nutnou obranu, byla-li zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Pojem „zcela zjevně nepřiměřená nutná obrana“ je nutno vykládat tak, že podmínky nutné obrany se posuzují podle toho, jak se jevíly obránci. Zcela zjevné je to, co je jasné, očividné a nepochybné, a proto musí jít o vzájemný hrubý nepoměr mezi útokem a obranou.

Pojem „zcela zjevně“ je nutno vykládat daleko širěji než pojem „zřejmě nepřiměřená“. Jak je patrné postupem doby se prostor pro užití nutné obrany rozšiřoval, obránci byly poskytnuty větší možnosti účinně se bránit vůči útočníkovi.

Takové subjektivní pojetí přiměřenosti nutné obrany dává soudům návod, aby jednak posuzovaly podmínky nutné obrany s určitou velkorysostí a jednak tyto podmínky zvažovaly zejména z pohledu představ osoby, která se brání. Stejně tak je nutné přiměřenost nutné obrany hodnotit s ohledem na subjektivní stav osoby, která útok odvracela.

Česká právní nauka i praxe se v současné době přiklání spíše k subjektivnímu posuzování přiměřenosti nutné obrany podle úsudku obránce, odůvodněného jeho psychickým stavem, který je ovlivňován útokem nebo jiným nebezpečím. Podobný názor je rovněž formulován i soudní praxí, například *B 3/1984-15*, podle něhož „Přiměřenost nutné obrany je třeba hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která odvracela útok, tj. podle toho, jak se čin útočníka jevil tomu, kdo jej odvracel“.

Subjektivní pojetí přiměřenosti nutné obrany však není možno akceptovat absolutně, protože by tím mohlo dojít k ospravedlnění závažných chyb obránce, jeho zcela

chybného vyhodnocení situace, založené například na neakceptovatelné nepozornosti. Není tudíž možné zaujmout zcela subjektivistický přístup založený na představách bránící se osoby, vždy je třeba celou situaci hodnotit komplexně a v celém jejím vývoji, v konkrétním čase a místě.

Podle jiného soudního rozhodnutí publikovaného pod R 41/1981 „Intenzita obrany a tedy přiměřenost obrany intenzitě útoku není závislá od použitého prostředku, ale od toho, jak tento prostředek obránce použije.

Z hlediska škody se přiměřenost obrany posuzuje porovnáním škody, která je způsobena útočníkovi, a škody, která hrozila zájmu chráněnému trestním zákonem. Jaká škoda hrozila a zda škoda způsobená útočníkovi nebyla zcela zjevně nepřiměřená škodě hrozící z útoku, se posuzuje podle objektivních okolností případu i podle představ obránce, odůvodněných těmito objektivními okolnostmi. Od obránce není možné žádat, aby vyčkával a spoléhal se na náhodu, že škoda, která objektivně i podle představ z útoku hrozí nenastane, a aby nepoužil přiměřené a dostupné prostředky obrany, aby hrozící útok znemožnil a útočníka zneškodnil.“

Subjektivní hledisko posuzování přiměřenosti nutné obrany vychází ze zásady materiální pravdy, tj. ze skutečného stavu věci. Posuzuje se, zda skutečně došlo k útoku vyvolávajícího nutnou obranu, a zda vyvolaná nutná obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Subjektivní hledisko hodnocení přiměřenosti nutné obrany vychází z hodnocení situace a podmínek nutné obrany z pohledu samotného obránce, jak se mu tato situace jevila v okamžiku útoku útočníka. Vychází se z toho co skutečně existuje a co je možné zjistit dokazováním.

Proti zcela nekompromisnímu uplatňování subjektivního hlediska hodnocení přiměřenosti nutné obrany existuje námitka, že ve se v této souvislosti nevylučuje účelového zneužití ze strany obránce, tím že obránce přizpůsobuje svoje představy podle situace, tak aby se vešel do mezí nutné obrany.

Na rozdíl od subjektivního hlediska se v některých právních naukách (například v německé) uplatňuje objektivní hledisko hodnocení přiměřenosti nutné obrany. Nutná obrana v okamžiku útoku se posuzuje nikoliv z pohledu samotného obránce, ale objektivně z hlediska všech občanů, popřípadě podle úsudku průměrného občana. Tento přístup usnadňuje práci soudům, protože nemusí zkoumat subjektivní stránku pachatele v okamžiku útoku. Ovšem obránce je tímto objektivním přístupem

hodnocení přiměřenosti nutné obrany znevýhodňován, protože se nezohlední, že jedná v časové tísní a v silném rozrušení, ve strachu a pod velkým tlakem, přičemž není schopen vyhodnotit takovou situaci objektivně. Nakonec každý člověk reaguje na tíseň, stres a rozrušení jiným způsobem. Pokud by soud posuzoval nutnou obranu výhradně z objektivního hlediska, nejednalo by se o skutečnost, ale spíše o nějakou hypotézu. V každém případě, pokud jde o posuzování emocí, které jsou vždy součástí jednání obránce při odvracení útoku útočnicka, je velmi těžké si vytvořit představu jakéhosi průměrného občana.

Proto i v těch právních naukách, kde se uplatňuje převážně objektivní hledisko hodnocení přiměřenosti nutné obrany, musí být tento přístup modifikován subjektivním přístupem.

Stejně tak se v naší právní nauce uplatňuje subjektivní hledisko posuzování přiměřenosti nutné obrany s některými prvky uplatnění hlediska objektivního

2.5.4. proporcionalita v nutné obraně

V praxi soudů působí v některých případech problémy posuzování nutné obrany z hlediska závažnosti způsobeného následku tehdy, kdy útok útočnicka a obrana obránce zasahují různé kategorie zájmů chráněných trestním zákonem.

V praxi je někdy velmi obtížné posoudit stav nutné obrany, a to zpravidla v případech kdy následek způsobený v rámci jednání odvracejícího útok nastane na objektu trestného činu, tj. na společenském zájmu chráněném trestním zákonem obecně vyššího zájmu, než má objekt vůči kterému útok směřoval. Často se v praxi stává, že se věci zjednodušují tím, že se přisuzuje zásadní význam skutečnosti, že v jednání v nutné obraně došlo k zasažení významnějšího zájmu chráněného zákonem než ten, který byl ohrožen jednáním útočnicka.

V těchto případech soudní praxe se častokrát vnáší do posuzování nutné obrany prvek proporcionality, který je dle naší koncepce trestního práva charakteristickým prvkem institutu krajní nouze (dle ustanovení § 14 trestního zákona) nikoliv institutu nutné obrany, u níž je třeba zkoumat, zda nedošlo k narušení poměru mezi chráněným a obětovaným zájmem v rámci nutné obrany.

Princip přiměřenosti v nutné obraně ovšem není dle současné platné právní úpravy postaven na úměrnosti zájmů chráněných trestním zákonem, neboť obrana nesmí

být „zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku“. Podle V.Solnaře je možno beztrestně chránit i zájem nižší kategorie nebo v konkrétním případě méně závažný, a to i obětováním zájmu vyššího nebo v daném případě významnějšího.⁴¹

Podle názoru Dr. E.Teschlera, základním měřítkem pro posouzení přiměřenosti obrany není porovnání významu napadeného a obětovaného zájmu, nýbrž okolnost, zda existuje určitý přípustný poměr mezi způsobem útoku a jednáním uskutečněným k jeho odvrácení. Přitom se však nelze úplně obejít bez posouzení následků hrozících z útoku a způsobených v obraně. Určitý prvek proporcionality je zde tedy přece jenom dán, i když ve velmi malém měřítku.⁴² Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu publikovaného pod R 19/1982: „Při posuzování přiměřenosti obrany i útoku je třeba vzít v úvahu intenzitu obou akcí a také škodu, která hrozila z útoku, a škodu způsobenou v obraně. Škoda způsobená v obraně může být větší než škoda, kterou útočník napadenému způsobil, anebo která hrozila z jeho útoku, nesmí však být mezi nimi zjevný nepoměr. Zpravidla nepůjde z tohoto hlediska o překročení přiměřenosti nutné obrany, jestliže napadený při odvrácení útoku ohrožujícího jeho život, resp. ze kterého hrozí těžká újma na zdraví, útočníka usmrtí.“

Rozlišování mezi chráněným zájmem vyššího a nižšího typu pouze v obecné rovině nemá pro hodnocení přiměřenosti nutné obrany žádný větší význam, neboť základním předpokladem účinné nutné obrany je skutečnost, že její intenzita musí převyšovat intenzitu útoku, a to i výraznějším (avšak ještě přípustným) množstvím, a dále že riziko vyplývající jak z útoku, tak i obrany přechází na útočníka.

Jak již bylo výše uvedeno, při posuzování otázky přiměřenosti nutné obrany není možné přistupovat pouze z pohledu srovnávání následků, které hrozily porušení společensky chráněným zájmů ohrožených útokem a způsobených obranou. Při posuzování tohoto prvku je proto nezbytné se zaměřit na celý komplex dalších faktorů, který charakterizuje každý takový jednotlivý stav nutné obrany, zejména počínání obránce v obraně s ohledem na způsob útoku útočníka a s ohledem na subjektivní stav obránce, který útok odvracel.

⁴¹ V.Solnař: Základy trestní odpovědnosti, Praha, 1972, str 106

⁴² E Teschler: K některým otázkám nutné obrany, 1997, časopis Trestní právo, 10/1997, str.10-11

2.5.5. Potřebnost nutné obrany

Potřebnost nutné obrany můžeme chápat jako další kritérium tohoto institutu, i když naše právní nauka potřebnost za výslovné kritérium nepovažuje (není možné ji zaměňovat s přiměřeností). Potřebnost nutné obrany můžeme charakterizovat jako potřebnost obrany k odvrácení útoku.

Podle J.Kuchty je z hlediska napadeného potřebná každá nutná obrana, která vede k odvrácení ohrožení, z hlediska útočníka není obrana potřebná, pokud má obránce k dispozici mírnější prostředky, které ještě vedou k odvrácení ohrožení.⁴³

Potřebná nutná obrana by měla být taková, aby umožňovala obránci okamžité, úplné a konečné odvrácení útoku bez rizika obránce nebo jiné osoby, a na druhé straně však vyžaduje použití takového nejmírnějšího prostředku reálně přicházejícího v úvahu, který ještě vede k cíli.

Potřebnost nutné obrany je v souladu s principem individuální ochrany práv a prosazení se práva v souladu s volbou nejvhodnějšího, popřípadě nejefektivnějšího způsobu odvrácení útoku.

2.5.6. Subsidiarita jednání v nutné obraně

V souladu se zásadou uplatnění se právního řádu a dále v souladu se zásadou ochrany individuálních zájmů, není v případě nutné obrany nezbytné naplnění podmínky subsidiarity. Podmínka subsidiarity znamená to, že by v nutné obraně mohl jednat pouze ten, kdo se nemohl vyhnout útoku útočníka. Takový jednající by musel zkoumat, zda je možné útok útočníka odvrátit i jiným způsobem než je užití nutné obrany. Takový výklad je reflektován rovněž soudní praxí. Například podle rozhodnutí Nejvyššího soudu *R 19/1958* „Obranu nelze považovat za nepřiměřenou jenom proto, že napadený se nevyhnul útoku útekem, i když byl útok možný.“

Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že neexistuje povinnost jednajícího jednat v nutné obraně, obránce má vždy možnost si svobodně rozhodnout, zda tohoto

práva využije či nikoliv. Podle judikovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu *R 25/1976*: „Jednání v nutné obraně je právem občana a je na něm, zda se rozhodne pro obranu nebo pro jiné východisko, např. přivolání policie, dalších osob apod.“

Nebo podle dalšího judikovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu *R 8/1988* „Okolnost, že obránce přestal před útočníky utíkat, zůstal stát a začal se trvajícím útokem bránit, nevylučuje možnost splnění všech podmínek nutné obrany. Nikdo totiž není povinen ustupovat před neoprávněným útokem na zájem chráněný trestním zákonem, ale má právo použít proti takovému útokem obranu, která není zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. V neposlední řadě podle *R 47/1995* „Samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraně, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.“

Podmínkou ustanovení § 13 TrZ o nutné obraně, není skutečnost, že útok nebylo možno odvrátit jinak. Obránce není povinen ustupovat před neoprávněným přímo hrozícím nebo trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákonem.

Dle současné platné právní úpravy trestní zákon po občanech požaduje nanejvýš povinnost překazit nebo oznámit některé závažnější trestné činy taxativně stanovené ustanovení §167 (nepřekažení trestného činu) a § 168 trestního zákona (neoznámení trestného činu).

Předpoklady, ze kterých se mi při hodnocení prvku „subsidiarity nutné obrany“ vychází dokládá i publikované rozhodnutí Nejvyššího soudu NS 13/2002-T320 „Předpokladem jednání v nutné obraně podle § 13 TrZ není tzv.subsidiarita. Proto tomu, kdo se dovolává nutné obrany, nelze její přiznání odmítnout s poukazem na skutečnost, že se přímo hrozícímu nebo trvajícím útokem jiné osoby nevyhnul útekem z místa konfliktu, přestože byl útek možný.“

Shrneme-li výklad prvku subsidiarity u nutné obrany potom je nutné říci, že Česká právní úprava požadavek subsidiarity nutné obrany neuplatňuje na rozdíl od právní úpravy krajní nouze jako další okolnosti vylučující protiprávnost (ustanovení § 14 trestního zákona), o níž bude zmínka na jiném místě této práce.

V případě, že obránce jedná v nutné obraně musí spoléhat pouze na obranné prostředky, které má k dispozici v okamžiku útoku, je nucen se bránit ihned. Obránce nemusí přivolávat pomoc orgánů činných v trestním řízení, protože předpokladem

---

⁴³ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, 1999

jednání v nutné obraně je pouze přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem.

Obránce ovšem nemůže jednat v nutné obraně, pokud jsou na místě útoku příslušníci orgánů činných v trestním řízení (např. policie) a chystají se proti útoku zasáhnout nebo již zasahují.

V případech, kde je zjevné, že obránce svojí obranou způsobí újmu, i když by se mohl vyhnout takovému způsobení škody, tím, že by se např. útoku vyhnul, ani v takovém případě se neuplatní princip subsidiarity, protože obrana která není zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku je přípustná. Pouze v extrémních případech se bude muset obránce vyhnout útoku útočníka (např. útok evidentně nepřičetného útočníka).

2.6. Překročení (mezí) nutné obrany

2.6.1. Obecné vymezení pojmu překročení mezí nutné obrany

Jak již bylo výše uvedeno, český právní řád v souladu se zásadou zákonnosti stanovuje podmínky, při jejichž splnění je umožněno jednat v nutné obraně. Pokud tyto podmínky budou jednotlivými subjekty trestního práva splněny, je trestním zákonem zaručeno, že tyto subjekty nebudou podléhat trestněprávní odpovědnosti, neboť takové jednání konkrétního subjektu nebude ani pro společnost nebezpečné ani protiprávní. Ovšem v případě, že podmínky, za kterých se nutná obrana uplatňuje splněny nebudou, může být takové jednání posuzováno jako trestný čin.

Na různých místech této práce jsem zmiňovala, že meze nutné obrany dle stávající platné právní úpravy jsou stanoveny dostatečně široce. Jak již bylo řečeno, k zásadní změně došlo na základě provedené novely trestního zákona č.290/1993 Sb. z důvodu výrazné kritiky snesené ze strany odborné i laické veřejnosti na skutečnost, že je nutná obrana vykládána příliš úzce. Novelou trestního zákona tak byl vypuštěn jednak požadavek proporcionality nutné obrany a dále došlo k rozšíření dosavadní tolerance beztrestné obrany nahrazením pojmu obrany „zřejmě“ nepřiměřené obrany, obranou „zcela zjevně“ nepřiměřenou.

Pokud jde teoreticky o pochopení mezí nutné obrany, měla by platit zásada, že čím větší prostor trestní právo dává občanům pro realizaci nutné obrany, tím přísnější postih by měl být vyvozován následně za případné porušení jejich podmínek.

Pokud by právní úprava vymezila podmínky mezí nutné obrany úzce, potom by občané v nutné obraně raději nejednali v obavě, že by se od úzce definovaných podmínek nutné obrany mohli odchýlit a hrozila by jim případná trestněprávní odpovědnost, samozřejmě za předpokladu, že by nebyli konkrétní situací donuceni jednat v nutné obraně na ochranu svých vlastních zájmů (například bezprostřední útok lupiče na život a majetek jednatelova, který se v době pachatelova útoku nacházel ve svém domě).

V této souvislosti je nutné znovu opakovat tezi, že jednání v nutné obraně není formulováno jako zákonná povinnost občana, ale je jeho výlučným právem, jak bylo podrobně vyloženo v předcházejících částech této práce.

Pokud by občané neměli dostatečné záruky beztrestnosti pro jejich jednání v nutné obraně dané právním řádem, nebyli by motivováni takto jednat, čímž by výrazným způsobem byl oslabena nutná obrana jako forma boje společnosti s páchanou trestnou činností. Boj s trestnou činností by byl ponechán výlučně na státní moci, což není, zvláště u jednodušší a méně závažné trestné činnosti určité v zájmu společnosti.

2.6.2. Exces z mezí nutné obrany

Právo jednat v nutné obraně obránci vzniká tehdy, pokud jsou vytvořeny podmínky charakterizující situaci nutné obrany, při jejichž splnění vzniká právo obránce jednat v nutné obraně. Překročením mezí nutné obrany chápeme překročení podmínek obranného jednání, kdy jednání v nutné obraně je zjevně nepřiměřené způsobu útoku. Jinými slovy mezí jednání obránce v nutné obraně je podle stávající právní úpravy zjevná nepřiměřenost obrany obránce způsobu útoku útočnicka.

Jestliže obránce takto nastavenou mez překročí, platná právní nauka hovoří o vybočení neboli excesu z nutné obrany.

Exces z nutné obrany může být jednak intenzivní, tj. v případech, kdy obrana je zcela zjevně nepřiměřená útoku. Jedná se například o střelbu na děti, které kradou na zahradě ovoce, nebo případ pachatele, který vniknul na pozemek domu, přičemž se zatím agresivně neprojevuje.

Dále platná právní nauka rozeznává exces extenzivní, kdy obrana neprobíhá v době, kdy útok hrozil nebo trval, tj. obrana nebyla s přímo hrozícím nebo trvajícím útokem současná. Jedná se zejména o případy, kdy obránce pokračuje v jednání vůči útočníkovi ze msty nikoliv z důvodu, že by útok útočníka trval nebo případ, kdy si obránce neuvědomí, že útok útočníka již skončil a pokračuje ve svém obranném jednání. Dále se naopak může jednat i o případy, kdy obrana obránce byla předčasná, přičemž útočník chráněné zájmy neporušil ani neohrozil.

Vybočení z mezí nutné obrany je pro společnost nebezpečné, protiprávní, a proto je trestné podle toho jaká konkrétní skutková podstata trestného činu byla jednáním naplněna, a z tohoto důvodu se může jednat o trestný čin úmyslný i o trestný čin nedbalostní.

Došlo-li k excesu neboli vybočení z mezí nutné obrany, potom se takové vybočení posuzuje jako polehčující okolnost dle ustanovení § 33 písmeno f) trestního zákona (při výměře trestu se jako k polehčující okolnosti přihlídně k tomu, že pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí /platí u krajní nouze/, aniž by byly splněny podmínky nutné obrany /nebo krajní nouze/).

Překročení mezí nutné obrany zpravidla zakládá trestný čin podle VII hlavy zvláštní části trestního zákona (trestné činy proti životu a zdraví). Dále je nutné v této souvislosti uvést, že české trestní právo nemá v současné právní úpravě žádnou privilegovanou skutkovou podstatu, která se vztahuje na případy překročení mezí nutné obrany.

2.6.3. Subjektivní stránka excesu z mezí nutné obrany

Podmínkou trestnosti jednání, které je překročením mezí nutné obrany, je rovněž subjektivní stránka, tj. zavinění vztahující se na tuto skutečnost.

Jak již bylo výše uvedeno, překročení mezí nutné obrany může být jak úmyslné, tak i nedbalostní, stejně tak i nezaviněné.

Jestliže obránce svým jednáním úmyslně překročí meze nutné obrany a úmyslně tak způsobí následek, bude odpovídat za úmyslný trestný čin

Pokud obránce překročí meze nutné obrany z nedbalosti a z nedbalosti způsobí následek, potom bude odpovídat za nedbalostní trestný čin.

Současná právní nauka o obecných zásadách zavinění ve formě úmyslu požaduje, aby se úmysl vztahoval na všechny znaky skutkové podstaty, tj. i na znaky negativní.

Pokud by tak tomu nebylo, byl by takový exces z nutné obrany posuzován pouze jako nedbalostní trestný čin.

V případě, že by byly meze nutné obrany překročeny objektivně, tj. bez uplatnění subjektivní stránky (nezaviněně), potom není možné uplatnit jakoukoliv trestní odpovědnost.

Stejně tak není možná trestní odpovědnost, jestliže meze nutné obrany jsou zaviněně překročeny, pokud nebyl následek zaviněn.

V teorii i praxi jsou rovněž známy případy tzv. nevědomé nedbalosti. Jedná se o případy, kdy obránce neví o tom, že překračuje meze nutné obrany, avšak vzhledem k okolnostem a osobním poměrům o tom vědět má a může.

Trestní zákon upravuje rovněž tzv. putativní neboli domnělou nutnou obranu, která je klasickým případem pozitivního omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost, při které se obránce mylně domnívá, že existuje skutečný útok a jsou dány skutečnosti odůvodňující nutnou obranu i když takový útok není například myšlen vážně. Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu 1 To 4/83 „Přiměřenost nutné obrany je třeba hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která útok odvracela, tj. podle toho, jak se čin útočníka jevil tomu, kdo jej odvracel.“ V takovém případě, přichází v úvahu trestní odpovědnost obránce maximálně za kulpózní (nedbalostní) trestný čin, neboť domnělost obrany vylučuje úmysl.

2.6.4. Důsledky překročení mezí nutné obrany

Většina trestněprávních nauk, skutečnost že trestný čin byl spáchán při překročení mezí nutné obrany posuzuje ve srovnání s jiným trestním jednáním ve prospěch obránce.

Pokud jde o možnosti beztrestnosti nebo snížení trestnosti při posuzování jednání obránce, který překročil meze nutné obrany, současná právní úprava nabízí speciální opatření popsané níže.

V první řadě se jedná o tzv. polehčující okolnosti podle ustanovení § 33 písmeno f) trestního zákona, kdy se při výměře trestu přihlídnou k polehčující okolnosti, neboť pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze. Tuto polehčující okolnost je možné použít při posuzování trestnosti, jak v případě excessu intenzivního, tak i

v případě excessu extenzivního. Uvedenou polehčující okolnost není možné použít u tzv. putativní obrany z důvodu, že se logicky nejedná o trestný čin při odvracení útoku (ten je u putativní obrany domnělý).

Dalším možným institutem při posuzování trestnosti jednání obránce v rámci excessu z nutné obrany je polehčující okolnost podle ustanovení § 33 písmeno a) trestního zákona, kdy pachatel spáchal trestný čin v silném rozrušení. Jako stav silného rozrušení je dle současného výkladu uznáván stav obránce, který má nepříznivě ovlivněnou rozumovou a volní složku svého jednání, což na jeho jednání také negativně působí. Stav silného rozrušení ještě ovšem neznamena stav zmenšené přičetnosti. Podle některých názoru např. J.Kuchty není tento stav správný, protože k tomu, aby obránce jednal velmi zkratkovitě postačuje i slabší rozrušení.⁴⁴ Záleží na individuálním posouzení každého případu, zejména psychického stavu obránce.

Některé právní nauky například německá zohledňují jednání obránce ve stavu silného rozrušení v návaznosti na překročení mezí nutné obrany jako důvod neuplatnění trestní odpovědnosti obránce.

Záleží rovněž na druhu afektu, který vyvolává v psychice každého jedince jiný účinek. Např. pocit strachu, úleku a děsu vyvolává čistě obrannou reakci v návaznosti na pocit ohrožení života a zdraví. Takový afekt by měl být v souvislosti s nutnou obranou posuzován daleko mírněji než negativní afekty jako je msta, nenávisť, zlost.

Podle některých názorů je možné u zvláště silných rozrušení využít i dalších privilegujících institutů jako je ustanovení nepřičetnosti (ustanovení § 12 trestního zákona) a ustanovení o zmenšené přičetnosti (ustanovení § 25 trestního zákona), neboť je přípustné, aby se obránce jednající v nutné obraně vlivem afektu dostal do stavu nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti, i když na velmi krátkou dobu.

Podle současného výkladu trestního práva je možné obě zmíněné polehčující okolnosti použít vedle sebe současně.

Dalším institutem, kterým naše současná právní nauka privileguje jednání v nutné obraně je mimořádné snížení trestu odnětí svobody podle ustanovení § 40 trestního zákona, kdy soud může vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům pachatele snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby trestním zákonem stanovené, má-li za to, že by použití takové trestní sazby bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a účelu trestu lze dosáhnout i trestem kratší.

---

⁴⁴ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, 1999, str.171

V neposlední řadě dalším privilegujícím institutem jednání obránce v nutné obraně je institut upuštění od potrestání dle ustanovení § 24 trestního zákona, na jehož základě může soud upustit od potrestání pachatele, který spáchal trestný čin menší nebezpečnosti pro společnost, spáchání takového trestného činu lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, pokud vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již samotné projednání před soudem postačí k jeho nápravě.

Podle některých názorů (prof. Císařová) je možné, aby dalším privilegujícím institutem jednání v nutné obraně bylo vyloučení trestní odpovědnosti při nedbalostním překročení nutné obrany.⁴⁵ Některé názory s tímto ovšem nesouhlasí, s odůvodněním, že nelze ponechat bez trestněprávního postihu nedbalostní ublížení na zdraví, pokud by takové případy nebyly výslovně zákonem stanoveny. Pokud by v generálním rozsahu byl nedbalostní exces v nutné obraně stanoven za beztrestný, mohlo by to výrazným způsobem determinovat osoby jednající v nutné obraně k neadekvátním způsobem.

Další přípustnou variantou je zakotvení přímo privilegované skutkové podstaty v trestním zákoně. Podle názorů současné právní nauky však není tento institut potřeba pro případy nedbalostního překročení mezí nutné obrany, neboť takové snížení by bylo velmi nepatrné oproti současné právní úpravě. V úvahu by přicházely pouze jednání při úmyslném excesu.

Při novelizacích trestního zákona bylo doporučováno, aby do české právní úpravy bylo zakotveno i beztrestné překročení meze nutné obrany ve zmatku, ze strachu nebo úleku, například návrhem na ustanovení § 13 odstavec 2, který měl znít: „Čin jinak trestný, jímž někdo překročil meze nutné obrany v omluvitelném rozrušení nebo úleku, které byly způsobeny útokem, není trestným činem.“

Tato iniciativa nebyla však nakonec přijata s odůvodněním, že otázka zavinění je dostatečně zohledňována užitím jiných institutů trestního práva (např. mimořádným snížením trestu odnětí svobody, polehčující okolností, nepřičetností, zmenšenou přičetností atd.) Navíc je posuzování případné beztrestnosti na základě zjišťování existence afektivního jednání velmi důkazně problematické.

---

⁴⁵ D. Císařová, M. Mittlöhner: K problematice okolností vylučujících protiprávnost, Praha, str. 230

Je třeba v této souvislosti souhlasit s názorem A.Dolenského, že české trestní právo připouští nutnou obranu v dostatečně širokých mezích, že ustanovení o beztrestnosti nebo privilegované trestnosti některých případů excesu není naléhavě nutné.⁴⁶

Přes výše uvedené, rekonstrukce trestního práva hmotného novelou trestního zákona nakonec po velkých diskusích zakotvuje ustanovení § 29 odstavec 3 o nutné obraně, podle něhož „ten, kdo odvrací útok, aniž byly splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jedná-li v silném rozrušení, strachu nebo zmatku způsobeném útokem.“ Například podle rozhodnutí Nejvyšší soud České republiky 11 To 27/90 „Při užití důvodu vylučujícího protiprávnost podle ustanovení § 13 trestního zákona o nutné obraně nemůže soud vycházet ze závěru, že útok ze strany poškozeného „velmi pravděpodobně neskončil“. Nelze tuto otázku provedenými důkazy zjistit zcela bezpečně, je nutno vycházet ze zásady in dubio pro reo stran skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době činu obviněné, která se mu bránila trval.

Při hodnocení skutečností týkajících se trvání i nebezpečnosti útoku poškozeného vůči obviněné a jejím dětem z hlediska nutné obrany je třeba přihlížet i k psychickému stavu obviněné a jejímu subjektivnímu náhledu na trvání a nebezpečnost útoku.“

Novela trestního zákona podle vzoru německých a rakouských zákonodárců připouští beztrestnost jednajících v nutné obraně, kteří jednájí v silném rozrušení, strachu či zmatku způsobených útokem útočníka. Zohlednění subjektivní stránky jednajícího při posuzování splnění podmínek nutné obrany je z mnoha důvodů pochopitelné, otázkou je do jaké míry nemůže dojít ke zneužívání tohoto ustanovení ze strany obránců (dále o této problematice pojednává tato práce v odst. 3.2.)

Jak již bylo zmíněno výše v některých právních naukách okolních zemí (například v německé, rakouské nebo švýcarské) jsou v trestních kodexech těchto zemí zakotveny případy privilegovaných skutkových podstat. V těchto právních úpravách však není stanovena poměrně široká hranice obrany „ne zcela zjevně nepřiměřená“ jako v naší právní úpravě, ale toleruje se v nich „přiměřené“ překročení takové hranice obrany.

---

⁴⁶ A.Dolenský: Překročení hranic nutné obrany, Praha, 1993, str.25

Podle ustanovení § 33 německého trestního zákoníku pachatel nebude potrestán, pokud překročí meze nutné obrany ze zmatku, strachu nebo zděšení, nikoliv tedy z hněvu, msty apod. Předpokladem však je skutečnost, že je podstatným způsobem omezena schopnost obránce správně vnímat rozhodující skutečnosti a hodnotit je, tudíž mezi afektem a překročením obrany musí být příčinná souvislost.

Podle rakouského trestního práva může být ten, kdo překročí meze nutné obrany ze strachu, úleku a zděšení, potrestán maximálně za nedbalostní trestný čin. V případě tzv. sthenických afektů jako je hněv, msta apod. může být obránce potrestán i za úmyslný trestný čin.

2.7. Institut tzv. „preventivní nutné obrany“

Současná právní nauka a rovněž tak i praxe se zabývá institutem tzv. preventivní nutné obrany.

Preventivní nutnou obranu můžeme charakterizovat jako přípravu obránce k odvrácení útoku hrozícího teprve v budoucnosti. Takové jednání obránce nebude většinou trestné, pokud má být zbraň použita teprve k odvrácení budoucího přímo hrozícího útoku útočnicka a její použití je ovládáno vůlí obránce.

Za problematičtější je nutné považovat přípustnost obranných mechanismů, které působí v okamžiku útoku útočnicka samočinně, a obránce nemá již možnost v tomto okamžiku ovlivnit jejich činnost a případně zamezit způsobení škodlivého následku.⁴⁷

Za legitimní případy tzv. preventivní nutné obrany lze považovat obranné mechanismy různého druhu, kvality a účelu. Zpravidla se jedná o různá výstražná a zabraňovací zařízení, která mají případného útočnicka zastrašit a odradit od svých záměrů, která nejsou ovšem primárně zaměřena na to, aby útočnickovi způsobila škodu. Na tomto místě lze hovořit například o alarmech a jiných signalizačních či poplašných zařízeních, samočinných zámcích, ostnatých drátech, ostrých hrotech na oplocení apod.. Tato skupina obranných mechanismů svým uvedením v činnost zpravidla nezpůsobuje útočnickovi žádnou škodu a je z pohledu nutné obrany přípustná.

---

⁴⁷ J.Kuchta: Nutná obrana, Bmo, 1999

Vedle výše uvedené skupiny tzv.obranných mechanismů však existuje ještě další skupina obranných mechanismů zejména automatických, která svým charakterem primárně neplní úlohu odstrašovací, ale je zaměřena na to, aby případného útočníka při útoku poškodila. Z praxe je známo použití různých samostřilů, výbušných systémů, bojových psů, plotů nabitých elektrickým proudem a apod.).

Názory odborné veřejnosti na přípustnost této skupiny tzv.obranných mechanismů se liší. Někteří autoři úplně odmítají jejich použití, zatímco na druhé straně někteří autoři je přijímají jako legitimní nástroj nutné obrany a obhajují jejich použití.

Proti využívání těchto mechanismů svědčí zejména námitky jejich kritiků v tom ohledu, že primárním cílem uvedených mechanismů je snaha vypořádat se s útočníkem za každou cenu. Dále v jejich neprospěch svědčí i fakt, že uvedené systémy mohou ohrožovat nejen útočníka, ale i jiné osoby, které nejsou na takovou „obranu“ připraveni. Proti svědčí i fakt, že se jedná o předčasnou nutnou obranu, kterou obránce v určité fázi její aktivace již nemůže svým zásahem regulovat.

V současné době převládá především názor, který směřuje k legitimitě této skupiny obranných mechanismů s některými výhradami, přičemž je nutné podotknout, že tato otázka nebyla prozatím českým právním řádem ani judikaturou výslovně upravena.

Obecně se má za to, že je splněna časová podmínka nutné obrany, protože, i když obránce plánuje svoji obranu vůči útočníkovi ještě před zahájením útoku útočníka na chráněné zájmy, je jeho obrana účinná teprve až v okamžiku útoku jako bezprostřední reakce na takový útok. V této souvislosti je nutné připomenout, že se nepožaduje přítomnost obránce na místě útoku v okamžiku, kdy útočník fakticky útočí.

J.Kuchta ve své monografii J.Kuchta⁴⁸ uvádí, že problematikou užití obranných mechanismů se již koncem šedesátých let zabýval A.Dolenský, s tím, že jejich použití při jednání obránce v nutné obraně je přípustné. Podle něho je potřeba rozlišovat dvě fáze užití takových mechanismů; a to první fázi, která zahrnuje dobu, po níž bylo zařízení instalováno a je v pohotovosti a dále druhou fázi, která zahrnuje dobu vlastního fungování obranného mechanismu.

---

⁴⁸ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, 1999

Podle A.Dolenského první fáze představuje určité ohrožení, a může například porušovat právní předpisy. Ve druhé fázi se rozlišují opět dva případy. V prvním případě bylo zařízení uvedeno v účinnost útočником, v tomto případě nemůže být za splnění podmínek nutné obrany odpovědný obránce. Ve druhém případě jsou možné dvě varianty, a to že útok nenastane nebo že jde o nepřiměřenou reakci na útok vedený útočником. V takovém případě se nutná obrana nemůže uplatnit, a obránce, který by takový obranný mechanismus instaloval by byl trestně odpovědný podle obecných ustanovení trestního zákona za to, co zaviněně způsobil z nedbalosti, protože úmysl v okamžiku instalace poškodit osoby, které nejsou útočniky, nelze zpravidla dovodit.⁴⁹

Podle V. Solnaře „Je proto pochybné, jak posuzovat instalaci samostřílu a jiných zařízení určených k odražení nejistého ještě budoucího útoku.“⁵⁰

Jak již bylo výše zmíněno, v českém právním řádu v současné době neexistuje žádné výslovné ustanovení o automatických obranných mechanismech, které by výslovně dovozovalo či výslovně zakazovalo používání takového zařízení. Příliš se takovou otázkou doposud nezabývala ani judikatura. Dle mého názoru ale současná právní úprava nutné obrany výslovně nevylučuje instalaci automatických obranných mechanismů. Podle A.Dolenského a F.Novotného, pokud někdo ještě před útokem instaluje proti budoucímu útoku např. nelegálně drženou zbraň, výbušninu nebo jed, potom není jeho případná trestní odpovědnost vyloučena v souladu např. ustanovení §180 trestního zákona, ohrožení z nedbalosti nebo podle ustanovení § 185 tr.zákona nedovolené ozbrojování. Pokud by však taková zbraň působila v době protiprávního útoku v mezích nutné obrany podle ustanovení § 13 trestního zákona, není možné osobě, která takové obranné zařízení použila přičítat následek způsobený reakcí takového zařízení.⁵¹

Nejčastějšími námitkami proti použití automatických obranných zařízení jsou ty, že a) tato obranná zařízení nejsou zcela v souladu s podmínkami nutné obrany, neboť ta je přípustná až v okamžiku, kdy útok na společensky chráněný zájem přímo hrozí nebo již trvá, přičemž tato zařízení jsou instalována před tímto okamžikem, dále b) nebezpečí z činnosti mechanismů jsou vystaveny i jiné osoby, než jsou pachatelé trestných činů a c) automatické obranné zařízení není schopno regulace své činnosti

⁴⁹ A.Dolenský: Přiměřenost nutné obrany, Praha, 1969

⁵⁰ V.Solnař: Trestní právo hmotné, Praha, 1947

⁵¹ A.Dolenský, F.Novotný: Nutná obrana a automatická obranná zařízení, Praha, 1998, roč.3/1

dle způsobu útoku. Někteří odborníci tato tvrzení vyvracejí tím, že v případě námitky a) že obranná zařízení jsou aktivována až v okamžiku, kdy už útok probíhá. V případě námitky b) je pravdou, že obranné zařízení znamená jisté nebezpečí i pro jiné osoby, než jsou pachatelé trestných činů (např. hrající si děti, členy záchranného integrovaného systému v případě živelné pohromy, policie atd.). Pokud však není tímto mechanismem porušen žádný právní předpis, nejedná se o trestné jednání. K námitce c) obhájci automatických obranných systémů argumentují tím, že nedostatek možnosti regulace jejich činnosti není důvodem pro jejich absolutní zákaz. Je pravdou, že automatické obranné systémy nejsou schopny regulace, tak aby nezpůsobily škodu, která neodpovídá charakteru a intenzitě útoku. Rizika, která jsou však v tomto ohledu s použitím takových obranných systémů spojená jsou k tíži obránce.

Ten, kdo si instaluje takové obranné zařízení na ochranu svého života, zdraví a majetku, vydává se nebezpečí trestního stíhání již tím, že např. neoprávněně drží střelnou zbraň. V případě, že takové obranné zařízení bude působit v mezích nutné obrany, nebude ten, kdo takové zařízení instaloval trestně odpovědný za případný následek, který obranné zařízení způsobilo pachateli trestného činu.

Další otázkou je případná trestní odpovědnost osob, které k zajištění své bezpečnosti a svého majetku používají cvičené, zejména bojové psy. Stejně tak jako v otázce tzv. obranných mechanismů neexistují na tuto možnost v praxi stejné názory a judikatura k této otázce mlčí. Pokud by pes při útoku útočnicka vážně zranil nebo usmrtil, nebyl by vlastník psa trestně odpovědný, zvláště ne za úmyslný trestný čin. Má se obecně za to, že pokud by útočník pokračoval ve svém útoku i přes výstražné chování psa a poté by ho pes zranil nebo usmrtil, nebyl by vlastník psa odpovědný ani za nedbalostní trestný čin (nedbalostní ublížení na zdraví dle § 223 a 224 trestního zákona). Každý případ je nutné posuzovat samozřejmě s ohledem na způsob útoku a osobu pachatele, osobu obránce a další okolnosti neboť každý je individuální, a proto je třeba situaci hodnotit komplexně v celém vývoji a v konkrétních podmínkách.

V případě používání cvičených psů na ochranu zejména majetku by bylo vhodné, aby takové objekty byly označovány tabulkami upozorňujícími na takovou ochranu objektu, s tím, že tabulky by byly rozmístěny na různých místech, aby případný

útočník byl s touto skutečností srozuměn. I takové varování může vést k vyloučení trestní odpovědnosti případného obránce.

Pokud jde o běžně užívanou ochranu objektu např. ostnatým drátem nebo skleněnými střepy skla na plotech či zdech objektů, jedná se většinou o viditelnou ochranu. Nenechá-li se i přesto útočník odradit a zraní se při útoku na zájem chráněný trestním zákonem, trestní odpovědnost vlastníka objektu rovněž nepřichází v úvahu. Odpovědnost vlastníka objektu nepřichází v úvahu ani v případě, kdy se náhodně zraní osoba, která nemá úmysl násilně vniknout do objektu ale z vlastní neopatrnosti nebo shodou náhod se tak stane.

Někteří autoři se přiklání i k názoru, že ten, kdo se rozhodne krást, může být při takovém činu i usmrčen

Pokud jde o chování obránce v nutné obraně, jsou na něho kladeny velké nároky, a to zejména s ohledem na požadavek směřující ke správnému posouzení intenzity útočnickova útoku. Tím se může obránce paradoxně stát subjektem většího zájmu orgánů činných v trestním řízení než je útočník. Takový stav však není zapříčiněn nedostatky zákonné úpravy nutné obrany, která je dostatečná. Jde o nesprávný postup při výkladu a uplatňování ustanovení o nutné obraně.⁵²

Závěrem k této části mé práce, lze konstatovat, že zákonná úprava nutné obrany ve stávající podobě nepožaduje ani subsidiární použití tzv. obranných mechanismů, které jsou způsobilé přivodit škodu útočnickovi, poté co nebylo možno odvrátit útok útočnicka jinými mírnějšími prostředky (např. zabezpečovací a ohlašovací systémy). I v případě, tzv. obranných mechanismů platí teze, že princip subsidiarity se při nutné obraně nepožaduje.

V názoru na tzv. obranné mechanismy se ztotožňuji s názory těch, kteří je připouštějí a nepožadují jejich vyloučení z nutné obrany. Současně však je nutné upozornit na nutnost zajištění působení těchto instrumentů v mezích nutné obrany, zejména s ohledem na požadavek její přiměřenosti, bezpečnosti pro osoby odlišné od obránce a útočnicka.

---

⁵² A.Dolenský, F.Novotný: Nutná obrana a automatická obranná zařízení, Praha, 1998, Tr.Právo, r.3/1

2.8. Pohled na institut nutné obrany z hlediska kriminologického

Domnívám se, že úkolem trestního práva je zejména stanovení podmínek a předpokladů nutné obrany, jasně vedené hranice, co je a co již není dovolená nutná obrana a dále jejich následné normativní vyjádření.

Hranice mezi dovolenou a nedovolenou nutnou branou musí být zřetelná, při zachování zásady, že pokud zákonodárci a následně judikatura zvětší prostor pro uplatnění dovolené obrany, zmenší se tím úměrně prostor pro nedovolenou obranu, což platí i opačně. Naštěstí tendence ve vývoji jak v oblasti legislativní tak i v oblasti následné aplikace hmotného práva vyznívají příznivě pro rozšiřování prostoru dovolené nutné obrany.

Samozřejmě, že trestní právo při stanovení co je dovolená a nedovolená obrana a jejich hranic nepůsobí v tomto ohledu bezvýhradně. Současně je nezbytné, aby byly zachyceny podmínky a příčiny jednání posuzované jako nutná obrana, neméně důležitou roli hraje i prevence, konkrétně stanoveních metod a prostředků dovolené a nedovolené obrany, což je právě cílem vědního oboru kriminologie.

Z kriminologických poznatků vychází následně strategie formování politiky státu na poli předcházení a snížení páchané trestné činnosti.

Na tomto místě je nutné zmínit, že posuzování dovolené a nedovolené obrany z hlediska kriminologického pohledu není nijak zvlášť komplexně rozpracována. Jedná se dle mého názoru o složitou zejména sociologickou studii a vyhodnocování, které zahrnuje sbírání velkého množství jednotlivých dat, typologii, posuzování kriminalistických statistik, přesné vyhodnocování spisové agendy apod. Jedná se o systematickou a časově náročnou činnost, která nebyla doposud hodnověrně zpracována.

J.Kuchta, jenž se podrobně problematikou různých aspektů nutné obrany podrobně zabývá formuluje současné požadavky posouzení institutu nutné obrany z kriminologického pohledu následujícím způsobem.⁵³

---

⁵³ J:Kuchta: Nutná obrana, Bmo, 1999

V prvé řadě se jeví jako nezbytné vymezit obecně roli obranného jednání jednotlivců ve společnosti vůči nebezpečným útokům pachatelů, vymezit vliv společnosti a stávající právní úpravy a její aplikace na obranná jednání jednotlivců.

Dále považuje za nezbytné podrobným výzkumem zjistit a na základě relevantního zjištění analyzovat podmínky a příčiny obranného jednání obránců a naopak analyzovat důvody proč k obrannému jednání ze strany jednotlivců nedochází a zejména v jakých případech a situacích.

Dále je nutné sledovat a posilovat právní vědomí nejen odborné veřejnosti ale i občanů ve vztahu k problematice nutné obrany. Nestále vymezovat rámec dovolené a nedovolené nutné obrany a statisticky zaznamenávat jejich vzájemný poměr.

V neposlední řadě za další cíl považují na základě empirických výzkumu dané problematiky navrhopat, doporučovat přiměřená opatření a činit politická a posléze kriminalistická rozhodnutí, která by zamezila nežádoucímu výskytu tzv. nedovolené obrany ve společnosti.

Na opačné straně v pozitivním slova smyslu je záměrem kriminologického výzkumu institutu nutné obrany zjištění a realizace motivačních faktorů,

kteřé by v důsledku vedly k podpoře dovoleného jednání obránců při odvracení útoků na společensky chráněné zájmy. Na základě provedené analýzy by bylo vhodné doporučit následná opatření vedoucí k podpoře dovolené obrany ve společnosti.

V neposlední řadě se musím zmínit o tom, že na poli osvětu dovolené obrany z pozice kriminologie se jeví nezastupitelná role medií (zejména televize, internetu, novin a časopisů). Právě media, a to nejen za účelem honby za poskytováním negativních informací z oblasti „černé kroniky“, se snaží v poslední době poskytovat informace o zásadních případech týkajících se případů dovolené či nedovolené nutné obrany a jejich řešení orgány činnými v trestním řízení a příslušnými soudy. Tak je plněna osvětová a informační role medií, která má velký význam pro laickou veřejnost, aby na konkrétních případech získala základní informace o možnosti dovolené nutné obrany.

Dále považují za nutné se několika málo slovy zmínit i o tendenci, která je zjevná mezi orgány činnými v trestním řízení v oblasti posuzování obranného jednání v rámci nutné obrany. Tendence posuzovat jednání obránce poměrně šířeji než tomu bylo v minulosti je zjevné zejména po přijetí zásadní úpravy tohoto institutu provedené novelou trestního zákona v roce 1993. Jsou více zaznamenány případy,

kdy obránce usmrtí nebo závažným způsobem poraní útočníka při útoku, přičemž státní zástupce ani nezahájí trestní stíhání a obránce je například v případě vyslýchán jako svědek aniž by mu bylo sděleno obvinění.

Pro veřejnost by pak měl být zřetelně známá teze, že občan by neměl mít obavy používat nutnou obranu (v mezích stanovených právním předpisem) při ochraně svého života, zdraví a majetku, aniž by se obával že bude za takové jednání potrestán.

Samozřejmě, že i pachatelé trestné činnosti by si měli být vědomi, že případná obrana obránce jde na jejich vrub, a že při svém protiprávním jednání riskují své zdraví a životy.

3. Další vybrané otázky týkající se nutné obrany

3.1. Vývoj nutné obrany a současná právní úprava v jiných zemích

3.1.1. Právní úprava nutné obrany a okolností vylučujících protiprávnost v německém a rakouském právu

Právní řády německé i rakouské byly vždy velmi moderní v otázce kodifikace zákonných ustanovení týkající se nutné obrany a jiných okolností vylučujících protiprávnost.

Celistvá zákonná úprava institutu nutné obrany byla v Rakousku kodifikována v roce 1852, a v Německu v roce 1871, a od této doby se právní úprava institutu nutné obrany zásadním způsobem nezměnila.

Právní úprava nutné obrany byla velmi propracovaná a stala se inspirací pro právní úpravy institutu nutné obrany v celé řadě dalších evropských zemí, včetně právní úpravy české.

Pokud chceme alespoň rámcově pohlédnout na úpravu okolností vylučujících protiprávnost v německém právu, je třeba definovat, co podle německého práva definuje trestný čin.

Trestným činem je souhm objektivních a subjektivních podmínek trestnosti, přičemž objektivní podmínky se ve svém souhrnu nazývají Unrecht a souhrn subjektivních podmínek se nazývá Schuld (vína).

Trestný čin se podle německé právní nauky skládá ze tří částí, k jeho naplnění se vyžaduje jednak (i) soulad objektivních znaků činu se skutkovou podstatou, dále (ii) protiprávnost jednání, a v neposlední řadě (iii) subjektivní znaky trestného činu, tzv. přičítatelnost pachateli.

K naplnění trestnosti se vyžaduje naplnění všech těchto tří komponentů trestného činu, přičemž kterýkoli z těchto komponentů je možno v důsledku určitých okolností vyloučit s tím, že výsledkem je beztrestnost jednání.

Jednotlivé okolnosti vylučující protiprávnost dle německého práva jsou velmi rozmanité, a zpravidla je nelze ani řádně systematizovat.

Mohou být vyjádřeny v předpisech trestního práva, ale i právních předpisech jiných právních odvětví. Některé takové právní předpisy mohou pouze omezenou časovou působnost.

Podle J.Kuchty, který se dlouhodobě zabývá platnou právní úpravou německou existuje v německém právu celá řada okolností vylučujících protiprávnost. Tyto jednotlivé okolnosti mohou být aplikovány současně na jeden případ, výjimku tvoří specialita tam, kde okolnost je formulována tak úzce, že tvoří určitou výseč z abstraktně formulované okolnosti, tedy např. tam, kde se určitá okolnost vztahuje jen na určitý okruh trestných činů, nebo kde určitá okolnost má za následek vyloučení právního následku charakteristického pro vyloučení protiprávnosti nebo naopak formuluje další následek nad tento rámeček.⁵⁴

V německém právu dále vedle okolností vylučujících protiprávnost, které jsou v pozornosti z hlediska případného uplatnění či neuplatnění trestněprávní odpovědnosti, existují dále okolnosti vylučující již samotný soulad se skutkovou podstatou. K těmto okolnostem jsou řazeny zejména případy právně irelevantního nebo dovoleného rizika, dále případy drobných málo závažných a společensky tolerovaných jednání a svolení poškozeného.

Důvodem samotné existence okolností vylučujících protiprávnost, jsou případy, kdy není nutná nebo možná trestní odpovědnost pachatele jednání jinak trestného (např. z důvodu nepřičetnosti, nedostatku věku, z důvodu skutkového omylu, asthenického afektu atd.)

U nutné obrany v německém právu se uplatňuje princip tzv. potřeby nutné obrany. Potřeba nutné obrany je charakterizována možností obránce okamžitě, úplně a

---

⁵⁴ J.Kuchta: Nutná obrana, Brno, 1999

konečně odvrátit útok útočníka bez rizika pro obránce, při zachování podmínky, že obránce použije při obraně nejmírnější prostředek, který přichází v úvahu, a který ještě vede k odvrácení útoku. Pokud přichází v úvahu jedna jediná varianta, je útočník oprávněn ji využít.

Podle citace překladu německého trestního zákona je „Nutná obrana je obrana, která je potřebná, aby byl odvrácen protiprávní útok proti vlastní osobě nebo jiné osobě.“ Nejedná se pouze o život a zdraví osob, ale lze jí bránit každý právně chráněný zájem, rovněž svobodu a čest, vlastnictví a držení, lovecké právo, rodinné poměry, majetek aj.

Okolnostem vylučujícím protiprávnost je společné to, že představují určitý způsob řešení konfliktu zájmů, z nichž může být pouze jeden preferován či zachráněn.

Všeobecným principem tohoto řešení je princip vycházející ze skutečnosti, že hodnotnější zájem má mít přednost před zájmem méně hodnotným. Který zájem však v jaké situaci bude preferován, je otázka konstrukce jednotlivých okolností případu.

U nutné obrany může být objektivně závažnější zájem v konkrétní situaci hoděn menší ochrany než zájem sám o sobě méně závažný, pokud je možno nositeli vyššího zájmu klást vznik celé nebezpečné situace za vinu.

V německém právu je proto konstrukce jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost nastavena na principu zvažování a porovnávání zájmů a jak jsem již zmínila principu přičitatelnosti určité situace určité osobě.

Podle judikatury a právní nauky není přípustná obrana, kde by šlo o extrémní nepoměr škody z útoku hrozící a škody útočníkovi způsobené. Z tohoto důvodu jsou vyloučeny útoky bagatelní.⁵⁵

Podle ustanovení § 32, 33 StGB (německého trestního zákona) platí, že bude-li útočníkovi v situaci, která objektivně vyžaduje sebeobranu, v důsledku nedbalosti bránící se osoby způsobena újma, pak je v hranicích toho, co by bylo možno objektivně považovat za nutnou obranu, opodstatněné i to, jestliže bránící se osoba neměla konkrétní úmysly a v případě vynaložení veškeré možné péče bránící se osoby mohlo být následkům obrany zabráněno.

Německý občanský zákoník obecně stanoví, že užití stříelné zbraně, které může mít smrtelné následky, lze považovat za nejkrajnější obranný prostředek. Osoba, která

---

⁵⁵ A.Dolenský: Střílet nebo nestřílet? Praha, 1997, Právní praxe v podnikání, roč.6/2

se brání, musí se vždy pokusit vystřelit necílený varovný výstřel. Stejně tak obecně platí zásada, že bránící se osoba je oprávněna zvolit pro obranu takový prostředek, a který zaručuje okamžité a konečné odstranění nebezpečí.

Pokud existuje více možností obrany, musí se obránce rozhodnout pro prostředek, který představuje pro útočníka menší nebezpečí, a to za předpokladu, že má dostatek času pro takové zhodnocení situace a následnou volbu vhodného prostředku, tj prostředku, který je pro útočníka méně nebezpečný a je vhodný pro jednoznačné a definitivní odvrácení nebezpečí ze strany útočníka. Bránící se osoba v takovém případě není povinna podstoupit riziko, při kterém mírnější prostředek nebude mít dostatečný účinek a současně nebude mít další příležitost pro použití silnějšího prostředku.

Útočník stejně jako v naší právní úpravě má zachována určitá práva, proto pokud útočnickovi není známo, že bránící se osoba disponuje zbraní, musí být od bránící se osoby vyžádáno, aby před použitím zbraně útočnickovi pohrozila jejím použitím ještě před skutečným nasazením zbraně, kdy se útočník ocitá v ohrožení života.

Dále podle ustanovení § 33 StGB nebude potrestán ten, kdo při obraně ve zmatku, ze silného strachu nebo velkého leknutí překročí hranice nutné obrany. Podle zmíněného ustanovení však není možno každý pocit bázně posuzovat jako „silný strach“. Afekt přímo nemusí být ani výlučnou ani hlavní příčinou pro překročení hranic nutné obrany. Postačuje, když afekt vedle dalších citových pohnutek byl další příčinou pro překročení hranic nutné obrany.

Z výše uvedeného jasně plyne, že útočník nese hlavní odpovědnost za následky přehnané obrany, pokud vyvolal v obránci afekty, které ho následně přiměly k tomu, že meze nutné obrany překročil.⁵⁶

Podobně jako právní úprava nutné obrany v německém právu je konstruována právní úprava v rakouském trestním zákoníku.

Základní podmínkou je požadavek, aby to byla obrana nutná k odvrácení útoku. Nutnou obranou je potom nejmírnější prostředek, který útok spolehlivě odvrátí. Nejde o nutnou obranu, jestliže je zřejmé, že napadenému hrozí jen nepatrná újma a obrana, zejména pro závažnost k obraně nutného poškození útočníka, je nepřiměřená.

---

⁵⁶ T.Linhart, R.Hladký: Spolkový soudní dvůr-Hranice nutné obrany a jejich překročení, Trestně-právní revue, Praha, 2002, 1/4

Stejně jako v naší právní úpravě je tedy kladen důraz na přiměřenost nutné obrany. V rakouském trestním právu je dovolena obrana majetku ublížením na zdraví útočnickovi, i s použitím střelné zbraně. „Kdo střílí po bankovním lupiči, který prchá se značnou kořistí, protože nemá jinou možnost, jak zabránit odklizení kořisti, je ohledně zranění lupiče (útočníka) ospravedlněn nutnou obranou. Zranění nezúčastněných chodců by však nutnou obranou kryto nebylo.“⁵⁷ Z uvedeného tedy plyne, že je dovolena obrana majetku ublížením na zdraví útočnickovi, dokonce i s použitím střelné zbraně.

3.1.2. Právní úprava nutné obrany ve francouzském právu

Až do přijetí nového trestního zákona v roce 1993 platil ve Francii napoleonský Code Civil z roku 1810, přičemž je samozřejmé, že prošel za celou dobu své existence mnohými novelizacemi.

Samotný Code Civil institut nutné obrany ještě neznal, definice nutné obrany v tomto kodexu neexistovala. Využívala se ustanovení ve zvláštní části tohoto kodexu pro obranu proti zločinům zabití, ublížení na zdraví, loupeže, krádeže a porušování domovní svobody (čl.328 a 329).

Nový trestní zákon z roku 1993 ve svém ustanovení článku 122 upravuje, že není trestně odpovědný ten, kdo proti protiprávnímu útoku na sebe nebo na jiného provede v téže době čin příkázaný nutností nutné obrany sebe nebo jiného, ledaže je nepoměr mezi použitými prostředky obrany a závažností útoku.

Rovněž není odpovědný, kdo provede, aby překazil spáchání zločinu nebo přečinu proti majetku, jiné obranné jednání než úmyslné zabití, jestliže toto jednání je naprosto nutné ke sledovanému účelu, pokud použité prostředky jsou přiměřené závažnosti trestného činu.

Nutná obrana platí pro všechny trestné činy, nejen pro trestné činy proti životu a zdraví, ale i pro např. majetkové trestné činy.

Další podmínkou jednání v nutné obraně je požadavek francouzského práva, aby útok proti zájmům chráněným trestním kodexem byl protiprávní, tento útok musí existovat nebo reálně hrozit. V tomto ohledu je francouzská právní úprava velmi blízká úpravě české.

---

⁵⁷ H.Fuchs: Österreichisches Strafrecht Allgemeiner Teil I, 1995

Stávající francouzský trestní zákon rozlišuje nutnou obranu proti osobě a proti majetku (ustanovení článku 122 odstavec 5). Pokud jde o překažení zločinu nebo přečinu proti majetku, je nepřípustná obrana, při které je útočník usmrcen. Výjimkou je stav nutné obrany (ust.čl.122 odst.6), který presumuje stav nutné obrany u toho, kdo jedná: (a) aby v noci odvrátil vstup provedený vloupáním, násilím nebo lstí do obydlí, (b) aby se bránil proti pachatelům krádeží nebo drancování spáchaným násilím.

Pokud jde o automatická obranná zařízení, není tato otázka prozatím zákonem výslovně řešena, avšak lze tvrdit že až na výjimky ji judikatura prozatím odmítá.

Nutná obrana je v pojetí francouzského trestního práva dovoleným činem, obránce jednající v nutné obraně není nebezpečný pro společnost, ale naopak společnosti prokazuje svým jednáním službu.

3.1.3. Právní úprava nutná obrana v právních systémech anglosaských zemí

Ve spojených státech amerických je právní úprava nutné obrany, resp. sebeobranu rozdílná v jednotlivých státech unie. Stejným způsobem je rozlišná i příslušná judikatura k otázce nutné obrany.

V zásadě platí, že podmínky nutné obrany v anglosaském pojetí práva jsou dány úžeji a tudíž i přísněji než podle kontinentálního práva, což je pro toho, kdo se naukou trestního práva příliš nezabývá poněkud neočekávané zjištění.

Pokud útok nepředstavuje ohrožení života, nesmí být v obraně obránce použito životu nebezpečné tzv. smrtící násilí. V některých případech i když se jedná o životu nebezpečný útok pachatele se dokonce vyžaduje k použití smrtící síly v obraně obránce podmínka subsidiarity.

Model Penal Code nutnou obranu definuje následujícím způsobem :

„Osoba může oprávněně použít takovou sílu vůči útočníkovi, jakou považuje za nezbytně nutnou k vlastní obraně nebo k obraně jiného k překonání bezprostředního protiprávního použití síly.

Osoba, která není v kontaktu s útočníkem, smí oprávněně použít přiměřený stupeň síly proti svému protivníkovi, když se oprávněně domnívá, že jí ze strany protivníka hrozí bezprostřední nebezpečí protiprávního tělesného zranění a že použití síly je k odvrácení nebezpečí nezbytné.

Je oprávněné použít sílu proti útoku, která nevede ke smrtelnému následku, a je oprávněné použít smrtící sílu proti smrtící síle (tj. proti útoku, kdy hrozí následek těžkého zranění nebo smrti). Nikdy však není možné použít smrtící sílu proti útoku, který nevede ke smrtícímu následku.“

Podle novější právní úpravy se také připouští i obrana zájmů třetích osob bez omezení, ke kterým obránce nemá zvláštní ochrannou povinnost, jak původně použití obrany připouštělo dříve common law.

Současná právní úprava včetně judikatury nepřipouští použití smrtícího násilí kdykoli. V současnosti judikatura použití smrtícího násilí obránce omezuje pouze na nebezpečné útoky útočníka.

Judikatura však stále víceméně umožňuje použití smrtícího násilí, pokud je to rozumně nutné k ochraně nedotknutelnosti obránceva domu před vloupáním. Většina rozhodnutí soudu omezuje použití smrtícího násilí pouze subsidiárně.

Podle Model Code Penal se rovněž předpokládá trestní odpovědnost obránců bránících se automatickými nástražnými systémy, až na výjimky, které jsou zákonem výslovně popsány.

3.1.4. Právní úprava nutné obrany ve švédském právu

Trestní zákon Švédského království z roku 1965 resp. jeho novelizace z roku 1986 upravuje ustanovení o nutné obraně v ustanovení kapitoly 24 „o sebeobraně a jiných činech z nutnosti“. Podmínky nutné obrany jsou upraveny zejména v ustanovení článku 1 a dále v článku 5., upravujícím překročení mezí nutné obrany.

Podle švédské právní úpravy „čin jinak trestný, spáchaný v nutné obraně je trestný pouze tehdy, jestliže je nutno pokládat tento čin za zjevně nepřiměřený se zřetelem k povaze útoku, významu napadeného zájmu nebo se zřetelem k dalším okolnostem případu.“

Podle ustanovení článku 1. švédského trestního zákona čin spáchaný osobou v sebeobraně není trestným činem. V sebeobraně jedná osoba, která se snaží odvrátit skutečný nebo hrozící útok na osobu nebo majetek.

Podle švédské právní úpravy musí být útok veden na osobu či majetek, přičemž naše právní úprava co do specifikace objektu trestného činu proti kterému je přípustná

nutná obrana je širší, neboť útočník může útočit i na jiný zájem chráněný trestním zákonem (například čest, důstojnost apod.).

Podle švédského trestního zákona dále jedná v sebeobraně osoba, která se snaží „přinutit někoho, kdo silou nebo hrozbou použití síly nebo jinými způsoby brání vrácení majetku, když pachatel byl chycen při činu.“

V tomto případě je patrný rozdíl od naší právní úpravy, jelikož není možno použít nutnou obranu proti útoku, který již skončil.

V sebeobraně dále jedná ten, kdo se snaží zabránit někomu, aby si nezákonně vynutil cestu do místnosti, domu, na dvůr nebo plavidlo, nebo odstranit z místnosti, domu, dvora nebo plavidla někoho, kdo si tam nezákonně vynutil cestu nebo, v případě obydlí odmítá odejít, když mu tak bylo nařízeno.

Nutná obrana podle koncepce švédského trestního zákona je tedy přípustná pouze proti bezprostředně hrozícímu nebo trvajícímu útoku pachatele proti životu nebo majetku, proti osobě, která násilím, hrozbou nebo jiným způsobem brání odejmutí odcizeného majetku na místě činu, dále která vnikla nedovoleně do dvora, lodi nebo letadla, nebo osobě, která odmítá výzvu k opuštění bytu.“

Podle švédského trestního zákona je pomoc v nutné obraně přípustná. V případě, že obránce překročí meze nutné obrany, může být zproštěn trestní odpovědnosti, jestliže mu okolnosti nedovolovaly jednat s rozmyslem.

Podle článku 5. citované právní úpravy „jestliže někdo použil větší síly nebo způsobil vážnější škodu než je přijatelné, nebude přesto potrestán, pokud okolnosti byly takové, že to mohl obtížně poznat.“ I přes neznalost judikatury k této části právní úpravy je nesporné, že se jedná o ustanovení, které mírněji posuzuje exces z nutné obrany a svědčí ve prospěch obránce.

Ustanovení článku 5. kapitoly 24 švédského trestního zákona se uvádí : „Jestliže je čin shledán trestným, může být uložen trest menší než ten, který je stanoven pro tento trestný čin“.

Podle švédského práva je překročení mezí nutné obrany rovněž pokládáno za polehčující okolnost, stejně jako u koncepce českého trestního práva (viz ustanovení § 33 písmeno f) trestního zákona ČR).

Švédská právní úprava je velmi moderní a liberální, poskytuje širokou právní ochranu osobám, které vystupují na ochranu zdraví, života a majetku osob. V mnohém je tato

právní úprava podobná současné české právní úpravě, přičemž důsledky překročení mezi nutné obrany jsou obecně posuzovány ještě mírněji než u nás.

3.2. Přípravovaná rekonstrukce trestního práva ve vztahu k okolnostem vylučujícím protiprávnost

3.2.1. Obecně k připravované novelizaci části trestního zákona věnované okolnostem vylučujícím protiprávnost

V novém návrhu trestního zákona, (který byl přijat Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky a byl zamítnut Senátem Parlamentu ČR v době zpracování tohoto textu) je problematika okolností vylučujících protiprávnost upravena v I.části návrhu novely trestního zákona (obecná část), III.hlavy, §§ 28 až 32.

Velkou změnou je ta skutečnost, že kromě případů okolností vylučujících protiprávnost upravených již ve stávajícím trestním zákonu – tj. nutné obrany, krajní nouze a oprávněného použití zbraně novela uvádí rovněž další dvě okolnosti vylučující protiprávnost, a to svolení poškozeného a přípustné riziko ve výrobě a výzkumu, které by byly trestním zákonem výslovně upraveny.

K novelizaci okolností vylučujících protiprávnost v rámci rekonstrukce trestního práva hmotného došlo zejména na základě požadavků dosavadní praxe soudů a orgánů činných v trestním řízení při aplikaci výše uvedených institutů okolností vylučujících protiprávnost v praxi.

Rekonstrukční návrh přistupuje ke změnám jednak samotného systému okolností vylučujících protiprávnost, a to zařazením již zmíněných nových okolností, které zákonem ještě nebyly výslovně upraveny, tak i určitými změnami v dosavadním znění jednotlivých stávajících ustanovení okolností vylučujících protiprávnost.

Podle názoru J.Kuchty by nová právní úprava konstrukce jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost měla být kombinací principu zvažování a porovnávání chráněných zájmů, okolností jejich realizace a přičitatelnosti konkrétní situace určité osobě.

Pokud pramen nebezpečí nemůže být přičten k tíži žádné z osob, o kolizi jejichž zájmů se jedná, bude rozhodovat zejména porovnání těchto zájmů, jelikož jejich pozice ve vztahu ke způsobení nebezpečí je jinak shodná.⁵⁸

Podstatou novely trestního zákona je celkový ústup od materiálního pojetí trestného činu a přistoupení k formálnímu pojetí trestného činu, zejména s ohledem na neurčitost pojmu společenské nebezpečnosti trestného činu. Princip formálního pojetí trestného činu se projeví zejména zpřesněním skutkových podstat jednotlivých trestných činů obsažených ve zvláštní části trestního zákona.

Pokud jde konkrétně o okolnosti vylučující protiprávnost předkladatel novely trestního zákona předpokládá, že výčet okolností vylučujících protiprávnost není uzavřen a ani být nemůže, a proto z tohoto důvodu v novelizovaném trestním zákoně budou upraveny pouze nejdůležitější a nejfrekventovanější typy okolností vylučujících protiprávnost.

Předkladatel (jedná se o vládní návrh) novelizovaného zákona nemá ani v úmyslu zákonem upravit další takové okolnosti, vzhledem k možnosti uplatnění principu přípustnosti analogie ve prospěch beztrestnosti.

3.2.2. Návrh nové právní úpravy nutné obrany

Oproti dosavadní právní úpravě je v návrhu nového trestního zákona zpřesněna definice institutu nutné obrany v ustanovení § 29 TrZ. Na základě této úpravy by mohlo dojít ke zlepšení situace obránce ve vztahu k útoku útočníka, zejména s ohledem na překvapivost nebo brutalitu takového útoku. Při posuzování zda nastala situace nutné obrany by se i více zohledňoval strach, zmatek nebo leknutí obránce.

Navrhované znění ustanovení § 29 o nutné obraně v novém trestním zákoníku je následující :

(odstavec 1) „Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

(odstavec 2) „Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku, anebo okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo osobě obránce.“

⁵⁸ J.Kuchta – Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona, Praha, 2003, Trestněprávní revue, ročník 2, číslo 2

(odstavec 3) „Ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu nebo zmatku způsobeném útokem.“

Uvedená právní úprava je zřejmě reakcí na odbornou veřejností široce diskutované téma výkladu pojmu „způsob útoku“.

Podle názoru části právní teorie se pod tímto pojmem kromě druhu prostředku k obraně a jeho použití skrývají i další okolnosti, které do značné míry způsob útoku charakterizují, jako je místo útoku a čas útoku, počet a fyzické síly útočnicků, jejich individuální schopnosti ve vztahu k útoku apod. Zákodárce od zpřesnění pojmu způsobu útoku předpokládá zlepšení jeho aplikace v současné trestněprávní praxi.

Důvodová zpráva k novele trestního zákona odůvodňuje z jakých důvodů byly odmítnuty požadavky části odborné veřejnosti, zejména pokud jde o požadavek zakotvení tzv. potřebnosti neboli nutnosti nutné obrany po vzoru německého práva, který naše současná zákonná úprava nezná, přesto, že o ní soudní praxe hovoří (např. v judikovaném soudním rozhodnutí R 36/65).

Dále je v návrhu rekodifikovaného ustanovení trestního zákona zařazeno ustanovení § 29 odstavec 3, podle kterého „ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, pokud jednal v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem.“

Je jisté, že v určitých případech může rozrušení, strach, úlek či zmatek mít velký a negativní vliv na obránce, jenž může způsobit, že obránce nevyhodnotí správně situaci, v níž se ocitl.

Je otázkou, zda určování trestnosti či beztrestnosti při překročení mezí nutné obrany pouze na základě existence určitého afektu a jeho vlivu na jednání obránce v nutné obraně je tou správnou cestou. V této souvislosti je možno uvažovat i tom, že prokazování do jaké míry měl afekt vliv na jednání obránce, může být značně důkazně nespolehlivé.

V této souvislosti je možné pochopit názor části odborné veřejnosti, že by tato nová právní úprava mohla být zneužívána při platnosti zásady *in dubio pro reo*, kdyby se nepodařilo spolehlivě vyvrátit obhajobu obviněných v trestním řízení.

Část současné právní teorie se domnívá, že proti formulaci obsažené v ustanovení § 29 odstavec 3 hovoří i skutečnost, že původní útočník by proti takovému jednání obránce nemohl užít nutnou obranu, jelikož obránce by nebyl trestný a jeho jednání

by nebylo protiprávní, nebylo by možno použít nutné obrany proti jednání v nutné obraně.

Je nepochybné, že existující subjektivní složka obráncova jednání v rámci nutné obrany je již dostatečně zohledněna v některých stávajících institutech trestního práva, například institutu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti, ustanovení o jednotlivých formách zavinění a jejich vyloučení při nutné obraně, ustanovení o omylech, dále polehčující okolnosti podle ustanovení § 33 písmeno a) a f), § 40 vyloučení trestní odpovědnosti) jak již bylo zmíněno na jiných místech této práce.

Zdá se být nade veškerou pochybnost jasné, že meze nutné obrany jsou u nás na základě stávající právní úpravy stanoveny dostatečně široce. Pokud dojde k jejich překročení v rámci excesu obránce, poukazuje již takové jednání většinou na závažné formy zavinění jednání obránce nebo omezenost či ztrátu volních a rozpoznávacích schopností jednajícího, z čehož vyplývá, že na takto uvedené případy lze aplikovat ustanovení o vyloučení trestní odpovědnosti nebo ustanovení o nepřičetnosti či zmenšené přičetnosti.

V této souvislosti bych se spíše přikláněla k názoru A.Dolenského, podle kterého naše trestní právo připouští nutnou obranu v současné době v tak širokých mezích, že ustanovení o beztrestnosti nebo privilegované trestnosti některých jejích případů excesu není naléhavě nutné.⁵⁹

Dalšími okolnostmi vylučujícími protiprávnost, které jsou upraveny v návrhu novely trestního zákoníku jsou následující právní úpravy :

Ustanovení o krajní nouze (*§ 28 trestního zákoníku*)

Ustanovení o svolení poškozeného (*§ 30 trestního zákoníku*)

Ustanovení o přípustném riziku (*§ 31 trestního zákoníku*)

Ustanovení o oprávněném použití zbraně (*§ 32 trestního zákoníku*)

---

⁵⁹ A.Dolenský – Překročení hranic nutné obrany, Praha, 1993

3.2.3. Návrh nové právní úpravy krajní nouze

V návrhu novelizovaného ustanovení § 28 trestního zákoníku je především zpřesněna definice krajní nouze. Velkou změnou je skutečnost, že krajní nouze je vyloučena u osob, které jsou povinny snášet nebezpečí, obsažená ve druhém odstavci novelizovaného trestního zákona.

Uvedená právní úprava byla již v minulosti obsažena v trestním zákoně z roku 1950 a bylo jí věnováno celé samostatné ustanovení.

Podle důvodové zprávy k vládnímu návrhu trestního zákona, povinnost snášet nebezpečí ukládají zvláštní právní předpisy konkrétním kategoriím osob. Tyto osoby se nemohou nebezpečí, které jim vzniká z titulu výkonu svého zaměstnání nebo postavení vyhnout pouze s poukazem na svoje vlastní nebezpečí. Jedná se například o lékaře nebo zdravotní sestry, osoby pracující s biologickým, chemickým a jaderným materiálem (výkon zaměstnání) nebo o vojáky ve válce (výkon postavení).

Krajní nouze by v takovém případě vylučovala protiprávnost činů, které by jinak byly například trestným činem zneužití pravomoci veřejného činitele, neposkytnutím pomoci atd.

Je možné se ovšem domnívat, že nebude možno ale úplně vyloučit použití ustanovení o krajní nouzi u výše zmíněných skupin osob. Přesto je shora popsaná úprava obsažená v návrhu novely trestního zákona nepochybně legitimním ustanovením.

Navrhované ustanovení o krajní nouzi obsažené v § 28 novelizovaného trestního zákoníku zní:

(odstavec 1) „Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem.

(odstavec 2) „Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak a nebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo ten, komu nebezpečí hrozí, je povinen ho snášet.“

Považuji za vhodné se zmínit o skutečnosti, že předkladatel návrhu novely trestního zákona zakomponoval ujednání o krajní nouzi před ustanovení o nutné obraně. Zřejmě tak vyjadřuje svůj postoj ke krajní nouzi jako k nejobecnější okolnosti vylučující protiprávnost, přičemž nutná obrana je chápána jako speciální případ krajní nouze a i další případy okolností vylučujících protiprávnost s krajní nouzí souvisejí.⁶⁰ Cílem nové právní úpravy institutů nutné obrany a krajní nouze v rámci rekonstrukce trestního práva hmotného dle důvodové zprávy k předloze vládního návrhu je zamezení stíhání osob, které vystupují na ochranu kterýchkoli zájmů chráněných trestním zákonem.

3.2.4. Návrh právní úpravy svolení poškozeného

V současné době naše právní teorie i praxe uznává svolení poškozeného jako okolnost vylučující protiprávnost, i když právní úprava této okolnosti vylučující protiprávnost není v trestním zákoně výslovně dána.

Podle návrhu novely trestního zákona by svolení poškozeného již bylo zakotveno v trestním zákonu jako zákonem upravená okolnost vylučující protiprávnost.

Pokud jde o vytvoření nové koncepce okolností vylučujících protiprávnost, je vytvoření a začlenění zákonné definice svolení poškozeného přínosem v rámci připravované rekonstrukce trestního práva.

Podle návrhu předkladatele je „svolení poškozeného“ jako okolnost vylučující protiprávnost definována následujícím způsobem:

(odstavec 1) „Trestný čin nespáchá, kdo jedná na základě svolení osoby, jejíž zájmy, o nichž tato osoba může bez omezení oprávněně rozhodovat, jsou dotčeny.

(odstavec 2) „Svolení podle odstavce 1 musí být dáno předem nebo současně s jednáním osoby páchající čin jinak trestný, dobrovolně, určitě, vážně a srozumitelně; je-li takové svolení dáno až po spáchání činu, je pachatel beztrestný, mohl-li důvodně předpokládat, že osoba uvedená v odstavci 1 by tento souhlas jinak udělila vzhledem k okolnostem případu a svým poměrům.

(odstavec 3) S výjimkou případů svolení k lékařským zákrokům, které jsou v době činu v souladu s právním řádem a poznatky lékařské vědy a praxe, nelze za svolení podle odstavce 1 považovat souhlas k ublížení na zdraví nebo usmrcení.“

---

⁶⁰ D.Čisářová – K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost: Několik poznámek k nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost v návrhu nové kodifikace trestního práva hmotného ČR, Praha,

V rámci ustanovení § 30 odstavce 2 trestního zákona je upraven případ beztrestnosti pachatele, kdy trestný čin byl sice spáchán, ale v důsledku dodatečného udělení souhlasu poškozeným není tento trestný čin pachatele trestný. Musí být však ještě splněna další podmínka, a to taková, že pachatel trestného činu mohl předpokládat, že osoba specifikovaná v ustanovení odstavce 1, která nebyla při činu přítomna, by tento souhlas udělila vzhledem k okolnostem případu a svým poměrům.

Pokud jde o ustanovení § 30 odstavce 3, toto ustanovení se dotýká široce diskutovaného tématu euthanasie, který je dle návrhu novely trestního zákona řešen v její zvláštní části novou privilegovanou skutkovou podstatou.

Podle profesorky Císařové je dalším typickým příkladem souhlasu poškozeného k ublížení na zdraví, které je u nás přípustné, ačkoliv právní řád nezná svolení poškozeného jako okolnost vylučující protiprávnost zákonem upravenou, zvláště v případech darování orgánů k transplantaci ex vivo. Jedná se o některé případy transplantace kostní dřeně mezi příbuznými, dárcovství orgánů rodičů dítěti či naopak. Autorka poukazuje na skutečnost, že s těmito otázkami se setkáváme často z titulu jejich medializace, ovšem již se nezamýšlíme zda jde o jednání praeter legem nebo contra legem, které není pouze v konkrétním případě nebezpečné pro společnost, proto se nestíhá.

Domnívám se, že podle navrhované právní úpravy ustanovení § 30 odstavec 3 by se jednalo o jednání praeter legem, neboť by se jednalo o svolení lékařským zákrokům, které jsou v souladu s poznatky lékařské vědy a praxe (v souladu s lege artis).

Profesorka Císařová ve svých úvahách jde ještě dál, a zvažuje i otázku svolení pacienta k lékařským zákrokům, s ohledem na nepřehlednost stavu legislativy v oblasti zdravotnictví.⁶¹

Ve svých úvahách je zjevně inspirována teorií francouzského trestního práva.

V ní se hovoří o souhlasu oběti a upozorňují, že ne vždy může být souhlas oběti vyvíjejícím faktorem. Je zde poukazováno na fakt, že otázka souhlasu náleží spíše do roviny soukromoprávní, a je pochybné ji aplikovat na právo trestní.⁶²

Trestní právo jako právo veřejné nemůže být zcela závislé na vůli oběti, s poukazem na příklady z praxe, kde dokonce žádosti oběti nevylučovaly trestní odpovědnost.

2000, časopis Trestní právo, ročník 5, číslo 10

⁶¹ D. Císařová – K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost..., Praha, 2000, Trestní právo ročník 5, číslo 10

Domnívám se, že navrhovanou právní úpravu nelze než přivítat. Problematiku svolení poškozeného zejména s ohledem na transplantace orgánů je potřeba upravit zákonným způsobem, tak aby byla v souladu s některými mezinárodními úmluvami, které Česká republika přijala do svého zákonodárství, a které upravují některé záležitosti nakládání s vlastním organismem (například Úmluva o bioetice).

3.2.5. Návrh právní úpravy přípustného rizika

Jako další okolnost vylučující protiprávnost je v návrhu novely trestního zákona obecně definováno přípustné riziko. Stejně jako u svolení poškozeného, v předcházejících právních úpravách nebylo v trestním zákoně výslovně přípustné riziko definováno, i když právní nauka tento institut znala. V rámci jednotlivých novelizací trestního zákona byl od počátku 90.let pravidelně předkládán návrh týkající se právní úpravy institutu přípustného rizika v trestním zákoně, který se však nesešel u zákonodárců s patřičnou odezvou.

Rekodifikace trestního práva hmotného v ustanovení o přípustném riziku stanoví podmínky, které musí být splněny proto, aby na základě ustanovení o přípustném riziku mohla být vyloučena odpovědnost toho, kdo porušil zájem chráněný trestním zákonem.

Ustanovení § 31 návrhu novely trestního zákona upravuje vylučovací podmínku, podle níž nejde o přípustné riziko, jestliže taková činnost ohrozí život nebo zdraví člověka, aniž by jím byl dán k ní v souladu se zvláštními právními předpisy souhlas, nebo výsledek k němuž směřuje, zcela zřejmě neodpovídá míře rizika, anebo provádění této činnosti zřejmě odporuje požadavkům právních předpisů, veřejnému zájmu, zásadám lidskosti nebo se přiči dobrým mravům.

Podle důvodové zprávy k návrhu novely trestního zákona je třeba při zvažování míry rizika v rámci přiměřenosti posuzovat optimální relaci mezi rozhodujícími faktory, mezi které patří zejména velikost zamýšleného pozitivního výsledku, velikost nechtěného negativního výsledku, a dále stupně pravděpodobnosti, že tyto výsledky nastanou.

Podle návrhu novely trestního zákona je ustanovení o „přípustném riziku“ definováno následujícím způsobem: „Trestný čin nespáchá, kdo v souladu s dosaženým stavem

---

⁶² G.Stefani, G.Levasseur – Droit pénal général, 1992

poznání a informacemi, které měl v době svého rozhodování o dalším postupu, vykonává v rámci svého zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce společensky prospěšnou činnost, kterou ohrozí nebo poruší zájem chráněný trestním zákonem, nelze-li společensky prospěšného výsledku dosáhnout jinak. Nejde o přípustné riziko o přípustné riziko, jestliže taková činnost ohrozí život nebo zdraví člověka, aniž by jí byl dán k ní souladu se zvláštními právními předpisy souhlas, nebo výsledek, k němuž směřuje, zcela zřejmě neodpovídá míře rizika, anebo provádění této činnosti zřejmě odporuje požadavkům právních předpisů, veřejnému zájmu, zásadám lidskosti nebo se přiči dobrým mravům.“

Z uvedeného výkladu je patrné, že v případě posuzování dovoleného rizika nejde pouze jen o maximalizaci možných výhod na jedné straně a minimalizaci možných ztrát na druhé straně. Není možné vycházet pouze z nejpříznivějších hodnot jedné veličiny a jí podřídít všechny ostatní. Není tedy možné podniknout jednání, která by mohla mít významné kladné výsledky, ale také katastrofální nepřijatelné následky, i když jejich pravděpodobnost není příliš velká.

Není jistě třeba se zmiňovat o tom, jak je nepochybně nutné opatrně zacházet s atomovou energií, genetickými pokusy, výzkumem vesmíru a jinými rizikovými aktivitami, provázející současnou vědu, výzkum, výrobu atd. Velmi důležitou skutečností je i to, že institut přípustného rizika je vždy nutné posuzovat ve vztahu k veřejnému zájmu, zásadám humanity i k morálním pravidlům.

Podle definice přípustného rizika uvedené v první větě ustanovení § 31 návrhu novely trestního zákona, nespáchá trestný čin ten, kdo v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi, které měl v době svého rozhodování o dalším postupu, vykonává v rámci svého zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce společensky prospěšnou činnost, kterou ohrozí nebo poruší zájem chráněný trestním zákonem, nelze-li společensky prospěšného výsledku dosáhnout jinak.

Předkladatelé novely trestního zákona jsou si vědomi, že definice přípustného rizika nepokrývá všechny případy tohoto rizika, protože jak uvádějí v důvodové zprávě stranou tohoto rizika zůstávají například rizika v souvislosti s profesionálními sportovními aktivitami (tj. boxeři, hokejisté, lyžaři, automobiloví a motocykloví závodníci, sportovci zabývající se extrémními sporty. Stranou tohoto rizika zůstávají dále rizika spojená s výkonem některých povolání, například lékařů, lyžařských instruktorů, horských vůdců atd.)

Podle důvodové zprávy v těchto případech přípustné riziko nemůže představovat jednu konkrétní a samostatnou okolnost vylučující protiprávnost, neboť v těchto případech jde zjevně o několik takových okolností, a jejichž podmínky se vzájemně liší.

Jednotlivé případy a situace je možno řešit pomocí analogie ve prospěch jednatelů jině zákonem upravené okolnosti vylučující protiprávnost.

3.2.6. Návrh právní úpravy oprávněného použití zbraně

Na základě předlohy novely trestního zákona ustanovení o oprávněném použití zbraně ve srovnání se stávající právní úpravou zůstává prakticky nedotčeno.

Podle ustanovení § 32 trestního zákona trestný čin nespáchá ten, kdo použije zbraně v mezích stanovených zvláštními právními předpisy. Kdy je možno oprávněně použít zbraň je řešeno zvláštními právními předpisy (srovnej kapitola o oprávněném použití zbraně jako okolnosti vylučující protiprávnost).

Původně se předpokládalo, že problematika oprávněného použití zbraně bude z trestního zákoníku úplně vypuštěna. Ovšem nakonec takový návrh nebyl do návrhu prosazen. Právní teorie se touto otázkou již nijak významně nezabývá.

Podle důvodové zprávy byly tendence prosadit do rekodifikace trestního zákona ještě okolnosti vylučující protiprávnost, například výkon práva a plnění povinností, beztrestnost agenta atd., nakonec však od těchto návrhů bylo upuštěno.

Na tomto místě je však účelné opětovně zopakovat slova doc.Šámala, že výčet okolností vylučujících protiprávnost není uzavřen a ani nemůže být. V připravované rekodifikaci trestního zákona jsou upraveny pouze ty nejdůležitější a nejvíce frekventované v trestní teorii i praxi.

4. Další okolnosti vylučující protiprávnost podle stávající platné právní úpravy

Při stanovení definice okolností vylučujících protiprávnost se vychází ze základní teze, že každý trestný čin je protiprávní, tj. že je v rozporu s platným právním řádem, přičemž ne každé protiprávní jednání musí být trestné (může se jednat například o přestupek).

Platná právní úprava trestního zákona kromě institutu nutné obrany (ustanovení § 13 TrZ) upravuje ještě další okolnosti vylučující protiprávnost, kterými jsou krajní nouze upravená v ustanovení § 14 TrZ a oprávněné použití zbraně, jehož právní úprava je dána v ustanovení § 15 TrZ.

Právní nauka a praxe kromě zákonem výslovně upravených okolností vylučujících protiprávnost uznává další takové případy vyloučené protiprávnosti.

Jedná se zejména o svolení poškozeného, výkon dovolené činnosti spojené s určitým nebezpečím (zejména v souvislosti s povoláním lékaře a ve sportu). V některých případech právní nauka zmiňuje i případy výkonu práva nebo povinnosti jako jsou například vzetí do vazby, plnění závazného rozkazu příslušníky ozbrojených sil, některé úkony v rámci exekuce apod.).

4.1. Krajní nouze jako další okolnost vylučující protiprávnost

4.1.1. Definice krajní nouze

Krajní nouzi můžeme charakterizovat jako stav, kdy lze chránit ohrožený zájem chráněný trestním zákonem jen tím, že se obětuje jiný takový zájem.

Jedná se v podstatě o střet zájmů společnosti na ochraně různých společenských vztahů, neboť hrozící narušení jednoho zájmu může být odvráceno pouze tím, že dojde k narušení jiného zájmu společnosti chráněného trestním zákonem.

Při krajní nouzi dochází ke kolizi právních norem a jimi stanovených povinností, kdy jednu povinnost lze splnit pouze porušením povinnosti druhé.

Čin, kterým je případná hrozící porucha chráněného zájmu odvrácena, nemůže být posuzován jako trestný čin. Tato podstata nutné obrany je rovněž obsažena v definici institutu krajní nouze, podle níž čin, který by byl jinak trestným činem, jím není, pokud jde o případ krajní nouze.

V případech, kdy po právu nastane stav krajní nouze, je vyloučena protiprávnost a nebezpečnost takového činu pro společnost.

Porovnáme-li jednání v krajní nouzi s jednáním v nutné obraně, potom základním rozdílem je ta skutečnost, že jednání v nutné obraně je vždy zaměřeno proti konkrétnímu útočníkovi. Jednání v krajní nouzi je zaměřeno proti někomu jinému než je útočník, tj. proti zájmům třetích osob, které stav krajní nouze nevyvolaly ani na něm nenesou žádnou vinu, jsou v podstatě ve stavu krajní nouze většinou bez svého přičinění, nejčastěji jsou i obětí takového stavu.

Trestní zákon si uvědomuje takovou skutečnost, a tudíž chrání zájmy těchto třetích osob více než zájmy útočníka, a proto jsou také podmínky krajní nouze zákonem nastaveny přísněji než podmínky nutné obrany.

4.1.2. Exkurs do minulosti a současná zákonná úprava krajní nouze

Po celou dobu existence institutu krajní nouze v našem trestním právu od rakouského trestního zákona z roku 1852 byla sledovaným kritériem krajní nouze proporcionalita hrozící a způsobené škody.

Podle trestního zákona č.117/1852 ř.z. byla krajní nouze upravena jako jedna z okolností vylučujících „tzv. zlý úmysl“, kterého bylo zapotřebí ke spáchání zločinu. Trestní zákon z roku 1852 definoval zlý úmysl jako skutek, který se stal z neodolatelného donucení.

Jelikož definice krajní nouze byla pojata takto širokým způsobem, ponechávala prostor pro širší výklad jak právní teorii tak i právní praxi.

Podle judikatury tehdejší doby bylo přípustné, aby jednáním v krajní nouzi byla jednajícím způsobena prakticky stejná škoda, jako která hrozila, pokud jde o posuzování hodnoty chráněných a obětovaných společenských zájmů.

Trestní zákon z roku 1852 v definici institutu krajní nouze nezmiňuje podmínku subsidiarity, i když podle judikátů té doby se s ní při posuzování konkrétního jednání v krajní nouzi počítalo.

Některé názory jsou poněkud odlišné, například J.Kallab uvádí, že pokud jde o poměr obětovaného a zachráněného statku, je nezbytné, aby hodnota obětovaného statku byla pravidelně menší než statku zachráněného. Pokud jde však o záchranu statku nejcennějšího tj. života, připouští J.Kallab možnost obětování statku stejně významného.⁶³

Stejně tak i další právní teoretici té doby jako například J.Prušák a A.Miřička vyžadují pro vyloučení protiprávnosti trestného činu, aby hodnota obětovaného zájmu byla nepoměrně vyšší než hodnota zájmu ohroženého.^{64 65}

Podle názoru O.Kubové bylo cílem tehdejší právní úpravy institutu krajní nouze vyloučení potrestání osob, které v okamžiku bezprostředního nebezpečí podlely svému sobectví a řídily se zásadou „bližší košile než kabát“. I přesto, že jejich jednání nebylo hodnoceno jako morální, jejich pohnutka nebo-li nedostatek altruismu nebylo možno pokládat za dostatečný důvod k potrestání.⁶⁶

Následující trestněprávní kodex trestní zákon č.86/1950 Sb. poněkud změnil smysl krajní nouze. Změna byla samozřejmě politicky motivována, neboť lidově demokratické zřízení jistě kladlo na své občany „nové požadavky“. Zmíněná právní úprava ve svém ustanovení § 9 odstavec 1 stanoví, že škoda, která je způsobena při odvracení nebezpečí hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem musí být menší než ta, která hrozila, tudíž se z pohledu zkoumání splnění podmínky proporcionality nepřipouštělo způsobení škody stejného rozsahu.

Trestní zákon č.140/1961 Sb. podmínku proporcionality zakotvenou v trestním zákoně z roku 1950 zmírnil, ovšem stanovil, že způsobený následek nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.

Podle názoru vysloveném např.O.Kubovou je účelem institutu krajní nouze v současné právní úpravě neumožnit trestní stíhání „hrdiny“, který v okamžiku akutního nebezpečí dokázal správně určit, který právní statek je více hoden uchování a druhý pak obětovat.⁶⁷

⁶³ J.Kallab – Trestní právo hmotné, část obecná i zvláštní, Praha, 1935

⁶⁴ J.Prušák - Rakouské právo trestní, Praha, 1912

⁶⁵ A.Miřička – Trestní právo hmotné, část obecná i zvláštní, Praha, 1934

⁶⁶ O.Kubová – K některým otázkám krajní nouze, Praha, 1998, Bulletin advokacie, číslo 10

⁶⁷ O.Kubová – K některým otázkám krajní nouze, Praha, 1998, Bulletin advokacie, číslo 10

4.1.3. Právní úprava institutu krajní nouze v dalších zemích

Například podle současného polského trestního zákona (článku 26) se vyžaduje rovněž podmínka proporcionality jednání v krajní nouzi, avšak ne tak přísná jako podle naší právní úpravy, neboť obětovaná hodnota nesmí být na první pohled vyšší než zachráněná.

Naopak podle francouzské právní úpravy (článek 122-127 francouzského trestního zákoníku) není podmínka proporcionality jednání v krajní nouzi až tak významná, neboť zásadní konstantou, která je sledována je „přiměřenost použitých prostředků k závažnosti hrozby.“

Velmi liberální je dále švédská právní úprava (ustanovení kapitoly 24, §4 švédského trestního zákona), podle které se při posuzování podmínek krajní nouze vychází „z omluvitelnosti činu vzhledem k povaze nebezpečí, škodě způsobené jinému a všeobecným okolnostem“.

Velmi zajímavá se zdá být i právní úprava Spolkové republiky Německo (§§ 34-35 trestního zákona), kde se rozlišuje skupina člověku nejbližších zájmů (jako je život a zdraví), a při jejich ohrožení se toleruje způsobení stejného ale nikoliv zřejmě závažnějšího následku. U dalších ohrožených zájmů (které nejsou ve privilegované skupině) zákon vyžaduje, aby způsobený následek nebyl zřejmě stejně závažný nebo dokonce ještě závažnější než ten, který hrozil.

4.1.4. Stávající právní úprava krajní nouze

Podle stávající právní úpravy je definice krajní nouze následující:

„Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému tímto zákonem, není trestným činem.“

Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.“

Podle současné právní teorie je hlavním účelem krajní nouze poskytnout občanům možnost k ochraně zájmů vlastních, zájmů jiných osob, zájmů státu a společnosti v případě ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem, které nemůže být odvráceno jinak, než poruchou jiného takového zájmu za podmínek, které zákon definuje v ustanovení § 14 trestního zákona.

Pokud jde o zájmy chráněné trestním zákonem, jedná se o zájmy obecně definované v ustanovení § 1 trestního zákona (konkrétněji specifikováno v této práci v části věnované nutné obraně).

K jednání v krajní nouzi je oprávněn v zásadě každý, tj. zejména ten, jehož zájmy jsou ohroženy, ale i ten, jehož zájmy ohroženy nejsou, v těchto případech se jedná o případy tzv. pomoci v krajní nouzi.

Dále platí zásada, že jednání v krajní nouzi může být namířeno proti komukoli, ale jednání v krajní nouzi není přípustné proti tomu, kdo jedná sám v krajní nouzi nebo v nutné obraně. Podle judikovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu R 9/1988 „Nebezpečí, které občan odvrací v krajní nouzi, může spočívat i v útoku člověka. V takovém případě jde o krajní nouzi, a nikoliv o nutnou obranu tehdy, jestliže jednáním jinak trestným je způsobena škoda někomu jinému než útočníkovi.“

Podle současné platné právní úpravy jsou podmínky krajní nouze stanoveny následujícím způsobem:

- (1) nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem musí trvat nebo přímo hrozit
- (2) nebezpečí musí hrozit zájmu chráněnému trestním zákonem
- (3) nebezpečí nebylo možno za daných okolností odvrátit jinak (uplatnění podmínky subsidiarity neboli podpůrnosti jednání v krajní nouzi)
- (4) způsobený následek nesmí být stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil (uplatnění podmínky proporcionality neboli úměrnosti následků jednání v krajní nouzi)
- (5) ten, kdo je povinen hrozící nebezpečí snášet není beztrestný
- (6) reálnost nebezpečí

Ten, kdo jedná v krajní nouzi si je vědom existence těchto objektivních podmínek a jedná v jejich mezích.

4.1.5. Nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem

Nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, které někdo jednáním v krajní nouzi odvrací je stavem, které může způsobit porušení takového chráněného zájmu, tj. je to stav hrozící poruchou. Pojem nebezpečí u krajní nouze je pojmem širším než je pojem útoku u nutné obrany.

Zdroj nebezpečí může být různě definován, mohou to být například přírodní síly (povodně, požáry, zemětřesení, blesk), útok volně žijících i domácích zvířat pokud nejde o zvíře poštvané svým pánem, takové jednání majitele zvířete by se posuzovalo podle konkrétní skutkové podstaty trestného činu. Zdrojem nebezpečí mohou být i nedostatky techniky v různých oblastech, které nejsou vyvolány a zaviněny člověkem, dále potom jak uvádějí i někteří autoři fyziologické procesy v lidském těle jako je hlad nebo bolest.⁶⁸

Nebezpečí může být rovněž vyvoláno například jednáním řidičů v dopravě, popřípadě nebezpečným lidským chováním, tj. útočником proti jehož jednání je v širším rozsahu přípustná nutná obrana.

Například podle publikovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu *R 19/1968* „Jede-li řidič motorového vozidla v podnapilém stavu vozidlem jenom proto, aby po dopravní nehodě zajistil lékařskou pomoc pro zraněného účastníka nehody, přichází v úvahu posuzování tohoto jednání z hlediska ustanovení § 14 TrZ, o krajní nouzi.“ Jako další ilustrace může být použito rozhodnutí Nejvyššího soudu označené jako *R 17/1991* „Obviněný v nočních hodinách řídil po předchozím požití alkoholu svůj osobní automobil, přičemž měl v krvi 1,54 g/kg alkoholu. Obviněný namítal, že jednal v krajní nouzi, protože vozidlo řídil, aby odvrátil nebezpečí, které hrozilo jeho dceři, která měla té noci bolestmi a křečemi, a obviněný se domníval, že je v ohrožení života a rozhodl se ji odvézt do nemocnice.

Zákonné podmínky jednání v krajní nouzi však nebyly splněny, protože ustanovení trestního zákona § 14 předpokládá, že nebezpečí, které hrozí zájmům chráněným trestním zákonem nelze za daných okolností odvrátit jinak. V tomto případě bylo možno dceři obviněného zajistit pomoc telefonickým přivoláním lékařské péče.

⁶⁸ J.Jelínek a kol. – Trestní právo hmotné, obecná část, Praha, 2004

Ovšem skutečnost, že obviněný jednal za okolností blízkých se podmínkám krajní nouze ve smyslu § 14 trestního zákona může být předpokladem k tomu, aby soud neuložil trest zákazu činnosti."

Pokud taková situace nastane, půjde o případ krajní nouze tehdy, když jednáním jinak trestným je způsobena škoda jiné osobě než útočníkovi.

Existují i případy, kdy nebezpečí je způsobeno stejnou osobou, která je sama ohrožena (např. ohrožení zvířetem, které sám jednatel v krajní nouzi předtím rozdráždil).

Není ovšem přípustná krajní nouze proti stavu nebezpečí, které jednatel v krajní nouzi sám vyprovokoval, aby se vyhnul vlastní trestní odpovědnosti a případnému trestu.

Podle současné právní teorie a praxe může být nebezpečí způsobeno rovněž oprávněným činem, i takové nebezpečí je možno odvracet s použitím § 14 TrZ o krajní nouzi.

Krajní nouzi je možné odvrátit nebezpečí, které ohrožuje zájmy společnosti, jednotlivců nebo státu. Krajní nouzi se odvrací nebezpečí, které ohrožuje zdraví, život, majetek, svobodu, důstojnost nebo čest atd.

Odvrací se nebezpečí, které hrozí zájmům jak vlastním tak i cizím, kdy se jedná o tzv. pomoc v krajní nouzi, ovšem za splnění podmínky, že osoba jednatel v krajní nouzi není povinna takové nebezpečí snášet z titulu svého postavení či výkonu povolání.

Podle současné teorie útočník, který odvrací nutnou obranu se nemůže dovolávat krajní nouze, neboť samotné jednání v nutné obraně nevyvolává nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem.

Nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem musí hrozit přímo, bezprostředně, o případ krajní nouze již nejde pokud nebezpečí pominulo. Stejně tak o případ krajní nouze nepůjde v případě, kdy nebezpečí hrozí až v budoucnosti, ovšem pokud se nejedná o bezprostřední budoucnost, kde by krajní nouze již přicházela v úvahu.

Podle současné právní teorie je přímo hrozící nebezpečí definováno jako stav, kdy vývoj událostí rychle spěje k poruše nebo sice tento vývoj je přerušeno, nepokračuje, ale jsou splněny všechny podmínky potřebné k tomu, aby nastala hrozící porucha, když k uskutečnění zbývajících podmínky či podmínek postačí náhoda, která může kdykoli bezprostředně a s velkou pravděpodobností nastat.

Jedná se o případy negativního působení přírodních sil nebo energií.

Například voda po povodni dosahuje maxima v hrázi, tlak vody ji poškozují a hrozí nebezpečí protržení hráze a následného zatopení větší části obce, přičemž tomuto je možno zabránit protržením jiné hráze na stejné řece, která by vodu upustila a eliminovala by tlak na prvně zmíněnou hráz, čímž by nedošlo k velkým škodám na majetku, které by hrozily při zatopení části obce.

Dále jako příklad je možno uvést únik plynu v jednom bytě bytového domu, jehož koncentrace už ohrožuje další majitele bytu hrozícím výbuchem, přítomná osoba rozbije domovní dveře bytu a učiní bezprostřední kroky k eliminaci výbuchu ještě před příjezdem odborné pomoci například otevřením oken v místě zdroje úniku plynu.

4.1.6. Podmínka subsidiarity krajní nouze

Jednou se základních podmínek krajní nouze je skutečnost, že hrozící nebezpečí nebylo možno za daných okolností odvrátit jinak.

Důvodem přítomnosti podmínky subsidiarity krajní nouze je skutečnost, že odvracení nebezpečí přímo hrozícímu zájmu chráněnému trestním zákonem se týká osob, které na vzniku nebezpečí nenesou žádnou vinu, a pokud existuje způsob jak se dá nebezpečí odvrátit jiným způsobem musí být takový způsob preferován.

Pokud například má ohrožený možnost vyhnout se nebezpečí útekem, musí tuto možnost využít (na rozdíl od institutu nutné obrany, u které podmínka subsidiarity není zákonem požadována)

Při hodnocení krajní nouze bude rovněž podstatné zhodnotit psychický stav toho, kdo jednal v krajní nouzi a do jaké míry mohl být při svém jednání hrozícím nebezpečím ovlivněn.

Publikované rozhodnutí Nejvyššího soudu R 26/1972 uvádí, že „Při posuzování krajní nouze není na rozdíl od nutné obrany rozhodující přiměřenost nebo nepřiměřenost způsobu odvracení hrozícího nebezpečí. Rozhodující pro hodnocení vybočení z mezí krajní nouze je, bylo-li toto nebezpečí možno odvrátit jinak, nebo zda způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.“

Při hodnocení, zda nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, je třeba brát v úvahu jen ty možnosti obviněného, kterými bylo možno odvrátit nebezpečí včas, tj. ještě před porušením zájmu chráněného trestním zákonem, kterému nebezpečí hrozilo.

Z výše uvedeného judikátu je zřejmé, že pro posuzování krajní nouze není rozhodující otázka přiměřenosti nebo nepřiměřenosti způsobu odvracení hrozícího nebezpečí, která je vyžadována u nutné obrany.

4.1.7. Podmínka proporcionality krajní nouze

Ustanovení §14 trestního zákona hovoří o tom, že následek způsobený odvracením nebezpečí nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.

Jednajícimu v krajní nouzi nesmí být jasně zřejmé, že takový následek způsobí.

Kdy se jedná o následek zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější je nutné posoudit zvláště v každém jednotlivém případě s ohledem na konkrétní okolnosti a souvislosti takového jednání. Zákon záměrně používá pojem následek „zřejmě stejně závažný“, z důvodu, aby podmínky krajní nouze nebyly vykládány příliš úzce.

Za zřejmě stejně závažný způsobený následek je považován takový následek jako ten, který hrozil, jestliže je způsoben na zájmu, který je stejně významný jako zájem, který osoba ve stavu krajní nouze bránila, přičemž takový následek má stejnou intenzitu jako hrozící následek, nebo je i při dotčení rozdílných zájmů svou povahou a intenzitou srovnatelný s následkem, který hrozil.

Za závažnější následek se potom považuje takový následek, který se dotýká stejně významného společenského zájmu, ale má větší intenzitu než hrozící následek a nebo se dotýká zájmu společensky významnějšího a v porovnání s hrozícím následkem má alespoň rovnocenný význam.

Pořadí chráněných zájmů není dáno a nemusí být vždy jednoznačné. Podle názoru J.Kuchty by připravovaná rekodifikace hmotného trestního práva mohla vytvořit hierarchii zájmů z pohledu potřeby jejich ochrany, a to formou zvláštní systemizace zvláštní části trestního zákona. Na prvním místě by samozřejmě měly stát zájem na ochraně života a zdraví následované svobodu a lidskou důstojností, dále zájem na ochraně rodiny a mládeže, ochrana majetku, zájem na ochraně státního zřízení a pořádku ve věcech veřejných.⁶⁹ Podle názoru J.Jelínka zdraví a svoboda má

⁶⁹ J.Kuchta – Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona, Praha, 2003, Trestněprávní revue, roč.2/2

zpravidla vyšší hodnotu než majetek. Svoboda má vyšší hodnotu než čest. Ovšem vždy je třeba mít na zřeteli intenzitu ohrožení chráněného zájmu.⁷⁰

Jako příklad je možno uvést skutečnost, kdy nepatrné ublížení na zdraví, kterým se odvrací nebezpečí značné škody na majetku, může být následkem méně závažným než který hrozil, a to i přes skutečnost, že zdraví osob má vyšší hodnotu než majetek.

Podmínku proporcionality nespĺňuje jednání osoby (pachatele), který zachraňuje vlastní život tím, že usmrtí někoho jiného. Tato podmínka však může být splněna v případě, kdy pachatel obětováním jednoho lidského života zachrání životy více lidí. (viz R 20/1982).

Z uvedeného vyplývá, že záchrana jednoho lidského života obětováním jiného lidského života nespĺňuje podmínku proporcionality krajní nouze a je tudíž protiprávní.

Hodnocení úměrnosti následků jednání v krajní nouzi je potřebné dále provádět i podle výše škody, která hrozí chráněným zájmům a rovněž podle stupně pravděpodobnosti, že škoda vznikne.

Dále obecně platí, že k záchraně skupinových zájmů mohou být obětovány jiné méně významné skupinové zájmy nebo i významnější zájmy individuální což platí i naopak, že k ochraně zájmu jednotlivce může být obětován i méně významný zájem skupinový.

O krajní nouzi nepůjde v těch případech, kde by nebezpečí odvracel ten, jenž je povinen ho snášet. Jedná se například o lékaře i ošetřovatele v nemocnici, vojáka ve válce, hasiče při likvidaci požáru, policistu při výkonu služby (například odmítne zasáhnout na ochranu života občana s tím, že sám jeho život je ohrožen). Současná právní teorie a praxe nepřipouští ani pomoc v krajní nouzi, tj. pro případy, kdy by takové nebezpečí odvracela osoba od něho odlišná.

Nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem musí reálně přímo nebo bezprostředně hrozit.

Vedle reálného nebezpečí je možné se setkat s tzv. putativní (domnělou) krajní nouzí, kdy jednající se mylně domnívá, že jsou splněny všechny podmínky krajní nouze zákonem požadované. Tento stav by se posuzoval podle zásad o pozitivním

---

⁷⁰ J. Jelínek – Trestní právo hmotné, obecná část, Praha, 2004

skutkovém omylu. Je rovněž možné, aby jednatel nevěděl, že podmínky krajní nouze jsou splněny a jednal by, potom by se jednalo o negativní skutkový omyl. V takovém případě by mohl být postížen za nezpůsobilý pokus konkrétního trestného činu.

4.1.8. Vybočení (exces) z mezí krajní nouze

O případy excesu z krajní nouze jde tehdy, jestliže některé podmínky krajní nouze zde byly a uvedený stav se krajní nouzi velmi blížil, ovšem podmínky krajní nouze nebyly splněny úplně ve všech ohledech.

V takovém případě se uplatní ustanovení § 33 písmeno f) trestního zákona, podle kterého je polehčující okolností spáchání trestného činu při odvracení útoku nebo jiného nebezpečí, aniž by byly splněny podmínky krajní nouze.

Teorie a praxe v současnosti rozlišuje následující excesy z mezí krajní nouze:

- (a) tzv. intenzivní exces, kdy způsobený následek byl zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten který hrozil
- (b) tzv. extenzivní exces, kdy jednání v krajní nouzi bylo provedeno v době, kdy nebezpečí přímo nehrozilo, bylo tudíž provedeno předtím nebo až potom
- (c) nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, tj. s méně závažnými následky
- (d) byla tu povinnost nebezpečí snášet.

4.1.9. Nová právní úprava krajní nouze

Dle navrhovaného znění ustanovení krajní nouze jako okolnosti vylučující protiprávnost, by mělo dojít ke zpřesnění doplněné definice tohoto institutu v ustanovení § 28 trestního zákona. Podle navrhovaného znění definice krajní nouze je potřeba vyloučit použití krajní nouze u osob, které jsou povinny nebezpečí snášet, například z titulu výkonu svého povolání nebo postavení, ošetřovatel v nemocnici nebo voják ve válečném konfliktu). Taková povinnost je konkrétnímu okruhu osob uložena na základě zvláštních právních předpisů, a tyto osoby se jí nemohou vyhýbat s ohledem na potřebu své vlastní ochrany.

Podrobněji se této problematice věnuji v odstavci 3.2., konkrétně v bodě 3.2.3. této rigorózní práce.

4.1.10. Porovnání institutu nutné obrany a institutu krajní nouze

Podstata obou zmíněných institutů je shodná, o čemž svědčí i jejich postavení v trestním zákoně.

Oba dva trestněprávní instituty jsou vzájemně spjaty a do určité míry se i vzájemně prolínají.

J.Kuchta a V.Kratochvíl analýzou obou institutů okolností vylučujících protiprávnost dospěli k vymezení následujících shodných znaků:

- (1) oba instituty jsou společensky prospěšné, neboť vylučují společenskou nebezpečnost, protiprávnost i trestnost
- (2) oba instituty se snaží bránit oprávněné zájmy a vyřešit konflikt chráněných zájmů, dochází při nich ke konfliktu dvou protichůdných zájmů, které je třeba řešit preferencí jednoho společenského zájmu na úkor toho druhého, smyslem obou institutů, je ochrana individuálních a společenských zájmů, u nutné obrany k tomu ještě vystupuje do popředí prosazení se práva proti bezpráví
- (3) okruh chráněných zájmů je stejně vymezen u obou institutů a je dán rámcem §1 trestního zákona
- (4) nutná obrana proti jednání v krajní nouzi je nepřipustná a totéž platí i naopak
- (5) oba dva zmíněné instituty jsou právem a nikoliv povinností občana (až na výjimky zmíněné v této práci §167, §168, §207, §208 trestního zákona
- (6) rovněž u obou institutů nejsou omezeny subjekty nutné obrany a krajní nouze, existují pouze určité skupiny osob, které jsou v nutné obraně a krajní nouzi povinny jednat bez ohledu na nebezpečí hrozící jejich vlastní osobě.

Stejní autoři vymezili i okruh rozdílů mezi oběma zmíněnými instituty :

- (1) nutná obrana je přípustná výhradně proti protiprávnímu útoku fyzické osoby, pramenem nebezpečí v krajní nouzi mohou být i jiné skutečnosti (přírodní síly, selhání techniky, fyziologické procesy v lidském těle)
- (2) u nutné obrany je obranné jednání zaměřeno od samého počátku proti útočníkovi samotnému, a jemu je také způsobena škoda, u krajní nouze se jedná proti třetí osobě, která se na nebezpečí, které se odvrací nepodílí ani jej nezavinila a často také nebývá ani fyzicky přítomna na místě jednání, z tohoto

důvodu také trestní zákon klade na krajní nouzi daleko přísnější měřítko než na nutnou obranu

- (3) krajní nouze vyžaduje subsidiaritu jednání, způsobení škody se připouští pouze tehdy, nebylo-li možno nebezpečí odvrátit jinak, bez způsobení škody, oproti tomu u nutné obrany je možno se bránit ihned, není třeba brát na útočníka takové ohledy jako v krajní nouzi, a dále je možné útočnickovi způsobit škodu, i když existoval i způsob odvrácení útoku, při kterém nemusely být porušeny zájmy útočníka
- (4) u obou zmíněných institutů je odlišně konstruován požadavek proporcionality, u krajní nouze je proporcionalita vyžadována, následek nebo škoda způsobená v krajní nouzi musí být menší než které hrozily, u nutné obrany se vyžaduje přiměřenost, přičemž je možno útočnickovi způsobit škodu i větší, než ta která od něho hrozila a to až do hranice „zcela zjevné nepřiměřenosti“
- (5) pokud jde o náhradu škody, u nutné obrany, pokud obránce dodrží podmínky nutné obrany, nenahrazuje útočnickovi jemu vzniklou škodu, při krajní nouzi hradí jednájící v krajní nouzi způsobenou škodu v případě, kdy nebezpečí vzniklo jeho zaviněním.⁷¹

4.2. Oprávněné použití zbraně jako další okolnost vylučující protiprávnost

Oprávněné použití zbraně je důvodem vylučující protiprávnost a nebezpečnost činu pro společnost. Jedná se o třetí případ okolnosti vylučující protiprávnost, která je výslovně upravena stávajícím trestním zákonem.

Podle stávající právní úpravy je znění ustanovení § 15 trestního zákona následující: „Trestný čin nespáchá, kdo použije zbraně v mezích zmocnění příslušných zákonných předpisů.“

Připravovaná rekonstrukce trestního práva hmotného by se úpravy institutu oprávněného použití zbraně neměla dotknout a měla by být převzata v současné podobě.

---

⁷¹ V. Kratochvíl a kol. – Trestní právo hmotné, obecná část, Brno, Masarykova univerzita, 2003

Důvody a rozsah možnosti použít zbraně jsou uvedeny v předpisech, které upravují postavení určitých kategorií osob (např. policisté, vojáci, strážníci, vězeňská a justiční stráž apod.), tj. příslušníků ozbrojených sil a složek.

Obvykle postavení příslušníků ozbrojených sil a složek a v této souvislosti i oprávnění použít zbraň upravuje příslušný zákon, ale úprava může být dána i podzákonnou právní normou vydanou v mezích stanovených zákonem pro činnost ozbrojených složek, které použití zbraně může konkretizovat. Tyto podzákonné normy ovšem nemohou stanovit mírnější podmínky pro použití zbraně, než ty které stanoví zákon, ale mohou je upřesnit a tím podmínky jejich použití tím ještě více zúžit.

Pokud jde o současnou zásadní zákonnou právní úpravu, upravující postavení ozbrojených složek jedná se zejména o následující právní předpisy:

- zákon č.283/1991 Sb. o Policii ČR
- zákon č.553/1991 Sb. o obecní policii
- zákon č.555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční stráži ČR
- zákon č.13/1993 Sb. celní zákon
- zákon č.219/1999 Sb. o ozbrojených silách ČR
- zákon č.124/1992 Sb. o Vojenské policii
- zákon č.67/1992 Sb. o Vojenském obranném zpravodajství
- zákon č.288/1995 Sb. o střelných zbraních a střelivu
- zákon č.154/1994 Sb. o Bezpečnostní informační službě

Od příslušníků ozbrojených sil a složek se vyžaduje, aby odvraceli útoky na právem chráněné zájmy, přičemž tyto osoby jsou k tomu v mezích právních předpisů povinny. Současně jsou tito příslušníci povinni, aby snášeli a odvraceli zvýšené nebezpečí, které je spojeno s odvracením útoků na chráněné zájmy a je důvodem pro poskytnutí jejich účinnější právní ochrany.

Pod pojmem „použití zbraně“ se rozumí zacházení se zbraní takovým způsobem, k němuž je určena (střelná zbraň ke střelbě, bodná zbraň k bodání, sečná k sekání apod.). Kdyby se zbraň použila jiným způsobem, posuzovala by se potom jako použití donucovacího prostředku.

Co se rozumí pod pojmem „zbraň“ stanoví zvláštní právní předpisy. Pojem zbraň je však definován různě, ale obecně lze tento pojem charakterizovat tak, že za zbraň je nutno považovat zbraň v technickém slova smyslu. Trestní zákon v ustanovení § 89

odstavec 5 trestního zákona definuje jako „cokoli, čím je možno učinit útok proti tělu důraznějším, pokud z jednotlivých ustanovení nevyplývá něco jiného.“ Podle zvláštních zákonů výše uvedených je pojem „zbraně“ tudíž užší než podle definice uvedené v trestním zákoně. Trestní zákon rovněž nerozlišuje zbraně na soukromé a služební, přičemž některé zvláštní zákony, například zákon o obecní policii hovoří výhradně o zbrani služební.

Oprávnění použít zbraň je v příslušných právních předpisech, na které trestní zákon odkazuje vázáno na konkrétní a přesné podmínky.

Všem výše uvedeným příslušným právním předpisům je společné to, že z oprávnění použít zbraň, nelze bez dalšího dovozovat, že osoba takto oprávněná může osobu vůči které zakročuje usmrtit.

Pokud lze podmínky, za kterých mohou oprávněné osoby použít zbraň obecněji definovat, lze říci, že tyto podmínky jsou ve většině případů konkretizací principu nutné obrany v různých modifikacích. Specifickou podmínkou je ta skutečnost, že se k principu nutné obrany požaduje subsidiarita, tzn., že oprávněná osoba před použitím zbraně musí vyčerpat mírnější donucovací prostředky vůči osobě, proti které zasahuje (například výzvu, varovný výstřel, střelba do končetin mimo ohrožení životních funkcí). Dalším principem oprávněnosti použití zbraně je přiměřenost, přičemž proti některým osobám je zakázáno zbraň použít, tj. proti dětem, těhotným ženám, starým osobám).

V této souvislosti je nutné podotknout, že osoby, které vlastní střelné zbraně na základě zbrojního pasu k ochraně individuálních zájmů je mohou použít na základě splnění podmínek nutné obrany dle ustanovení § 13 trestního zákona.

4.3. Další okolnosti vylučující protiprávnost, které nejsou výslovně upraveny trestním zákonem

Jak již bylo na jiném místě této práce naznačeno, současná právní nauka a praxe kromě zákonem výslovně upravených okolností vylučujících protiprávnost uznává ještě další případy vyloučené protiprávnosti. Z tohoto pohledu katalog okolností vylučujících protiprávnosti není uzavřen.

Jedná se zejména o svolení poškozeného a dále výkon dovolené činnosti spojené s určitým nebezpečím (zejména v souvislosti s výkonem povolení lékaře a výkonu sportu). V některých případech právní nauka zmiňuje i případy výkonu práva nebo povinnosti jako jsou například vzetí do vazby, plnění závazného rozkazu příslušníky ozbrojených sil, některé úkony v rámci exekucí atd.).

4.3.1. Svolení poškozeného

Svolením poškozeného se čin, který by byl jinak nedovoleným zásahem do práv poškozeného, stává činem dovoleným. Rozdíl oproti ostatním institutům této kapitoly, je ten, že svolení poškozeného nemusí být ani společensky prospěšné.

Pokud jde o institut „Svolení poškozeného“ vylučuje protiprávnost za splnění několika následujících podmínek

- (a) jde o zájmy jednotlivce, o kterých může rozhodovat sám a jejich porušení se netýká zájmů společnosti
- (b) svolení je učiněno vážně, srozumitelně, dobrovolně, zastoupení v těchto případech se nepřipouští
- (c) svolení musí být dáno osobou, která je o takovém úkonu poučena a která je schopna z hlediska platných právních předpisů takový právní úkon učinit
- (d) svolení poškozeného musí být dáno před činem nebo nejpozději současně s činem.

Podle současné právní nauky svolení nemusí být dáno výslovně, ale musí existovat v okamžiku činu. Souhlas daný po činu výhradně nevylučuje trestní odpovědnost, ale může svědčit ve prospěch nižší úrovně stupně společenské nebezpečnosti.

Pokud jde o specifikace okruhu individuálních zájmů, se kterými je jednatel oprávněn disponovat v rozsahu zákonem vymezeném, jedná se zejména o některé vybrané trestné činy majetkové. Svolení poškozeného se dále nejvíce dotýká oblasti osobnostních práv poškozeného, tj. zásahu do oblasti osobní svobody, cti (například u trestného činu pomlavy § 206).

Svolení poškozeného není možné uplatnit u trestných činů proti životnímu prostředí nebo proti pořádku ve věcech veřejných (není naplněna podmínka (a) výše uvedená). Stejně tak není možné svolení poškozeného u trestných činů proti životu, výjimku může tvořit souhlas pacienta k některým lékařským zákrokům, jsou-li

v souladu s uznávanými lékařskými postupy a v souladu s lékařskou etikou a dále některé lékařské zákroky v souladu se zákonem č.285/2002 (transplantační zákon). Podle současné právní praxe (*R 6/1998 Sb.soud.roz.*), pokud se obviněný a poškozený dohodli na vzájemném úmyslném usmrcení jeden druhého, jako způsobu dobrovolného odchodu ze života, potom dohodnuté jednání obviněného, jehož následkem byla smrt poškozeného, naplňuje znaky trestného činu vraždy podle ustanovení § 219 trestního zákona a nikoli znaky trestného činu účasti na sebevraždě podle § 230 trestního zákona. Uvedené okolnosti činu, zejména svolení poškozeného mohou v konkrétním případě mít význačný vliv na stupeň nebezpečnosti činu pro společnost a spolu s dalšími okolnostmi svědčícími ve prospěch obviněného mohou být důvodem pro použití institutu mimořádného snížení trestu odnětí svobody dle § 40 odstavec 1 trestního zákona.

Pokud jde o svolení poškozeného v kontextu se široce diskutovanou euthanasií (tj.usmrcení jiného na žádost a ze soucitu k němu), podle stávající trestněprávní úpravy by se jednalo o naplnění trestného činu vraždy (§ 219 TrZ) nebo účasti na sebevraždě (§ 230 TrZ).

V této souvislosti je ovšem nezbytné se zmínit o tom, že stávající trestní zákon v konkrétním případě nehovoří, na rozdíl od právní úpravy některých zemí, kde euthanasie naplňuje znaky privilegovaných skutkových podstat. Absence privilegovaných skutkových podstat jako je usmrcení na žádost a ze soucitu způsobuje, že jsou dány omezené možnosti individuálně posoudit tak specifické a rozporuplné jednání. V případě, že se bude posuzovat konkrétní případ s ohledem na stupeň jeho společenské nebezpečnosti pro společnost, že možné připustit, že bude jen nepatrný vzhledem ke všem okolnostem daného případu. V takových případech se domnívám, že bude možno uvažovat i o upuštění od potrestání v souladu s ustanovením § 24 trestního zákona.

Jak již bylo zmíněno výše, podle současného trestního zákona je možno čín lékaře, který provádí euthanasií posuzovat jako účast na sebevraždě. Zatímco logicky trestní zákon nepostihuje jednání sebevraha, postihuje jednání osoby, která má na sebevraždě účast. Účástí se rozumí jednání pachatele, který jiného k sebevraždě pohne nebo jinému k sebevraždě pomáhá, přičemž pomocí se rozumí opatřování prostředků, odstraňování překážek, včetně psychické pomoci. Pomocí se rovněž rozumí i úmyslné ponechání jedu v dosahu pacienta.

Rovněž považují za nezbytné se na tomto místě zmínit o tom, že jednání osoby spočívající v neposkytnutí potřebné pomoci tomu, kdo je v nebezpečí smrti nebo jeví známky vážné poruchy zdraví i když je podle povahy svého zaměstnání povinen takovou pomoc poskytnout (lékař, jiný zdravotnický pracovník) jeví znaky trestného činu neposkytnutí pomoci dle ustanovení § 207 odstavec 2 trestního zákona a odpovídá tomu i vyšší trestní sazba oproti skutečnosti pokud se takového jednání dopustí běžný občan (§ 207 odstavec 1 trestního zákona). Podle zmíněného ustanovení § 207 odstavec 2 trestního zákona by byl ovšem lékař trestán pouze v případě, že by nedošlo ke vzniku žádných následků na životě a zdraví osoby, které potřebnou pomoc neposkytnul. V opačném případě, tj. kdyby došlo v důsledku neposkytnutí potřebné péče ze strany lékaře ke smrti nebo ke zhoršení zdravotního stavu, byl by lékař odpovědný za trestný čin vraždy nebo ublížení na zdraví. Ustanovení § 55 odstavec 2 zákona č.20/1966 Sb. ve znění pozdějších předpisů o zdraví lidu, ukládá zdravotnickým pracovníkům povinnost poskytovat neprodleně první pomoc každému, jestliže by bez této pomoci byl ohrožen jeho život nebo vážně ohroženo zdraví za podmínek tímto zákonem dále stanovených.

Jak je zmíněno v jiné části této práce (odstavec 3.2.), zamýšlená novela trestního zákona měla přinést do systému trestných činů privilegovanou podstatu trestného činu Usmrcení na žádost (§ 115 návrhu novely trestního zákona). K přijetí novely trestního zákona ke dni odevzdání této práce však zákonodárci nedošlo.

Pokud se pachatel činu domnívá omylem, že poškozený k takovému činu svolení dal, nemůže se jednat o úmyslný trestný čin, ale pouze o nevědomě nedbalostní trestný čin, v některých případech podle okolností by mohl být takový pachatel i beztrestný. Pokud by pachatel v době spáchání činu věděl, že nebyl poškozeným dán souhlas, ale spoléhá na to, že by svolení poškozeného získal, takový případ by se posuzoval na základě vědomé nedbalosti pokud jde o formu zavinění.

Rozsáhlá rekodifikace trestního práva hmotného svolení poškozeného zahrnuje v ustanovení § 30 do katalogu okolností vylučujících protiprávnost. Další komentář je návrhu rekodifikované úpravy institutu „Svolení poškozeného“ se nachází v odstavci 3.2., bodu 3.2.4. této práce.

4.3.2. Dovolené riziko

Dovolené (nebo také přípustné) riziko je okolností vylučující protiprávnost, která není současnými právními předpisy upravena, ale bezesporu má své místo ve výčtu okolností vylučujících protiprávnost. O dovoleném riziku se uvažuje v souvislosti s nebezpečností některých vysoce společensky ceněných činností, zejména v oblasti vědy, výzkumu, lékařství, specifických odvětví hospodářství jako je například činnost jaderných elektráren apod.

Podle J.Kuchty tzv.přípustné či dovolené riziko je všeobecně zařazováno do okolností vylučujících protiprávnost a má své místo tam, kde v důsledku provádění jinak prospěšných činností dojde v konkrétním případě k nechtěnému ale již předem kalkulovanému škodlivému následku.⁷²

Institut „dovoleného rizika“ podle současné právní nauky vylučuje protiprávnost za podmínky, že takové riziko sleduje společensky prospěšný zájem jako je například odstranění hrozícího nebezpečí, dosažení vědeckého pokroku, rozvoje výroby, dosažení nových objevů v medicíně apod. Musí platit, že situace, která podstupuje takové riziko je důkladně jednajícím zvážena a je jím hodnocena v souladu s nejnovějšími vědeckými poznatky.

Dalším předpokladem pro aplikaci takové okolnosti vylučující protiprávnost je pravděpodobnost vzniku relativně malé škody, která je podstatně menší než pravděpodobnost dosažení sledovaného cíle.

V případě, dovoleného rizika v medicíně je další podmínkou vyloučení protiprávnosti dobrovolné podstoupení takového rizika a plná informovanost pacienta o tom, že existuje možnost takového rizika.

Základní rozdíl mezi institutem „rizika ve výrobě a výzkumu“ a institutem „krajní nouze“ je ten, že nebezpečí u rizika nemusí bezprostředně hrozit jako je tomu u krajní nouze. Stejně jako u krajní nouze se vyžaduje podmínka subsidiarity neboli podpůrnosti, tj., že nebezpečí nebylo možno za daných okolností odvrátit jinak.

Podle některých autorů stupeň dovoleného rizika musí odpovídat očekávanému společensky užitečnému prospěchu. Tento stupeň rizika je určován třemi hledisky: (i)

tím, co je ohroženo, (ii) rozsahem hrozící poruchy a (iii) pravděpodobností takové poruchy.⁷³

Dovolené riziko bývá omezováno požadavkem, aby hrozící škoda nebyla velká, zvláště aby nebyl ohrožen život nebo zdraví lidí. Jak uvádějí zmínění autoři, jde-li o mimořádně významné cíle, setkáváme se v praxi i s hrdinským nasazením života. Je třeba, aby ohrožený člověk jednal zcela dobrovolně a byl o hrozícím nebezpečí plně informován. Jak je již zmíněno výše, platí zásada, že pravděpodobnost škody musí být podstatně menší než pravděpodobnost očekávaného společenského užitku.

Pravidlem je, že jde o pouhé ohrožení, přičemž krajní nouze je již o něco dále, neboť v zájmu záchrany jedněch zájmů se jiné zájmy přímo poškodí nebo ohrozí.

Jsou-li dodrženy podmínky stanovené pro „dovolené riziko“, potom je riskantní jednání dovoleno a nestává se protiprávním ani tehdy, když riziko přeroste ve škodu. U krajní nouze je ovšem nutné zachovat podmínku, že způsobená škoda není zřejmě stejná nebo ještě větší než hrozila.

Kriteria pro posuzování oprávněnosti rizik rozpracovalo zejména obchodní právo a právo medicínské. V současné době je také v této oblasti nejaktuálnější problematika transplantace lidských orgánů, genetické a jiné medicínské výzkumy a jejich možnosti aplikace v praxi a dále problematika tzv. obchodních rizik. Vzhledem k tomu, že v současné době doposud nebyla přijata nová právní úprava rekodifikovaného trestního zákona, která počítá s konkrétní úpravou, jednotlivé případy dovoleného rizika se posuzují restriktivním výkladem skutkových podstat a používáním materiálních prvků trestného činu.

Poprvé se trestní zákon zmínil o riziku v rámci jeho novely v roce 2000, kdy do trestního zákona byla inkorporována nová skutková podstata trestného činu - §256c odstavec 1, písmeno e) trestný čin předlužení, podle kterého bude podle uvedeného ustanovení trestního zákona potrestán ten, kdo si byť z vědomé nedbalosti způsobí předlužení tím, že učiní nad rámec obvyklého podnikatelského rizika obchod nebo operaci, která nenáleží k jeho pravidelné podnikatelské činnosti nebo je v hrubém poměru k jeho majetkovým poměrům.

---

⁷² J.Kuchta – Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona, Praha, 2003, Trestněprávní revue, ročník 2, číslo 2
⁷³ O.Novotný, A.Dolenský, J.Jelínek, M.Vanduchová – Trestní právo hmotné, obecná část, Praha, 1995

V této souvislosti je ovšem nutno dodat, že pojem podnikatelské riziko je velmi neurčitý, zákonem není nijak vymezen. K tomuto ustanovení nejsou zatím ani známy žádné judikáty, či jiná aplikace z praxe, které by dopomohly k bližší specifikace uvedeného termínu.

Základní podmínky pro naplnění dovoleného rizika jsou definovány zejména

- (a) vysoce společensky prospěšné zaměření rizika plynoucí z jednání,
- (b) subsidiarita, tzn., že výsledků a prospěchu nelze bez rizika dosáhnout nebo jen za neúměrně vyšších nákladů,
- (c) určitý poměr mezi možným ziskem a ztrátou,
- (d) optimální informovanost a postup *lege artis*,
- (e) zákaz riskovat s lidskými životy,
- (f) vymezený okruh oprávněných přijímat riziková rozhodnutí,
- (g) soulad s požadavky právních norem,
- (h) požadavek hodnotit rizika *ex ante*, nikoliv *ex post*.⁷⁴

Současný platný právní řád ukládá zdravotníkům resp. zdravotnickým zařízením na základě ustanovení § 11 a § 69 zákona č.20/1966 o péči o zdraví lidu, povinnost poskytovat služby „v souladu se současnými poznatky lékařské vědy“ na nejvyšší úrovni. Lékaři a ostatní zdravotničtí pracovníci jsou povinni vykonávat svoji profesi „*lege artis*“. Tento požadavek je upraven v ustanovení ve zmíněném zákonu o péči o zdraví lidu (ve znění čtených novel), kde jsou vymezeny úkoly pracovníků ve zdravotnictví, podmínky pro výkon zdravotnických povolání, výchova, výuka a další vzdělání. Podle ustanovení § 55 odstavec 2 písmeno a) zákona č.20/1966 Sb. je každý zdravotnický pracovník povinen vykonávat svoje povolání v rozsahu a způsobem, pro něž zásady určuje Ministerstvo zdravotnictví ve spojení s ostatními profesními organizacemi.

Postup *lege artis* je v podstatě dosažení souladu mezi tím jakým způsobem a v jakém rozsahu je lékařská péče poskytována a dále tím, na jaké úrovni jsou současné poznatky vědy v době, kdy je vydán závazný metodický list nebo pokyn.

Je zřejmé, že v důsledku tempa rozvoje vědy a výzkumu není možné požadavky na lékařskou péči kodifikovat v obecně závazných právních předpisech. Co je postupem *lege artis* je tudíž určováno odbornými a vědeckými fóry, odbornou literaturou,

---

⁷⁴ V.Kratochvíl a kol. – Trestní právo hmotné, obecná část, Brno, Masarykova univerzita, 2003

metodickými návody. Odborné lékařské postupy se zveřejňují v metodických listech a pokynech, které mají závazný obsah a které následně určují, který postup je lege artis a který nikoliv. Samozřejmě, že některé požadavky na zachovávání konkrétních postupů jsou natolik závažné, že je ovšem nezbytné je zachytit obecně závaznými právními předpisy (oblast genetiky, imunologie apod.).

Obecně platí, že lékař nejedná v rozporu s lege artis, pokud v rámci svého medicínského postupu zvolí kteroukoliv ze současných uznávaných metod. Dále platí, že každý lékař je povinen poskytovat služby takové úrovně, odpovídající konkrétní funkci a dosažené odbornosti. Souhrnně zabezpečuje dosažitelnou úroveň péče lege artis v plné šíři zdravotnická soustava jako komplexní systém odstupňovaných, hierarchicky uspořádaných institucí postupně širší a hlubší odbornou kompetencí na vyšších článcích.⁷⁵

Pojem „lege artis“ je pojem nepřesný, neboť žádná právní norma přesně nestanoví konkrétní postup lékaře na základě současných lékařských poznatků

Nově navrhovaná rekodifikace trestního práva hmotného přináší do systému trestního zákona i nový institut okolnosti vylučující protiprávnost – „Připustné riziko ve výrobě a ve výzkumu“ v ustanovení § 31 návrhu trestního zákona. Podrobnější výklad tohoto institutu je podán v ustanovení odstavce 3.2., bodu 3.2.5. této práce.

4.3.3. Výkon práv a povinností

Obecně platí zásada, že plnění povinností vyplývajících ze zákona, soudního rozhodnutí či rozhodnutí jiného státního orgánu nemůže být trestným činem. Například omezení osobní svobody v rámci trestního řízení nemůže být při splnění zákonem (trestním řádem) požadovaných podmínek trestným činem.

Povinnost k určitému jednání je dána v některých případech přímo zákonem a dalších případech musí být konkretizována, takovým případem konkretizace zákonné povinnosti je například rozkaz.

Pokud jde o **plnění rozkazu**, které je v některých názorech rovněž posuzováno jako okolnost, která vylučuje protiprávnost, platí zásada, že za rozkaz odpovídá ten, kdo ho vydal. Předpokládá se, že výslovný rozkaz k tomu zmocněné osoby, vydaný v rámci předpisů, není nebezpečný pro společnost.

---

⁷⁵ M. Miřihner-Vztah mezi přípustným rizikem a postupem lege artis, Praha, 1997, Zdravotnictví a právo, č.7-8

Pokud se podřízený domnívá, že rozkaz nebo pokyn jeho nadřízeného je v rozporu s právními předpisy je povinen upozornit na to nadřízeného. Pokud ovšem přesto nadřízený trvá na splnění rozkazu, je podřízený povinen jej splnit. Podřízený potom nemůže být odpovědný za trestný čin takto spáchaný, ale odpovědný jako nepřímý pachatel bude ten, kdo takový závazný rozkaz vydal.

Některé právní předpisy výslovně stanoví, že vydaný rozkaz není závazný. Jedná se například ustanovení § 28 odstavec 2 zákona č.186/1992 Sb. o služebním poměru příslušníků Policie ČR, kdy je policista povinen odepřít splnění rozkazu nadřízeného, jestliže by jeho splněním spáchal trestný čin.

Rozkaz, který je zřejmě zločinný i bez výslovného ustanovení není závazný.

Výkon práva není trestným činem, například výkon rodičovských práv vyplývajících ze zákona o rodině.

S výkonem práva je úzce spjat **výkon povolání nebo zaměstnání**, které mohou být další okolností vylučující protiprávnost. Při některých povolání se počítá s určitým nebezpečím pro právem chráněné zájmy. Zvláštní právní předpisy u takových povolání potom specifikují opatření, v jejichž rámci se připouští možnost vzniku nebezpečí, ale současně se sleduje cíl maximálně omezit možnost vzniku nebezpečí. Pokud například lékař postupuje v souladu s vědecky uznávanými postupy a v souladu s lékařskou etikou (tj. v souladu s lege artis) nepůjde o trestný čin, pokud nemocný pacient zemře.

Pokud by lékař například pacientovi odoperoval část orgánu postiženého zhoubným nádorem v zájmu záchrany pacientova života a na základě současných vědeckých poznatků, nenaplnuje skutkovou podstatu trestného činu těžkého ublížení na zdraví (§ 222 trestního zákona), i když mu lékař způsobil újmu s trvalými následky (například pravidelná dialýza).

Novelou trestního zákona s účinností od 1.7.2002 byla do trestního zákona inkorporována nová skutková podstata trestného činu § 209a Nedovolené nakládání s tkáněmi a orgány. Podle této skutkové podstaty se dopustí trestného činu ten, kdo v rozporu se zvláštním právním předpisem, tj. zákonem č.285/2002 Sb. o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (tzv.transplantační zákon) provede z těla mrtvého člověka odběr tkáně nebo orgánu, nebo ten, kdo v úmyslu obohatit sebe nebo jiného nakládá s odebranou lidskou tkání

nebo odebraným lidským orgánem v rozporu s výše zmíněným zvláštním právním předpisem.

Podle ustanovení § 23 zákona č.20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu ve znění pozdějších právních předpisů je možno každý vyšetřovací nebo léčebný úkon provádět pouze se souhlasem pacienta. Pacient dává svůj souhlas lékaři buď ústně nebo písemně (hovoříme o písemném pozitivním reversu, jenž je součástí lékařské dokumentace).

Rozsáhlá připravovaná rekodifikace trestního práva hmotného, pokud bude Parlamentem ČR přijata, přinese nové skutkové podstaty trestných činů, které jsou reakcí na aplikaci nejnovějších poznatků vědy a techniky zejména v oblasti lékařství, genetiky apod., a které doposud nebyly trestnímu právu známy a jsou označeny jako „Trestné činy související s neoprávněným odběrem a nakládáním s lidskými tkáněmi a orgány, lidským embryem a lidským genomem a s nedovolenými zákroky do genetické výbavy lidské bytosti“.

Jedná se o následující skutkové podstaty trestných činů:

- (a) Neoprávněné odebírání tkání a orgánů (§ 137 TrZ)
- (b) Nedovolené nakládání s tkáněmi a orgány (§138 TrZ)
- (c) Odběr tkáně, orgánu a provedení transplantace za úplatu (§139 TrZ)
- (d) Klonování lidské bytosti (§140 TrZ)
- (e) Nedovolený zásah do genetické výbavy lidské bytosti (§141 TrZ)
- (f) Nedovolené nakládání s lidským embryem a lidským genomem (§ 142 TrZ)

Závěr

Dle mého názoru každý moderní právní stát využívá institutu nutné obrany ve více či méně obměněné podobě jako součást trestního práva a současně i jako stabilní pilíř právní nauky, neboť ochrana života, zdraví, bezpečnosti a oprávněných zájmů občanů je významným úkolem každého moderního vyspělého demokratického právního státu.

Trestní právo, které významnou měrou přispívá k ochraně práv svých občanů využívá kromě represivních prostředků daných tím kterým právním řádem, rovněž tak i prostředky preventivní. Stát prostřednictvím svých orgánů (orgánů činných v trestním řízení) je povinen bránit páchání trestné činnosti a přispívat k zamezování rozmachu a zvyšování kvalifikovanosti páchané kriminality. Stát ovšem ze zřejmých důvodů není schopen vždy kvalifikovaně zasáhnout na obranu práv jednotlivých občanů. V takových případech nastupuje nutná obrana jako zákonem daná možnost jednotlivce zasáhnou na obranu svých zákonem chráněných zájmů, které jsou jednáním útočníka porušeny nebo bezprostředně ohroženy, přičemž je zjevné, že hrozí újma na těchto společensky chráněných zájmech.

Je nutné než souhlasit s A.Dolenským, který se problematikou nutné obrany jako okolnosti vylučující protiprávnost velmi detailně zabýval a z jehož poznatků jsem ve své práci nesčetněkrát čerpala, že nastavení šíře nutné obrany je otázkou do jisté míry politickou, neboť odráží charakter státního režimu a do jisté míry je i otázkou odborně kriminologickou.

Z nedávné historie je známa doba, kdy stát realizoval pevnou veřejnou (státní) moc, meze a pojetí nutné obrany byly určeny v daleko užším rozsahu než je tomu v posledních letech. Státní moc tehdy de facto nutnou obranu omezovala a tomuto politickému požadavku uzpůsobila i pojem a chápání nutné obrany.

Liberální, demokratické společnosti mají naopak opačnou tendenci, a to ke širšímu pojetí mezí a rozsahu nutné obrany, tak jako k tomuto pojetí dospěla i současná česká právní úprava provedená novelou trestního zákona s účinností od 1.1.1994, kdy byly rozšířeny meze nutné obrany ve prospěch obránce, stejně tak i navrhované změny institutu nutné obrany obsažené v rozsáhlé rekodifikaci trestního práva hmotného, která ovšem zatím nebyla Parlamentem ČR přijata.

Podle mého názoru každá vyspělá demokratická společnost dbá na to, aby občané využívali institutu nutné obrany jakožto přirozeného práva člověka na svoji sebeobranu pro případ porušení jejich významných společností chráněných zájmů.

Domnívám se, že v posledních několika málo letech se situace pokud jde o vztah laické veřejnosti k využití nutné obrany podstatným způsobem zlepšil. Stále však jsou evidentní obavy mnoha lidí přistoupit k použití nutné obrany před útočníkem, neboť v myšlení lidí jsou hluboce zakořeněné mnohé mýty zejména o přípustnosti a přiměřenosti nutné obrany. I přes významný pozitivní posun je zřejmé, že mnozí občané se obávají, že pokud by jednali v nutné obraně a byli by pro ten případ úspěšní, vystavují se přesto nebo právě proto riziku hrozby jejich trestního stíhání a následného uložení trestu. V tomto ohledu stojí ještě před trestní politikou státu úkol pomoci překonávat strach, nerozhodnost a lhostejnost jednotlivců při uplatňování institutu nutné obrany, zejména zlepšením jejich informovanosti o této problematice.

Je nutné si uvědomit, že v moderních právních naukách stejně jako v té naší stávající jsou při realizaci institutu nutné obrany výrazně preferovány zájmy obránce nad zájmy útočníka, který po celou dobu nese odpovědnost za útok, který svým jednáním úmyslně zavinil a odpovídá jednoznačně za způsobení konkrétního protiprávního následku. Institut nutné obrany obranné jednání obránce tímto legalizuje a tím ho také zbavuje odpovědnosti za následek, který byl obranným jednáním obráncem způsoben.

Proto, aby institut nutné obrany mohl být úspěšně využíván a následně orgány činnými v trestním řízení, popřípadě soudy posuzován je nezbytné stanovit podmínky a meze nutné obrany právním řádem, tak aby obráncovo jednání bylo zákonem chráněné.

Již zmíněnou novelou trestního zákona provedenou zákonem č.290/1993 Sb. se občanům otevřela možnost, aby chránili své ohrožené zájmy vlastními silami, a pokud nepřekročí meze nutné obrany nastavené trestním zákonem neměli by se obávat postihu ze strany orgánů činných v trestním řízení, popřípadě soudů.

Dále považuji za nutné se zmínit o tom, že v posledních několika letech je zřejmý posun v rozhodování soudů pokud jde o případy realizace nutné obrany. Soudy, zejména potom soudy druhoinstanční se snaží jednotlivé případy obráncova jednání

v nutné obraně posuzovat v širším vymezení nutné obrany, s ohledem na objektivní i subjektivní okolnosti daného případu. Neméně důležitá je i činnost Nejvyššího soudu ČR, jenž přispěl k svými judikovanými soudními rozhodnutími ke kvalitativnímu zlepšení rozhodovací praxe soudů všech stupňů pokud jde o posuzování institutu nutné obrany.

Z mého pohledu se jedná se o velmi významnou a pozitivní skutečnost, která v konečném důsledku může vést k posílení právního vědomí jak odborné tak i laické veřejnosti.

V úplném závěru této práce si dovoluji vyjádřit svůj názor, že stávající právní úprava nutné obrany obsažená v ustanovení § 13 trestního zákona, zákona č.41/1961 Sb., tak i právní úprava institutu nutné obrany připravená a zpracovaná ve vládním návrhu novely trestního zákoníku, stejně tak jednotící stanoviska Nejvyššího soudu týkajících se institutu nutné obrany jsou dostatečným důkazem o tom, že se jedná o právní úpravu vyspělou, odrážející požadavky demokratické společnosti na zákonem vyjádřenou možnost každého jednotlivce realizovat svoji obranu vůči útočníkovi ohrožujícímu jeho zákonem chráněné zájmy, podle zásady formulované již na konci 19.století německou právní naukou, podle které „právo nemusí v žádném případě ustupovat bezpráví“, ovšem je nutno dodat za předpokladu, že je zákonem stanovena ta správná hranice takové obrany.

Seznam použité literatury

1. V. Kratochvíl a kolektiv – Trestní právo hmotné – obecná část, Brno, 2003, Masarykova universita
2. J. Jelínek a kolektiv – Trestní právo hmotné – obecná část, vydalo Linde, 2004
3. V. Kratochvíl a kolektiv – Trestní právo hmotné, obecná část, II.vydání, Brno, 1996, Masarykova universita
4. J. Kuchta – Nutná obrana, 1999
5. J. Kysela – Právo na odpor a občanskou spravedlnost, Brno, 1998
6. Z. Šámal, Púry, Rizman – Trestní zákon, komentář, Praha, 1998 3.vydání, C.H.Beck
7. Z. Šámal, Púry, Rizman – Trestní zákon, komentář, Praha, 2003 x.vydání, C.H.Beck
8. O.Jehlička -J.Švestka – M.Škárová a kol. – Občanský zákoník – komentář, Praha, C.H.Beck, 2002
9. V. Solnař – Základy trestní odpovědnosti, Praha, 1972, Academia
10. J. Jelínek, Z. Sovák – Trestní zákon a trestní řád, 1998, Linde Praha
11. O. Novotný a kolektiv – České trestní právo, obecná část, Praha, 1997, Codex
12. O. Novotný a kolektiv – Trestní právo hmotné, zvláštní část, Praha, 1992, Codex
13. O. Novotný, A. Dolenský, J. Jelínek, M. Vanduchová – Trestní právo hmotné, obecná část, Praha, 1995
14. V. Solnař – Trestní právo hmotné, Praha, 1947
15. J. Kallab – Trestní právo hmotné, část obecná i zvláštní, 1935, Praha, Melantrich
16. A. Miňčka – Trestní právo hmotné, část obecná i zvláštní, Praha, 1934
17. J. Prušák – Rakouské právo trestní, Praha, 1912
18. J. Lněnička – Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 trestního zákona), Bulletin advokacie, 1994, Praha, číslo 2
19. J. Lněnička – Nutná obrana ve Švédsku a u nás, Právní praxe, 1994, ročník 42, číslo 1
20. R. Fremr, P. Zelenka – K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona, Právní praxe, 1994, ročník 42, číslo 6

21. A. Dolenský – Přesouvá se někdy důkazní břemeno na obviněného?, Bulletin advokacie, 1995, číslo 6-7
22. A. Dolenský – Střílet nebo nestřílet?, Právní praxe v podnikání, 1997, Praha, ročník 6, číslo 2
23. A. Dolenský – Poznámka k diskusnímu příspěvku dr.Lněničky o § 13 tr.zákona, Bulletin advokacie, 1994, Praha, číslo 4
24. A. Dolenský, František Novotný – Nutná obrana a automatická obranná zařízení, časopis Trestní právo, 1998, Praha, ročník 3, číslo 1
25. A. Dolenský – Nová koncepce nutné obrany, Bulletin advokacie, 1994, Praha, číslo 1
26. A. Dolenský – Poznámky k rekodifikaci, časopis Trestní právo, 1996, Praha, č.11
27. A. Dolenský – Přiměřenost nutné obrany, Praha, 1969, Sborník k narozeninám V.Solnaře
28. A. Dolenský – Překročení hranic nutné obrany, Praha, 1993, Všehrd
29. P. Šámal – K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 trestního zákona o nutné obraně, Právní praxe, Praha, 1994
30. J. Teryngel – Novely trestních předpisů a oblast podnikání, Právní rádce, 1994, ročník 2, číslo 2
31. V. Kratochvíl – České trestní právo stále v pohybu, časopis Trestní právo, 1996, ročník I. číslo 4
32. J. Kuchta – Užitečná spolupráce, Časopis pro právní vědu a praxi, Brno, 1993, ročník 1, číslo 1
33. J. Kuchta – Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona, Trestněprávní revue, 2003, Praha, ročník 2, číslo 2
34. J. Kuchta – Nutná obrana proti úkonům veřejných činitelů, Bulletin advokacie, Praha, 1988, číslo 2
35. J. Kuchta – Trestní zákon – komentář § 13, 1999, ASPI
36. J. Kuchta – Trestní zákon – komentář § 14, 1999, ASPI
37. M. Skřejpek – Svépomoc nebo svémoc, Právo a podnikání, Praha, 1995, číslo 5
38. P. Hajn – Mimosoudní ochrana proti nekalé soutěži, Právník, 1993, číslo 12
39. H.Fuchs – Österreichische Strafrecht Allgemeiner Teil I, 1992
40. G.Stefani, G.Levasseur – Droit pénal général, 1992
41. V.F.Kiričenko – Základní otázky teorie nutné obrany v sovětském trestním právu, Moskva, 1948

42. Z. Sovák – Několik poznámek k novelám trestního zákona a trestního řádu k novelizaci trestního zákona, Právní praxe, 1994, číslo 2
43. M. Mitlöchner – Euthanasie, ano či ne: Poznámka na okraj, Zdravotnictví a právo, 1997, Praha, ročník 1, číslo 7-8
44. M. Mitlöchner – Vztah mezi přípustným rizikem a postupem lege artis, Zdravotnictví a právo, 1997, ročník 1, číslo 7-8
45. D. Císařová, M. Mitlöchner – K problematice okolností vylučujících protiprávnost, Praha
46. E. Teschler – K některým otázkám nutné obrany, časopis Trestní právo, 1997, Praha, ročník 2, číslo 10
47. O. Kubová – K některým otázkám krajní nouze, Bulletin advokacie, 1998, Praha, číslo 10
48. I. Nývltová – Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných, Trestněprávní revue, 2003, Praha, ročník 2, číslo 7
49. J. Lata – Vývoj institutů nutné obrany a krajní nouze v českých zemích, časopis Trestní právo, 1999, Praha, ročník 4, číslo 2
50. P. Mates – Okolnosti vylučující protiprávnost u tzv. smíšených správních deliktů, časopis Obchodní právo, 1999, Praha, ročník 8, číslo 4
51. M. Králík – Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu, Právní rozhledy, 2000, Praha, ročník 8, číslo 1
52. D. Císařová – K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost: Několik poznámek k nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost v návrhu nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, časopis Trestní právo, 2000, Praha, ročník 5, číslo 10
53. D. Císařová, J. Čížková - Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, Praha, 1986
54. D. Císařová, J. Čížková – Komentář k trestnímu zákonu, Praha, C.H.Beck, 1998
55. T. Linhart, R. Hladký – Spolkový soudní dvůr (SRN) – Hranice nutné obrany a jejich překročení, Trestněprávní revue, 2002, Praha, ročník 1, číslo 4
56. A. Jahnsová, R. Kuča – Právní aspekty euthanasie – Trestněprávní hledisko, Právní rozhledy, 1997, ročník 7
57. A. Jahnsová, R. Kuča – Právní aspekty euthanasie - Zkušenosti ze zahraničí, Právní rozhledy, 1997, ročník 7
58. M. Králík – Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu, Právní rozhledy, 2000, Praha, číslo 1

Seznam použitých právních předpisů

Ústavní zákon č.1/1993 Sb. Ústava České republiky

Usnesení předsednictva ČNR č.2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod

zákon č.140/1961 Sb. trestní zákoník, ve znění pozdějších právních předpisů

zákon č.141/1961 Sb. trestní řád, ve znění pozdějších právních předpisů

zákon č. 200/1990 Sb. zákon o přestupcích, ve znění pozdějších právních předpisů

zákon č. 40/1964 Sb. občanský zákoník, ve znění pozdějších právních předpisů

zákon č.283/1991 Sb. o policii, ve znění pozdějších právních předpisů

Seznam citovaných judikátů

1. NS ČSR - 6 Nt 301/1958
2. R II/1965
3. R 75/1965
4. R 36/1960
5. R 47/1997
6. R 9/1980
7. R 26/1967
8. R 77/1952
9. R 16/1994-I
10. R 1633/1923
11. B 3/1983-14
12. R 55/1977
13. R 11/1988
14. R 208/1941
15. R 77/1952
16. R 8/1988
17. NS 13/2002-Z 320
18. R 2196/1925

19. R 208/1941
20. R 41/1981
21. B 3/1984-15
22. R 19/1982
23. R 12/1983
24. B 3/1983-14
25. R 19/1958
26. R 25/1976
27. R 8/1988
28. R 47/1995
29. NS 13/2002-T 320
30. NS ČSR – 1 To 4/83
31. NS ČR – 11 To 27/90
32. VS – 1 To 55/93
33. R 6/1998
34. R 9/1988
35. R 19/1968
36. R 17/1991
37. R 26/1972
38. R 20/1982